

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Zuzana Neufus

Pohlednice a fotografie v proměnách města Brna

Postcards and photos in the transformation of Brno city

Praha 2017

Vedoucí práce: PhDr. Milada Sekyrková, CSc.

Poděkování:

Poděkování vedoucí bakalářské práce PhDr. Miladě Sekyrkové, CSc. za její vedení, inspiraci, konzultace a trpělivost.

Item zaměstnancům badatelny Archivu města Brna a Moravského zemského archivu. Nelze opomenout ani velkorysou vstřícnost paní Miloslavy Pourové k poskytnutí vlastní sbírky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. května 2017

Zuzana Neufus

Abstrakt:

Cílem práce je náhled na použití pohlednic a fotografií, jako historického pramene, ke sledování urbanizačního vývoje centra města Brna, jakožto reprezentativního vzorku. Porovnává dobovou realitu, pokouší se zachytit obraz společnosti, včetně její každodennosti a také nástin zobrazených jevů na pozadí probíhajících dějinných událostí 19. a 20. století.

Ke studiu a zpracování, byly použity dobové materiály z archivních fondů města Brna, snímky z oficiálních internetových serverů města a také ze soukromých sbírek pamětníků. Zkoumaným objektem je dnešní náměstí Svobody v Brně. Práce se zabývá jeho proměnami a vývojem zachyceným na pohlednicích i fotografiích, které jsou porovnávány a popisovány.

Klíčová slova:

pohlednice, fotografie, snímek, století, náměstí Svobody, město Brno, historie, osoby, dům, palác, budova, sloup, tramvajová trať, kostel, vůz, obchod, počasí, nálada, válka

Abstract:

The aim of this theses is using postcards and photographs to follow the urbanisational development of Brno's city center, comparing the contemporary reality and capturing the picture of society of that time, including its everydayness. It also involves an outline of important moments on the background of ongoing historical events of the 19th and 20th century.

For studying and sorting of the visual resources, contemporary materials from Brno's archive collections and images from the official internet sites of the city and private collections have been used.

The focused object is today known as the Square of Freedom in Brno. The theses pays attention to its changes and developments throughout the two centuries. This is observed through the postcards and photographs which have been further compared and described.

Keywords:

postcard, photo, image, century, Svoboda's place, Brno city, history, persons, house, palace, building, column, tram line, church, car, shop, weather, mood, war

Obsah

Zkratky.....	25
Úvod do studia fotografie a pohlednice.....	17
1 Pohlednice a dopisnice.....	19
1.1 Vznik korespondenčních a pohledových lístků.....	19
1.2 Charakteristika a styl.....	20
1.3 Zavedení poštovní služby.....	22
1.4 České země.....	23
2 Fotografie.....	26
2.1 Zrod fotografie	26
2.2 Styl fotografií	28
2.3 Praktické využití.....	30
2.4 Fotografie jako dokument	31
3 Osobnosti fotografie Brna a okolí.....	33
3.1 Bedřich Franz (1796-1860).....	33
3.2 Anton Mayssl (1826-1899).....	33
3.3 Quido Trapp (1830-1889).....	34
3.4 Karel Klíč (1841-1920).....	34
3.5 Josef Kunzfeld (1842-1915).....	35
3.6 Ferdinand Antonín Brožek (1842-1870).....	35
3.7 Karel Absolon (1877-1916)	36
4 Další významné osobnosti fotografie	37
4.1 Jindřich Eckert (1833-1905)	37
4.2 Jakub Husník (1837-1916).....	37

4.3	Jan Langhans (1851-1928).....	38
4.4	Rudolf Bruner-Dvořák (1864-1921).....	38
4.5	Jan Kříženecký (1868-1921).....	39
4.6	František Drtikol (1883-1961).....	39
5	Historie města Brna	40
5.1	Od počátků do 19. století	41
5.2	Proměna města na přelomu století	43
5.3	Zvraty města Brna ve 20. století	48
5.4	Období protektorátu Čechy a Morava.....	53
5.5	Osvobození Brna.....	57
5.6	Reminiscence zlatých šedesátých let	58
6	Brněnské kavárny	60
6.1	Kavárny na promenádním korzu.....	61
6.2	U modrého lva.....	62
7	Dolní trh, Velké náměstí, náměstí Svobody – jedno a totéž.....	64
7.1	Pověst o pokladu pod Velkým náměstím.....	65
7.2	Vývoj názvosloví městských ulic přiléhajících k náměstí Svobody.....	66
8	Popis proměn náměstí Svobody na pohlednicích a fotografiích	72
8.1	Severní část náměstí.....	73
8.1.1	Kostel svatého Mikuláše.....	76
8.1.2	Morový sloup.....	77
8.1.3	Ústav šlechtičen	78
8.1.4	Dům U zlatého orla.....	79
8.1.5	Zmizelé paláce	81

8.2	Západní část náměstí	100
8.2.1	Kašna	102
8.2.2	Kounicův palác	103
8.2.3	Královský palác	104
8.2.4	Kleinův palác	113
8.2.5	Schwanzův dům	114
8.3	Východní část náměstí	118
8.3.1	Dům U čtyř mamlasů	120
8.3.2	Palác Omega	121
8.3.3	Dům Říkovských z Dobřčic	122
8.3.4	Herringův dům	123
8.3.5	Hotel Evropa	129
	Závěr	137
	Soubor přílohových pohlednic i fotografií s rozbořem a další příloha	139
	Zdroje	201
	Seznam obrázků	212
	Seznam přílohových pohlednic a fotografií	216
	Seznam dalších příloh	216
	Seznam grafů	221

Zkratky

AMB - Archiv města Brna

MZA - Moravský zemský archiv

MZK - Moravská zemská knihovna

dn. - dnešní

inv.č. - inventární číslo

sign. - signatura

skup. - skupina

mmj. – mimojiné

tzv. - takzvaný

Úvod do studia fotografie a pohlednice

Barevné statické obrázky zachycují prožívané okamžiky. Jsou pro nás dnes takovou samozřejmostí, že si život bez nich už ani nechceme představit. Práce s nimi, technicky dnes již v digitalizované formě, nabízí možnost kreativního vyžití. Zrod fotografie nás ovlivňuje po generace a je svědkem našich jednotlivých osudů i celé lidské civilizace.

Obraz města, nálad společnosti či dojmy z krajiny zachycovala po dlouhá léta malba na plátno, popř. jiný materiál. Mnohem později, ke klasické malbě, přichází výroba kreslených pohlednic. Stejně tak malování portrétů osob nemohlo fotografii konkurovat, neboť výroba obrazu malbou trvala minimálně několik dní, tudíž nemohla zachytit daný spontánní okamžik. Tím vynález fotografie ovlivnil lidskou společnost. Její počáteční produkce dala práci několika tisícům osob, jiné zas donutila pozměnit své dosavadní živobytí.

Avšak to, co nás zajímá z archivního hlediska, je fotografie a pohlednice jako zdroj informací, který nám ukazuje to zaniklé, přesto díky ní zachycené, a stále žijoucí ve svém časoprostoru. Poznáváme ulice, po kterých chodíme, v proměnách času a můžeme je porovnávat s dřívějším vyobrazením, sledovat urbanizační vývoj města i proměny architektury v detailech.

Brno je místem pro mě sice trochu nostalgickým, ale shledávám jej hojným a nevyčerpatelným zdrojem poznávání brněnských lokalit, osob, doby, jejího ducha i zachycených nálad. Pohlednice a fotografie zachycují odraz společnosti na probíhající změny v desetiletích. Vše jakoby znehybnělo v daném obraze. V tragických snímcích je zachycena osobní bolest prožitku. Vydávají svědectví o vazbách člověka k danému místu i přesto, že se změnilo v ruiny nebo zmizelo úplně. Tyto snímky jsou typické pro válečné nebo živelné pohromy.

Jádrem této práce jsou samotné pohlednice i fotografie a jejich následný rozbor. Ostatní text je doprovodný. Slouží k historickému nástínu jejich vzniku a vývoje, jako pozadí zobrazeného děje a příslušnosti k dané době s projevenou snahou o pochopení souvislostí v zachycených jevech.

Kvůli technickému přenosu fotografií i některých pohlednic, neboť sama nejsem zdatným fotografem, byly použity snímky zejména z oficiálních brněnských serverů, popř. z edic. Některé zajímavosti k nim, taktéž k dějinám města, jsou čerpány z knih věnujících se Brnu.

Část popisovaného materiálu poskytl zejména *Archiv města Brna a Moravský zemský archiv*. Ostatní brněnské a pražské instituce byly dotazovány nebo prohledávány, pročitány seznamy jejich fondů v naději na získání konkrétního materiálu. V některých kapitolách práce jsou, pro dokreslení obrazu a s jejich souhlasem, zveřejněné ústně sdělované vzpomínky, pohlednice a fotografie pamětníků. Těmi stěžejními pamětníci byly paní PhDr. Iva Vlčková a paní Miloslava Pourová.

K tomuto tématu bakalářské práce jsou dalšími informačními prameny *Ottův slovník naučný*, *Masarykův slovník naučný*, *Československá vlastivěda*, dobové mapy a tištěné adresáře, tzv. *Häuserschematismy*. Z edic je to soubor *Aeterna Brno-roky nesvobody*, dále dobový průvodce a místopisná literatura.

Zpracováním vývoje Brna ve fotografiích a pohlednicích se zabývalo mnoho brněnských archivářů společně s historiky. Podobně, jako moravská metropole, jsou dnes zpracovány další lokality, např. města Hradec Králové, Liberec, Znojmo, menší obce Zdice nebo Smiřice. Prvenství má nesrovnatelně samozřejmě Praha. Z mnoha vynikajících badatelů a autorů literatury je třeba zmínit kupř. jména jako Milena Flodrová, Martin Ebel, Vladimír Filip a nemohu zde, ve zkráceném výčtu, opomenout jméno historika fotografie Pavla Scheuflera.

1 Pohlednice a dopisnice

Tam, kde jsou lidé, tam je potřebná komunikace. Chceme sdělovat svým nejbližším své prožitky, radosti i stesky. Chceme a musíme o událostech z daného místa informovat zbývající svět, ať jde o obchodní, politické či kulturní informace, natož probíhá-li válka světových rozměrů. Potřeba sdělovat informace trvá dodnes, ať již prostřednictvím pohlednic z cest a výletních pobytů nebo prostřednictvím moderních médií. Ty podávají přesné informace obrazem a zvukem na mnoha tisícikilometrové vzdálenosti přes satelitní zařízení na oběžné dráze planety. Přesto naštěstí stále přetrvává písmo psané lidskou rukou. Je osobité, neopakovatelné a zkušený badatel v něm může leccos vyčíst.

1.1 Vznik korespondenčních a pohledových lístků

Předchůdcem pohlednic je korespondenční lístek. V roce 1865 jej navrhl ředitel severoněmeckého poštovního úřadu Dr. Heindrich Stephan (1831-1897). Sám jej představil na poštovní konferenci v Karlsruhe, kde poprvé zaznělo terminologické pojmenování *dopisnice*, avšak lístek nebyl přijat. Roku 1869 se rozhodl jej představit profesoru ekonomie na Vojenské akademii ve městě Wiener Neustadt Emanuelu Herrmannovi (1839-1902). Ten byl zaujat nápadem a pomohl zavedení dopisnice do provozu pošty ještě téhož roku. První strana byla potištěná, určená pro adresu s předtištěnou známkou v hodnotě 2 krejcarů. Na druhé straně bylo místo pro sdělení. Korespondenční lístky měly být levnější variantou krátkých sdělení namísto dopisů.¹

Rakousko-uherské ministerstvo pošt schválilo a vydalo 1. 10. 1869 první korespondenční lístek na hladkém papíře. V roce 1875 oficiálně přijala platnost tohoto typu zásilky Světová poštovní unie i pro mezinárodní poštovní styk. Od roku 1885 bylo povoleno na ně soukromě tisknout propagaci a reklamu. Vydávaly se obrovským nákladem s pořádáním výstav, zakládaly se spolky sběratelů pohlednic.²

¹ KARPAŠ, Roman. *Pohlednice: historie lístků, které zmenšily svět*. Liberec: Nakladatelství RK, 2005, s. 9-10

² HORVÁTHOVÁ, Jana. *Devleskere čhave: svedectvom starých pohľadnic*. Přeložila Eva POTOČNÁ, přeložila Jana KRAMÁŘOVÁ, přeložil Radovan BINAR, přeložil Tichomír TÁČIK. Poprad: Region Poprad, 2006, s. 6-7

Legenda o první pohlednici je připisována francouzskému papírníku Léonu Besnardeuxovi. Vypráví, jak se v době francouzsko-pruské války v roce 1870 v okolí jeho obchodu ubytovalo množství vojáků. Ti chtěli napsat domů rodinám, jenže všechny obálky v jeho obchodě a okolí byly již zcela vyprodány. Napadlo jej tedy natisknout jednoduché lístky s vojenskými motivy. Další legenda vypráví, že pohlednice přišly na svět o Vánocích 1884 v Londýně, kdy baron Raphael Tuck opomněl zaslat blahopřání přátelům, tak si nechal rychle natisknout kartičky. Baron tvrdil, že obrázek vydá za lepší a výstižnější informaci příjemci, než obsáhlé vypisování. Tím doloženým i uznávaným byl německý knihkupec a tiskař August Schwarz (1873-1904), který vlastní vytištěnou pohlednici zaslal příteli. Datována 16. červencem 1870 nese jeho vlastní pozdravný text.³ [viz Příloha č. 11]

Pohlednice mají svá období. Nejstarší je do roku 1895, zlatá éra přichází v letech 1896-1918, pak, po období stagnace, přichází nová éra moderních pohlednic od roku 1951. Pohlednice se technicky stále zdokonaluje.⁴ První sériově tištěné pohlednice měly standardní rozměry 90x140 mm.⁵ Masarykův slovník naučný terminologii *pohlednice* popisuje jako:

*„...lístek formátu poštovní dopisnice, jehož jedna strana je potištěna obrazem osob, měst, budov, soch, krajin, významných událostí...pošta dopravuje pohlednice za tytéž poplatky jako obyčejné dopisnice, vyhovují-li podmínkám velikosti a úpravy. Obrázky nesmějí býti rázu protistátního, ani nemravné.“*⁶

1.2 Charakteristika a styl

Stěžejním prvkem ve vývoji pohlednic a dopisnic bylo v roce 1902 v Anglii rozdělení reversní strany na dvě části linkou s vymezeným polem pro sdělení textu. Takovým se říkalo pohlednice s krátkou adresou. O dva roky poté byly zavedeny v Rakousko-Uhersku, čímž skončilo období

³ MARCO, Jindřich. *Pozdrav z Prahy: Gruss aus Prag = Greetings from Prague*. Přeložil Derek PATON, přeložil Thomas HAUPENTHAL. Praha: Práce, 1995, s. 5-6

⁴ KARPAŠ, Roman. *Pohlednice: historie lístků, které zmenšily svět*. Liberec: Nakladatelství RK, 2005, s. 7

⁵ Rozměry pohlednic bývaly různé. Častý rozměr byl 105x148 mm. Raritou se stávaly panoramatické rozměry, pohyblivé, nebo vykrojené tvary dle typických atributů hlavních svátků v kalendářním roce.

⁶ *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha: Československý Kompas, 1931. Díl 5, N-Q, s. 802

tzv. dlouhých adres psaných na celou reversní stranu. Zvyk psaní adres dřívějším způsobem přetrvával u starší generace. Znamka na pohlednici nikdy není předtištěna, ale lepí se.⁷

Pohlednice se vyráběly různou technologií. Upřednostňované bylo zhotovování litografickou technikou.⁸ Tyto výrobky dávaly podnět k prvním sbírkám.⁹ Velmi oceňovaná jsou díla vídeňské firmy *Karel Schwidernoch & Söhne*.¹⁰ V Čechách se tiskly nejkvalitnější litografické pohlednice v Novém Městě nad Metují ve firmě *Theodora Böhma* a v Kolíně u firmy *J. L. Bayera*.¹¹

V Praze tisknul pohlednice litograf Alois Senefelder (1771-1834) zprvu ručně, pak strojově. Malířský profesor Jakub Husník (1837-1916) v 80. letech 19. století zavedl metodu zvanou světlotisk.¹² Tak odpadla zdlouhavá výroba překreslováním fotografického obrazu ze skleněného negativu. Pohlednice byly tónované nebo kolorované.¹³ [Pohlednice III: Císař František Josef I.]

Avers pohlednic nesl malbu nebo litografii s panoramaty krajiny měst, hlavních ulic, náměstí a dominant města, zobrazením svátků, vládních představitelů, spolků nebo s vyfotografovaným odesílatelem. [viz Pohlednice II: Na dovolené s manželkami] Pohlednice přibližovaly vzdálená exotická místa, předměty a zvířata. Výjimkou nebyly kombinace úpravy povrchu a materiálu, žertovné kresby nebo veršovaný text. [viz Příloha č. 14] Název lokality býval psán prostým písmem, v období

⁷ KARPAŠ, Roman. *Pohlednice: historie lístků, které zmenšily svět*. Liberec: Nakladatelství RK, 2005, s. 7

⁸ Litografie neboli kamenotisk je pracná metoda otisku zrcadlově namalovaného obrazu a pak vyleptaného v litografickém kameni. Potřením barvou se obraz otíkl na papír. Technika je často používaná na pohlednicích do roku 1900. Později je nahrazována fotografickými pohlednicemi.

MARCO, Jindřich. *Pozdrav z Prahy: Gruss aus Prag = Greetings from Prague*. Přeložil Derek PATON, přeložil Thomas HAUPENTHAL. Praha: Práce, 1995, s. 7

⁹ Sběratelství pohlednic neboli filokartie byla, a stále je, oblíbenou zálibou laiků i specialistů.

¹⁰ CHVOJKA, Jiří. *Morava a Slezsko na starých pohlednicích: Mähren und Schleisen auf alten Ansichtskarten = Moravia and Silesia on old postcards*. Praha: Libri, 2001, s. 7

¹¹ <http://www.filokartie.cz/litograficke-pohlednice-firmy-schwidernoch-r-16-c-173-tisk> [online]. [cit. 2016-11-13].

¹² Želatinová hmota citlivá na světlo je nanášena na negativovou desku. Obraz se vysušil a byl tak připraven k tónování.

SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 145

¹³ MARCO, Jindřich. *Pozdrav z Prahy: Gruss aus Prag = Greetings from Prague*. Přeložil Derek PATON, přeložil Thomas HAUPENTHAL. Praha: Práce, 1995, s. 7- 8

secese míval velmi zdobnou iniciálu. Písmo sdělení v textovém poli bylo zásadně rukopisné, kurzivní. Častým jevem se stávala popsaná obrazová část nebo okraje pohlednice z důvodů obsáhlosti sdělení či pro zviditelnění psaného textu pozdravu. [viz Příloha č. 16] Výrazný předěl ve znázornění motivu pohlednic byl vznik samostatného Československého státu v roce 1918. Ve své době byly nejrozšířenějším vizuálním komunikačním médiem. Svými obrazy doslova zmenšily lidské vnímání velikosti světa a přinášely také jistý druh vzdělanosti.¹⁴

První světová válka přinesla nový námět obrazu pohlednic. Fotografické snímky lepené na karton pohlednice zachycovaly vojáky v polním ležení nebo v zázemí za frontou. [viz Pohlednice I: Narození hřiběte] Nevhodné pasáže v textu o postavení útvaru, velitelích, bitevních prohrách či bídných podmínkách bývaly cenzurou začerňovány inkoustem nebo vygumovány. Pohlednice a dopisnice v období obou světových válek byly jediným druhem komunikace vojáků a personálu se svými odloučenými blízkými.¹⁵ Ve chvílích dovolené byly žádané portrétní ateliérové snímky. [viz Fotografie 2: Pourovi]

1.3 Zavedení poštovní služby

Nelze, v souvislosti s pohlednicemi, nezmínit poštovní instituci. Bez ní by lísky nikdy nedošly ke svým adresátům. Její vývoj od starých civilizací je nepřetržitý. V každé epoše bylo zapotřebí komunikace lidí na různě velké vzdálenosti. Z dob předhistorických je nejranější zmínkou biblické vyprávění o listu krále Davida. Ten posílal Joábovi na bojiště psaní s příkazem, jehož vyplněním by pak král pro sebe získal krásnou Batšebu, ženu bojovníka Uriáše.¹⁶

Nejstarší dochované poštovní záznamy jsou zápisy na hliněných tabulkách, uložené v ochranných přepravních a nadepsaných schránkách, ze 6. stol. př. n. l v Mezopotámii. Na papyru psané pocházejí z Egypta, z ptolemaiovského období, z 3. stol. př. n. l. Jako zakladatele prvních

¹⁴ KARPAS, Roman. *Pohlednice: historie lístků, které zmenšily svět*. Liberec: Nakladatelství RK, 2005, s. 6

¹⁵ Tamtéž, s. 8-9

¹⁶ „David tedy ráno napsal dopis Joábovi a poslal mu ho po Uriášovi. V dopise psal: „Postavte Uriáše do nejprudšího boje. Pak od něj odstupte, ať je zasažen a zemře.“

2. kniha Samuelova, kapitola 11, verš 14 a 15. Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. 10. vyd. (8. přepr.). Praha: Česká biblická společnost, 1995.

předchůdců pošt, přepravující zapsané vzkazy, se považuje perský král z dynastie Achameinovců Kýros II. Veliký (559-530 př. n. l.) Zavedenou poštou, sledující přesun vojska, převzal po dobytí Persie také makedonský král Alexandr Veliký (356-323 př. n. l.). Zprávy o poštovníctví na evropském území pocházejí od starořeckého historika a vojenského velitele Herodota (484-425 př. n. l.), který zmiňuje posly přinášející zprávu o porážce perského loďstva po bitvě u řeckého ostrova Salamíny v roce 480 př. n. l.¹⁷ Vrchol poštovního systému ve starověku představovala římská státní pošta *Cursus publicus* založená v 1. století prvním římským císařem Octavianem Augustem (27 př. n. l.- 14 n. l.). Ta využívala rozsáhlého systému silnic protínajících celou říši. Právě odtud pochází název pošta, *positus-posita*, označující stanici pro výměnu koní. S rozpadem Římské říše došlo i k rozpadu tohoto kompaktního systému. Francký král a nový římský císař Karel Veliký (768-814 n. l.) v 9. století oživil poštovní úřad. Zavedl tři základní trasy z centra říše směrem do Španělska, Itálie a Německa. V této době se poslové dělili na klášterní, univerzitní a kupce. Dalšími důležitými posly byli řezníci, díky nimž je dodnes ve znaku pošty trubka, neboť právě trubením na roh ohlašovali od města k městu své služby. Později zprávy přenášeli obchodní zástupci knihkupců, nabízející zboží po svých trasách. Ve městech vznikala střediska písařů poskytující různé druhy písemností a korespondence. Pro doručování spěšných zásilek sloužili jízdní poslové nebo kurýři.¹⁸

1.4 České země

V českých zemích jsou první zmínky pošty v 9. století, kdy je doloženo poselství moravského knížete z rodu Mojžírovců Rostislava (846-870 n. l.) k byzantskému císaři Michalovi do Cařihradu s žádostí o vyslání věrozvěstů slovanské liturgie. Ve 12. století existovali poslové ve službách krále, šlechticů a soudu.¹⁹ První pravidelné poštovní spojení vzniklo z nařízení krále Ferdinanda I. (1526-1564) roku 1526 a to z Vídně do Prahy přepravující výhradně poštovní zásilky pro potřebu jeho dvora. Císař toho roku stanovil vrchní poštovní úřad v Praze, roku 1611 byl zřízen i v Brně. Zároveň byl vytvořen *Úřad nejvyššího dvorního poštmistra* ve Vídni.

¹⁷ KUČERA, Otto. *Pošta a telegraf ve starověku, středověku a novověku*. V Praze: F. Šimáček, 1913, s. 15-16

¹⁸ NOZAR, Eugen. *Kapitoly z dějin poštovníctví*. Blansko: Obchodnická knihtiskárna, 1928. Odborná poštovní knihovna, s. 10-12, s. 18

¹⁹ ČTVRTNÍK, Pavel. *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: Knihy 555, 2008, s. 10

Prvním byl *Antonio de Taxis*.²⁰ Zodpovídal za zřizování poštovních stanic a za směr poštovní trasy, kopírující veřejnou síť komunikací. Dále zodpovídal za výběr kurýrů a pěších posílů. V Praze se prvním poštmistrem stal Antoniův bratranec *Ambrosio de Taxis*, který byl přímo podřízen Vídní. Hlavní náplní byla korespondence České komory s Dvorskou komorou a také s králem ve Vídni.²¹ Roku 1622 poštovníctví přešlo do rukou další rodiny, hrabat Paarů, konkrétně hraběte *Jana Kryštofa Paara* (1654-1725). Docházelo ke sporům mezi oběma rodinami. Urovnány byly až na sněmu říšskými kurfiřty. Císař Ferdinand II. (1619-1637) v privilegii uvedl, že do úřadu má nastoupit vždy nejstarší člen z rodiny. Jan Kryštof Paar již dříve vlastnil úřad ve Štýrsku, nyní získal také český, rakouský a uherský úřad s právem dědičného poštmistra. Přeprava osob byla možná za určitý poplatek za vlády Rudolfa II. Tehdy byla zavedena poštovní trat z Vídně do Olomouce.²² Nelze opomenout polní poštu za třicetileté války. Ta přinesla potřebu zvýšeného, rychlého přenosu zpráv. Švédské tažení, s cílem dobytí Vídně, procházelo českými zeměmi a mířilo v roce 1645 na Moravu. Situace si vyžadovala spolehlivé spojení s hlavním štábem v Německu. Některé místní civilní poštovní spoje zanikaly, jiné se s obtížemi udržely.²³

Roku 1722 byl poštovní úřad císařem Karlem VI. (1711-1740) zestátněn. Rodina Paarů byla odškodněna vyplácenou rentou a titul si mohla podržet nadále.²⁴ V letech 1722 -1743 vznikl *Generální vrchní dvorní poštovní úřad ve Vídni*, následně pak hlavní poštovní úřady ve velkých městech. Roku 1817 byly v Rakousku zavedeny první poštovní schránky a používání poštovního razítka na zásilky.²⁵ O 20 let později následoval poštovní zákon a přesná pravidla pro doručování zásilek. Záhy se zavedly spěšné poštovské rychlíky, což byly vozy tažené koňmi. [viz Příloha č. 12] K rozvoji pošty přispělo budování husté železniční sítě.²⁶ Od roku 1850 se zřizovaly vlakové

²⁰ Rod pozdějších knížat Thurn-Taxisů. Antonio de Taxis byl v úřadě v letech 1526-1548.

²¹ URLICH, Petr a Jan BALÁČEK. *Slavné pošty Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Foibos Books, 2013, s. 7

²² DĚDINA, Václav. *Česká vlastivěda*. Praha: Sfinx, 1929, díl VI, s. 511

²³ *Sborník poštovního muzea*. Praha, 1988, s. 11

²⁴ KUČERA, Otto. *Pošta a telegraf ve starověku, středověku a novověku*. V Praze: F. Šimáček, 1913, s. 53-54

²⁵ ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930)*. Praha: Národní archiv, 2007, s. 33

²⁶ ČTVRTNÍK, Pavel. *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: Knihy 555, 2008, s.78

pošty, které třídily zásilky během jízdy. S rozvojem průmyslu přibyla automobilová poštovní doprava, která zajistila doručení zásilek tam, kde nebylo možné vlakové spojení.²⁷

Počátky československé pošty spadají do závěrečného roku první světové války. První československé instituce byly polní pošty vznikající při Československých legiích ve službách zahraničních armád ve Francii, Itálii a v Rusku.²⁸ V nově vzniklé Československé republice se vytvořil samostatný resort úřadu *Pošty Československé* spadající pod nově vytvořené *Ministerstvo pošt a telegrafů* oddělené od předchozího Ministerstva obchodu. Krátce po vzniku republiky²⁹ secesní malíř Alfons Mucha (1860-1939) vytvořil první československou známku s panoramatem Hradčan.³⁰

²⁷ URLICH, Petr a Jan BALÁČEK. *Slavné pošty Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Foibos Books, 2013, s. 24

²⁸ <http://www.vhu.cz/dopisnice-z-velke-valky-korespondencni-listky-pohlednice-a-fotografie-1-cast/> [online]. [cit. 2016-11-14].

²⁹ ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930)*. Praha: Národní archiv, 2007, s. 131

³⁰ *Sborník poštovního muzea*. Praha, 1988, s. 10

2 Fotografie

Slovo *fotografie* vychází z řeckého slova *světlo* $\varphi\omega\tau\omicron\varsigma$ a *psát* $\gamma\rho\acute{\alpha}\varphi\eta$.³¹ První náznaky, vedoucí k objevení možnosti promítnutím obrazu na pozadí, popsal starořecký filozof a vědec Aristoteles (384-322 př. n. l.) při pozorování zatmění Slunce, kdy jeho obraz dopadal skrze listoví stromu platanu na zem.³²

Z pohledu analýzy kritiky fotografie je třeba se zaměřit na zasazení snímku do konkrétního časového období, dané lokality, dbát popisu obrazu a všech těchto vzájemných vztahů. Současně je třeba se zaměřit i na samotné podmínky a okolnosti vzniku fotografie, včetně osobnosti jejího autora. Neopomenutelným prvkem je zachování odstupu v hodnocení, pakliže je snímek úmyslně podmanivý pro pozorovatele. Jistým ukazatelem v interpretaci fotografie jsou i hmatatelné prvky, jako vzhled rámečku, síla kartonu, podpis autora snímku a jeho inzerce na zadní straně fotografie. Časem přibývalo zdobných ornamentů, zlacení nebo ořezu snímku. K historické fotografii je dnes přístupováno jako k součásti kulturního dědictví. Fondy sbírek se digitalizují, zpřístupňují a restaurují.³³

2.1 Zrod fotografie

Vynález fotografie v roce 1839 výrazně ovlivnil život člověka a společnosti. Zařadil se mezi další velké objevy své doby. Krajina a prostředí se během desetiletí začalo díky technickým vymoženostem výrazně proměňovat a fotografie byla jedním z prostředků, jak tyto změny zachytit. Také se probouzel turistický ruch pro obyvatele středních a nižších vrstev s výlety alespoň do nejbližšího okolí. Letáčky i obrazové magazíny s vybranými, idylickými fotografiemi města sloužily k samotné reprezentaci města, poskytovaly poznávání a také zvaly k výletům.³⁴

³¹ SGOURDEOU, Franc. *Řečtina, praktický jazykový průvodce*. Bučovice: Nakladatelství Ro-To-M, 1998, s. 10-11

³² TAUSK, Petr. *Dějiny fotografie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 8

³³ WITTLICH, Filip. *Fotografie - přímý svědek?!: fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. *České dějiny* (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), sv. 3, s. 148-149

³⁴ SCHEUFLER, Pavel. *Galerie c.k. fotografů*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 7

Předchůdcem fotografie je daguerrotypie, s kterou poprvé přišel roku 1826 Francouz Joseph Niepce (1765-1833). Celých 8 hodin exponoval snímek *Pohled do krajiny z okna pokoje*. [viz Příloha č. 19] Dalším byl Francouz Louis Daguerre (1787-1851), který roku 1837 objevil, jak dosáhnout ostřejšího obrazu s kratší expozicí. Roku 1861 se na světě objevila první barevná fotografie *Stužka*. [viz Příloha č. 17] Jejím objevitelem byl britský fyzik James Clerk Maxwell (1831-1879). Prvním, kdo se v českých zemích v roce 1839 začal zabývat daguerrotypií, byl plzeňský profesor gymnázia a zároveň premonstrátský kněz František Josef Smetana (1801-1861). Mimochodem byl příbuzným stejnojmenného hudebního skladatele Bedřicha Smetany. Zpráva o daguerrotypii byla uveřejněna Dr. Václavem Staňkem dne 8. března 1839 v příloze Pražských novin *Česká včela*,³⁵ v čísle 20, na straně 79-80. Článek má název: „*Daguerriuw (Dagériuw) wynálezek k ustálenj aučinku světla.*“³⁶ [viz Příloha č. 24]

Českými průkopníky této nové metody jsou profesori Bedřich Franz (1796-1860), Ferdinand Hessler (1803-1855) a litomyšlský rektor gymnázia Florus Ignác Stašek (1782-1862). Ten je znám nejstarší dochovanou českou daguerrotypií³⁷ nazvanou *Stará pošta v Litomyšli* a později ve stejném roce *Řez stonkem rostliny*, obě z roku 1840.³⁸ [viz Příloha č. 20]

Lidé byli fascinováni věrností zachyceného obrazu i jeho rychlou výrobou. Ateliéry portrétistů se začaly měnit na daguerrotypické a časem na fotografické. Takováto nová díla byla hodnocena a považována za uměleckou tvorbu. Mnoho malířů zaměřilo svou obživu na kolorování těchto, tehdy ještě černobílých, snímků. Fungovali také jako retušéři.³⁹ Velkým vývojovým přelomem a posunem od daguerrotypie i kalotypie je vynález kolódiových desek v roce 1851 s procesem

³⁵ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 329

³⁶

<https://books.google.cz/books?id=SGUxQAAMAAJ&pg=PA129&lpg=PA129&dq=%C4%8Desk%C3%A1+w%C4%8Dela+8.+b%C5%99ezna+1839&source=bl&ots=bGe-DFnTQz&sig=-pgnAGpffQRn86KsM2TkkpshZlg&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjJo8Hp-6vTAhWM1ywKHcwYAJIQ6AEIKjAB#v=onepage&q=%C4%8Desk%C3%A1%20w%C4%8Dela%208.%20b%C5%99ezna%201839&f=false> [online]. [cit. 2017-04-17].

³⁷ Záhy, v roce 1841, následoval snímek z brněnské *Slavnosti Božího těla na Zelném trhu*.

³⁸ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 330

³⁹ SCHEUFLER, Pavel. *Galerie c.k. fotografů*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 168

vyvolávání za mokra. Tyto fotografie poskytovaly větší ostrost, citlivost, množství zachycených detailů a polotónů. Zájmem o ně se některé daguerrotypické ateliéry změnilo na fotografické. Suché bromidostříbrné desky se nadále používaly k fotografování v terénu. Právě tyto amatérské snímky zachycovaly běžný veřejný život na ulicích, v kavárnách, obchodech a v každodennosti života. Vyhledávanou pouťovou zábavou byla možnost prohlédnout si snímky za peněžní obnos ve stereoskopickém přístroji nazývaném *panoráma*.⁴⁰ [viz Příloha č. 21] Prohlížely se ulice města, obrazy interiérů, snímky osobností panovnického domu a zvědavě také umělecké ženské akty.⁴¹

2.2 Styl fotografií

Nejen samotný styl fotografie vypovídá o své době, o autorovi, o zvyklostech ateliéru i dostupnosti technologie, ale též o době vzniku zobrazeného záznamu. Nové prvky se odrazily ve šperkovníctví, střihu oděvů a v průmyslu. Obě světové války si naopak vynutily nucené úspory.⁴² Odlišnost od prvních fotografií z přelomu století je rozpoznatelná a umožněná pozdější vyspělejší technikou i celkovým pojetím v rámci komplexnosti foceného objektu, zejména v období druhé světové války. Fotografie 19. a ranného 20. století, v mnohem větší míře než pozdější moderní fotografie, pracovala s iluzí prostoru. Používaly se ateliérové rekvizity a náladové pozadí. Zachycený děj na snímcích byl uměle aranžován, stejně tak i zobrazený pohyb. [viz Příloha č. 30] Iluze, divadelnost, inscenovanost jsou jedněmi z určujících znaků fotografie tohoto období, stejně tak oválné zarámování portrétu s úpravou do ztracena a rozmazání pozadí portrétu, za účelem odstranění rušivého elementu snímku a tak se umožnilo soustředění na hlavní motiv.⁴³ Základní barva bývala hnědobílá⁴⁴ s menší ostroší. Tyto portrétové vizitky byly velmi žádané. [viz Příloha č. 67] Móda vizitek,⁴⁵ jakožto malých portrétových fotografií, k nám přišla roku 1854 z Francie od fotografa Adolpha Eugéna Disdériho

⁴⁰ Jsou to dva shodné snímky, černobílé či kolorované, položené vedle sebe. Při pohledu skrze optiku vyvolávají dojem trojrozměrného obrazu. Při veřejné prohlídce býval prožitek umocňován hudbou.

⁴¹ MULLIGAN, Therese a David WOOTERS. *Dějiny fotografie: od roku 1839 do současnosti*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. Praha: Slovart, 2010, s. 47

⁴² ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda*. Praha: Orbis, 1962. Malá moderní encyklopedie (Orbis), s. 126-127

⁴³ SCHEUFLER, Pavel. *Jindřich Eckert*. Praha: Odeon, 1985. Umělecká fotografie, s. 7

⁴⁴ Teprve až po roce 1906 začíná černobílá fotografie, která se nalepovala na karton.

⁴⁵ Název pocházel z francouzského slova *carte-de-visite*.

(1819-1889). Byly to fotografie převážně velikosti 9x6,5 cm nalepené na kartonu. Okouzujícími se staly fotografie v impresionistickém duchu, s úmyslným rozostřením pro navození romanticky zasněného dojmu.⁴⁶ Rychlá a laciná vizitka rozpoutala tak obrovský zájem, že ministerstvo obchodu muselo v roce 1861 vydat nařízení o povinné koncesi k provozování fotografické živnosti.⁴⁷ Platilo za dobrý zvyk i známku určité společenské reprezentace nechat si zhotovit portrét u vyhlášené firmy a darovat jej pak okruhu rodiny a známým. Navíc nabízela se tak možnost vlastní prestiže zobrazováním se na snímku i se stejným druhem nábytku, danou pózou, úpravou účesu jako přední aristokracie a panovnické domy.⁴⁸ Cenová dostupnost zhotovených fotografií vedla k sběratelským zájmům. Lidé si je ukládali do speciálně vyrobených alb ze sametu, kůže či dřeva se zdobením nebo s kovovým zámečkem. Alba se v domácnostech cenila a vystavovala. Pro své zákazníky renomované ateliéry nabízely k domácímu vystavování různé obrazové rámečky, stojánky a etui z rozličných materiálů. Negativy zůstávaly v majetku fotografických ateliérů. Nabízely svým zákazníkům pozdější zhotovení kopií.⁴⁹ Preferovanými se staly např. pražský ateliér Jana Langhanse, Františka Drtikola nebo Jindřicha Eckerta. V Brně byl zákazníky oblíbeným ateliér *Rafael* v Nové ulici nebo *Antona Maysla* v Jezuitské ulici. Samozřejmě vyhledávanými byly také ateliéry *Josefa Kunzfelda* na dnešním Kolišti, *Quida Trappa* na Velkém náměstí, *C. Winklera* v Běhounské ulici, filiálka vídeňského ateliéru *Strauss & Comp.* ve Ferdinandově ulici. Z pozdějších let to byl *Ateliér de Sandalo* a *Fotografické studio Vladimíra Lehkého*. Početně nejvíce brněnských ateliérů bývalo na dnešních ulicích Veselá, Orlí, Měnínská a Lidická.⁵⁰

⁴⁶ Efekt byl dosažen potlačením obrysů postavy při fotografování. Přední čočka objektivu bývala potřena vazelínou nebo se použila skleněné destičky s vrypy před objektiv. Metoda byla ideální pro záběry v bílých šatech, čímž vznikl jemný mlhavý portrét.

⁴⁷ SCHEUFLER, Pavel. *Teze k dějinám fotografie do roku 1914*. Praha: Akademie múzických umění, 2000. Studijní texty, s. 22-23

⁴⁸ TAUSK, Petr. *Dějiny fotografie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 110

⁴⁹ Tamtéž, s. 121

⁵⁰ BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH. *Česká fotografie 20. století: průvodce*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2005, s. 34

2.3 Praktické využití

Fotografie se využívá v mnoha různých odvětvích. V kriminalistice, umění, zpravodajství, obchodu, zdravotnictví, ve vědě. První fotografické přístroje se kupovaly ve Francii, Anglii, záhy ve Vídni. V ateliérech byly přístroje objemné a těžké, avšak od roku 1865 se začaly vyrábět také cestovní verze. Vyráběly se v provedení lehkých sklopných dřevěných skříněk se skládacím měchem vzhledu harmoniky a s vteřinovou expozicí.⁵¹ V roce 1888 přišel na obchodní trh malý přenosný fotoaparát a svitkový film. Jeho vynálezce Američan George Eastman (1854-1932) založil společnost *Kodak* a pojmenoval tak i svůj fotoaparát. První obchod s přístroji byl otevřen v Praze roku 1877 a první továrna v českých zemích, na výrobu fotografických přístrojů a filmů, byla firma *Neobrom* v Brně v roce 1915.⁵²

Fotografové se sdružovali do spolků amatérských i profesionálních, které později vydávaly vlastní tiskoviny. Prestižní organizace s elitními fotografy byla založena v roce 1861 pod názvem *Fotografická společnost ve Vídni*.⁵³ V Praze byl první pokus o založení podobného spolku učiněn roku 1872. Je praktická existence začala až po 10ti letech založením *Českého fotografického spolku*.⁵⁴ Pořádaly menší veřejné výstavy a měli také zastoupení na Zemské jubilejní výstavě roku 1891. O pár let později, k 50ti letému výročí vzniku daguerrotypie v roce 1889, byl založen první český *Klub fotografů amatérů v Praze*.⁵⁵ Velkou podporu i angažovanost v něm projevíli Jakub Husník a Jindřich Eckert.⁵⁶ Po vzoru světových tiskovin vydával Klub časopis. Prvním z nich byl roku 1890 pražský *Fotografický věstník*. V lednu 1893 vyšlo první číslo budoucího významného časopisu *Fotografický obzor*. Rok 1924 byl rokem, kdy i v Brně začal vycházet časopis *Foto-Universum*. V Brně byl založen Klub fotografů amatérů 17. dubna 1920. Následující rok změnil název na *Český klub fotografů amatérů v Brně*. Po okupaci v březnu 1939

⁵¹ TAUSK, Petr. *Dějiny fotografie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 30

⁵² Tamtéž, s. 31-32

⁵³ Photographische Gesellschaft in Wien

⁵⁴ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 11

⁵⁵ SKOPEC, Rudolf. *Sto let fotografie: historický přehled vývoje fotografie*. Praha: Beaufort, 1939, s. 31

⁵⁶ BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH. *Česká fotografie 20. století: průvodce*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2005, s. 15

bylo mnoho umělců zatčeno, uvězněno nebo odvečeno do koncentračních táborů. Řada periodik byla zrušena, *Fotografický obzor* však vycházel nadále. Po válce se název časopisu změnil na titul *Československá fotografie*. V Praze v Uměleckoprůmyslovém muzeu byla 26. října 1939 uskutečněna rozsáhlá výstava *Sto let české fotografie* s obsáhlým katalogem.⁵⁷ Přelomový Únor 1948, s přicházejícím komunistickým režimem, přinesl zestátnění tiskáren a fotoateliérů. Ty přešly do nově vytvořeného družstva *Fotografía*. Soukromé archivy velkých a jedinečných podniků, jako pražský ateliér Jana F. Langhans byl zabaven a velmi poškozen. Novodobá fotografie pro veřejnost měla zcela nové požadavky společenské a ideové. Mnozí umělci museli svou tvorbu přizpůsobovat neutrálním fotografickým tématům.⁵⁸

2.4 Fotografie jako dokument

Počátky dokumentaristického provedení byly limitovány možnostmi techniky a materiálu. Hlavní podstatou byla nutnost zkrácení expoziční doby snímku. Snaha o zachycení světla a události pro dokumentační činnost vedla k vytvoření nové specializované fotografické profese. Stabilní zázemí ateliérových zakázek bylo doplněno, někdy časem i nahrazeno, terénní zpravodajskou prací fotografa s lehce přenosným přístrojem a zásobou materiálu.⁵⁹ S postupem doby si fotografové začali všimnout i obyčejných věcí. V událostech se oceňovala pohotovost fotografa.⁶⁰ Po roce 1850 se totiž v mnoha evropských městech prováděly velké asanační zásahy do původní dispozice. Stará nevyhovující zástavba a hradby ustupovaly rozrůstajícímu se městu. Někdy tyto snímky byly pořizovány s nostalgií, ale hlavní záměr byl dokumentační. Fotografové zachycovali mizející objekty s cílem zachovat potomkům svědectví o starém vzhledu města. Vznikaly instituce pečující o tuto dokumentaci. Jednou z prvních byl *Výbor pro historické památky* ve Francii. Uchovává snímky asanace Paříže nařízenou císařem Napoleonem III. (1851-1890) Také v Praze se roku 1894 ustavila *Soupisná komise památek*. Její prací a snahou byla zachytit mizející židovské ghetto Josefov, asanaci vltavského nábřeží, přestavbu čtvrti

⁵⁷ SCHEUFLER, Pavel. *Jindřich Eckert*. Praha: Odeon, 1985. Umělecká fotografie, s. 7-8

⁵⁸ SCHEUFLER, Pavel. *Jan Langhans*. Přeložil Derek PATON. Praha: Torst, 2005. Fototorst., s. 11

⁵⁹ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 106

⁶⁰ SCHEUFLER, Pavel. *Galerie c.k. fotografů*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 74-75

Žižkov a Královské Vinohrady. Zde svými fotografiemi vynikl Jindřich Eckert a Jan Kříženecký. Svědectví doby, obyčejných lidí a městská zákoutí přinášel Jaroslav Krupka (1884-1947). Josef Sudek (1896-1976) přispěl svému oboru významným souborem snímků dostavující se pražské katedrály a také běžného života karlínské Invalidovny.⁶¹ Brněnský nejstarší snímek proběhlé události je daguerrotypie z roku 1841 od Bedřicha Franze *Slavnost Božího těla na Zelném trhu*.⁶² [viz Příloha č. 23] Některé brněnské asanační zásahy dokumentoval fotograf Josef Kunzfeld. Po přelomu století začali fotografové spolupracovat s vydavateli pohlednic a knižních atlasů.⁶³ Dokumentaristou a hlavně zakladatelem české reportážní fotografie byl Rudolf Bruner-Dvořák. Zaznamenal také počátky automobilové dopravy na našem území.⁶⁴

První válečnou, zpravodajskou, systematicky dokumentovanou událostí byla krymská válka probíhající v letech 1853-1856. Ta byla předstupněm první světové války z let 1914-1918. V ní britský fotograf Roger Fenton⁶⁵ podal sdělení o prostředí a dění ve frontové linii. Snažil se poskytnout vizuální dokument o vojácích, civilistech, lokalitách a událostech války. Vyhýbal se zveřejnění záběrů mrtvých, těžce raněných nebo umírajících.⁶⁶ Anglický frontový fotograf James Robertson⁶⁷ již ukazoval válku v plném obrazu.⁶⁸

⁶¹ BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH, ed. *Česká fotografie 20. století: průvodce*. Praha: KANT, 2005, s. 23-24

⁶² SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 106

⁶³ Tamtéž, s. 196, s. 200

⁶⁴ Tamtéž, s. 76

⁶⁵ Roger Fenton (1818-1869) byl také vyhledávaným fotografem pro aranžované ateliérové kabinetky s nádechem Orientu.

⁶⁶ MULLIGAN, Therese a David WOOTERS. *Dějiny fotografie: od roku 1839 do současnosti*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. Praha: Slovart, 2010, s. 251-252

⁶⁷ James Robertson (1813-1888) se vedle válečných snímků věnoval i fotografování orientálních památek a každodennosti.

⁶⁸ ŠMOK, Ján. *Úvod do teorie fotografického obrazu*. Praha: SPN, 1967, díl 1., s. 98

3 Osobnosti fotografie Brna a okolí

Do dějin české fotografie se otisklo mnoho jmen, které se staly průkopníky tohoto nového oboru. Tito fotografové, ať profesionální či amatérští, patřili k významným osobnostem vzkvétajícího odvětví umění a dokumentaristiky. Jejich fotografická pozůstalost náleží k historickému dědictví. V období monarchie fotografové nemohou být rozlišováni svou národností. Mnoho německých fotografů patří k ryze české fotografii. Avšak krátce před koncem 19. století tak, jako v celé společnosti, docházelo i mezi fotografy k stále výraznější vzájemné národnostní separaci.⁶⁹

Uvedu jen několik nejdůležitějších jmen daného časového období s upřednostněním brněnských a moravských fotografů před pražskými a dalšími fotografy. Nelze pojmout všechny působící fotografy v průběhu desítek desetiletí.

3.1 Bedřich Franz (1796-1860)

Profesor fyziky, člen řádu premonstrátů s řeholním jménem Friedericus Franz. Byl jeden z prvních představitelů české fotografické generace, který používal metody daguerrotypie ke snímkování exteriéru, upřednostňoval církevní náměty Brna a okolních obcí. Častým snímkováným objektem Bedřich Franze byl premonstrátský klášter v obci Nová Říše patřící k Brnu-Zábrdovicím. Díky němu a několika dalším fotografům se Brno stalo jedním z prvních objektů daguerrotypie. Dalším městem byla Litomyšl. Franzův snímek *Slavnost Božího těla na Zelném trhu* v Brně z roku 1841 je přiřazen k těm nejstarším daguerrotypiím. [viz Příloha č. 23] Ve stejném roce pořídil daguerrotypii brněnského biskupa Antona Gindla. Snímek je navíc první datovaný portrét u nás i s označením zhotovitele.⁷⁰

3.2 Anton Mayssl (1826-1899)

Velmi úspěšný brněnský fotograf vizitek a profesor kreslení. Snímkoval významné moravské poslance, osoby významné i běžné, také odpočinek pruských vojáků v Brně během války roku 1866. Vlastnil ateliér v nárožním domě na dnešním Šilingrově náměstí č. p. 2 a další ateliér si otevřel pro zimní sezonu na Kolišti a pro letní sezonu v Nové ulici, dnešní Lidické.

⁶⁹ BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH (eds.). *Česká fotografie 20. století: průvodce*. Praha: KANT, 2005, s. 13

⁷⁰ SCHEUFLER, Pavel. *Galerie c.k. fotografů*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 106

Oba pak v letech 1871-1873 vyměnil za jeden větší v Pilgramově, dnešní Divadelní ulici. V roce 1881 vystavoval své fotografie na brněnské *Jubilení výstavě*.⁷¹

3.3 Quido Trapp (1830-1889)

Významný brněnský fotograf, začínal jako vychovatel ve šlechtických rodinách. Jeho objektem byly významné budovy, pomníky, umění, dokumentace výstavby železnice a brněnského vodovodu. Také byl asistentem pro snímky ve službách lékařství a kriminalistiky. Stěžejními byly jeho reprodukce významných historických listin, pečeti a plánů. Q. Trapp byl vyhledávaným důležitými osobnostmi společnosti. Vlastnil ateliér v Belcrediho paláci na dnešním náměstí Svobody, který byl asanací zbořen.⁷² [viz Obr. č. 21]

3.4 Karel Klíč (1841-1920)

Karel Klíč mladší založil roku 1864 v Brně na Rudolfské ulici č. p. 26, dnešní ulice Česká, svůj ateliér, kde pracovala celá rodina. Sám byl velmi zdatným malířem a karikaturistou. Je vynálezcem techniky zvaná *heliogravura*,⁷³ a prvního stroje na hlubotisk.⁷⁴ Když v roce 1868 odešel pracovat do Budapešti, ateliér vedl jeho otec Karel Klíč st. a dál, po otcově skonu, nevlastní bratr Jaroslav. Záhy se podnik přestěhoval na Novou ulici č. 4, dnešní Lidická. Jaroslav získal čestný přídomek pro firmu *C.a k. dvorní umělecký ústav pro fotografii, malbu a světlotisk*. [viz Fotografie 1: Manželé Frankovi] Během několika let otevřel pobočky v Kroměříži, pak v Prostějově a Vyškově. V roce 1910 vystavoval své snímky na fotografické výstavě v Brně. V meziválečné době podnik vedl vnuk zakladatele. Ateliér Rafael se stal výjimečný i tím, že po dlouhou dobu, v průběhu několika generací, byl v držení jedné rodiny.⁷⁵ Podobnou tradici má pražský ateliér Langhans.

⁷¹ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 230

⁷² http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3715 [online]. [cit. 2017-02-15].

⁷³ Heliogravura je metoda kopírování z negativu fotografie na měděnou destičku. Pak je na ni nanášena barva.

⁷⁴ BIRGUS, Vladimír a Pavel SCHEUFLER. *Fotografie v českých zemích 1839-1999: chronologie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 22

⁷⁵ <http://www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/fotografyve,r.html> [online]. [cit. 2017-02-11].

3.5 Josef Kunzfeld (1842-1915)

Fotograf místopisu města Brna. Začínal jako praktikant v ateliéru Antona Mayssla. Ve své tvorbě sledoval popisné zobrazení ulic a památek v celkovém záběru. Vlastnil ateliér na Františkově kolešti č. p. 9, odkud se roku 1870 přestěhoval do lepších prostor na Karlovo kolešti č. p. 7 s filiálkou v Šumperku.⁷⁶ Zabýval se portréty, dokumentací událostí a běžného života v Brně. Pro Moravské průmyslové muzeum snímkoval jejich exponáty. J. Kunzfeld v roce 1881, společně s A. Mayssem, poprvé vystavoval soubor svých fotografií na *Jubilejní výstavě v Brně*. Jeho nejvýznamnějším dílem je dokumentační odkaz proměn architektury Brna, zachycení objektů před plánovanou asanací a částečně dokumentoval probíhající zásahy. [viz Obr. č. 23] Tyto práce jsou uloženy také na skleněných negativech v Archivu města Brna a menší část fondu v Muzeu města Brna.⁷⁷

3.6 Ferdinand Antonín Brožek (1842-1870)

Brožek je jeden z prvních brněnských fotografů, který zachytil město v sérii vizitek. Jeho přesná životní data nejsou známa, neboť při spojeneckých náletech na Brno, v roce 1944, byl zasažen archiv a velká část fondu podlehla požáru. Data se odvozují z jeho ateliérové tvorby z roku 1862 a dle poslední zmínky o jeho osobě z roku 1870. Věnoval se převážně ateliérovým portrétům ve svém podniku v ulici *U černého orla* č. p. 480, dnešní Orlí ulici.⁷⁸ V jeho díle jej následovaly tři generace vlastních potomků. V letech 1862-1865 pořídil fotografické veduty Brna i okolních

⁷⁶ Kolešti je dnes jednotilá ulice kopírující pás zrušených hradeb obkružujících vnitřní Brno. Tehdy ulice měla 4 úseky, dle jmen rakouských panovníků: Kolešti Františkovo, Karlovo, Terezijské a Celní.

GALASOVSKÁ, Blažena a Milena FLODROVÁ. *Seznam ulic města Brna*. Brno: Archiv města Brna, 1982. Vlastivědná knihovna moravská, s. 74

⁷⁷ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 200

⁷⁸ Původní název ulice byl Měniňská dle městské brány. Název Orlí je odkazem k bývalému vyhlášenému hostinci *U černého orla* zbořeného roku 1903. Památku na něj nese dům č. 7, kde nad portálem zůstala figurální výzdoba.

GALASOVSKÁ, Blažena a Milena FLODROVÁ. *Seznam ulic města Brna*. Brno: Archiv města Brna, 1982. Vlastivědná knihovna moravská, s. 109.

měst Blanska a Adamova ve vizitkovém formátu a také jako stereoskopii. Ve své době byl jediným fotografem, který na reverzu snímků používal češtinu.⁷⁹

3.7 Karel Absolon (1877-1916)

Paleontolog, zoolog, archeolog. Zakladatel sbírek pavilonu Antropos v Brně. Dokumentační hodnota fotografií prof. Karla Absolona představuje jeho přístup ke snímku, jakožto vědeckému dokumentu. Jeho nejstarší fotografie se datují rokem 1899. Zabýval se bádáním punkevního jeskynního systému Moravského krasu. K tomu využíval fotografickou techniku, jako metodu přesné obrazové dokumentace nálezů i geologického mapování. Proslavil se archeologickým průzkumem osídlení pravěkých lovců lokalit Dolní Věstonice, Předmostí, jeskyně Pekárna, nálezem Věstonické Venuše, propasti Macocha a průzkumem nálezů z Býčí skály na Blanensku. Jeho vědecká práce je na prvním místě archeologická. Výstavy jeho fotografií se konaly v souvislosti s přednáškami a výstavami v rámci muzeologie a archeologie. Na dně propasti K. Absolon v roce 1903 koncipoval svůj snímek s červenobílým praporem, jako symbol příslušnosti k české nacionalitě a myšlenke slovanství. Snímek byl později kvůli promítání na přednáškách kolorován. [viz Příloha č. 29] Jeho pozůstalostní fotografická sbírka, vydaná vědecká díla, rozsáhlá soukromá knihovna a samozřejmě samotné archeologické nálezy jsou uloženy ve sbírkách pavilonu *Antropos* Moravského zemského muzea v Brně.⁸⁰ Vydané publikace k Absolonovým objevům vycházely také v německém jazyce.⁸¹

⁷⁹ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 48

⁸⁰ Tamtéž, s. 17

⁸¹

ABSOLON, Karel. *Praehistorický výzkum jeskyně Býčí Skály na Moravě na srovnávacím základě*, 1945
ABSOLON, Karel. *Kras moravský: monografie krasových zjevů v devonských vápencích planiny Dražanské*, 1911
ABSOLON, Karel. *Praehistorický výzkum jeskyně Býčí Skály na Moravě na srovnávacím základě*, 1945
ABSOLON, Karel a Bohuslav KLÍMA. *Předmostí: ein Mammutjägerplatz in Mähren*. Praha: Academia, 1977
ABSOLON, Karel. *Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě: za rok 1926*

4 Další významné osobnosti fotografie

4.1 Jindřich Eckert (1833-1905)

Pražský fotograf, jehož ateliér patřil k nejvyhlášenějším pro jeho umělecký a nekonvenční přístup. V obchodním rejstříku je zapsán jako “...protokolovaná firma c. k. dvorní a komorní fotograf a nakladatel.”⁸² Jeho stěžejní tvorba byla ateliérová, přesto fotografie z terénu patří ke kulturnímu dědictví oboru. Snímek zničeného mostu u Neratovic z prusko-rakouské války 1866 získal v roce 1868 první zahraniční ocenění z českých fotografů. Tím se mu nadále dostávalo mnoha dalších ocenění a čestných titulů po celou dobu života. Podílel se také na dokumentaci továrních výrobků podnikatelů Františka Křížíka a Ringhofferových závodů. Byl prvním, kdo zahájil vydávání souborů o památkách, krásách vlasti a zachycené krajině prostřednictvím fotografie. Angažoval se v mnoha spolcích. Byl zakládajícím členem *Klubu za starou Prahu a Malostranské besedy*.⁸³ V letech 1890 až 1902 byl prvním, kdo se začal systematicky věnovat fotodokumentaci asanace pražských čtvrtí Josefov, části Starého a Nového Města Pražského, Podskalí a pravého břehu Vltavy. Své snímky vydal v publikacích *Umělecké album království hlavního města Prahy-Praha královská* a *Pražské ghetto* z let 1898 a 1902. Zajímavostí jsou jeho pokusy s přístrojem zvaným rentgenogram, který snímal rozličné předměty rentgenovými paprsky.⁸⁴

4.2 Jakub Husník (1837-1916)

Profesor a vynálezce dvoutónovaných fotografií. Zavedl techniku používání tří barev zvaný fotochromotypie, kterou si nechal patentovat v roce 1891. Známým je snímek ovoce s papouškem nazvaném *Zátiší* z roku 1893.⁸⁵

⁸² BIRGUS, Vladimír a Pavel SCHEUFLER. *Fotografie v českých zemích 1839-1999: chronologie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 29

⁸³ SCHEUFLER, Pavel. *Jindřich Eckert*. Praha: Odeon, 1985. Umělecká fotografie, s.33

⁸⁴ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 82

⁸⁵ Tamtéž, s. 145

4.3 Jan Langhans (1851-1928)

Pražský fotograf a prestižní portrétista. Ateliér ve Vodičkově ulici č. p. 37 byl luxusní a patřil k nejvyhledávanějším ve městě. Jeho portréty byly základem úspěchu a prosperity ateliéru. Zákazníky byly významné osobnosti kultury a dalších sfér. Jeho ateliér měl pobočku v Plzni a Mariánských Lázních, kde snímkoval lázeňské a další velmi důležité hosty.⁸⁶ [viz Příloha č. 27] Vystavoval na *Jubilejní výstavě v Praze* roku 1891. J. Langhans byl jeden z velmi mála ostatních zúčastněných vystavovatelů, který mohl mít vlastní stánek. Znovu měl vlastní pavilonek v roce 1895 na *Národopisné výstavě československé* v Praze. Jeho firemní archiv skleněných negativů byl největším své doby, pečlivě seřazeným dle profesí do jednotlivých kategorií.⁸⁷ Byl dokumentací osob elity tehdejší doby. Dnes po restituci je torzo archivu spravováno nadací jeho dědiců. Na tradici domu a Langhansova ateliéru navázal dnešní obchod *Centrum FotoŠkoda*.⁸⁸

4.4 Rudolf Bruner-Dvořák (1864-1921)

Fotograf následníka rakousko-uherského trůnu arcivévody Františka Ferdinanda d'Este s uděleným titulem *Momentní fotograf*. Doprovázel arcivévodu na cestách, vojenských manévrech i na výletech či v prostředí jeho rodiny. Jeho velkou prací byla dokumentace návštěvy císaře Františka Josefa I. v Praze v roce 1901, čímž tak nepřímo poskytl podrobné fotografické svědectví císařského programu. Velmi známá je Dvořákova fotografie císaře při slavnostním otevření *mostu Františka I.* v Praze, dnešního mostu Legií, ze dne 13. června 1901.⁸⁹ Tento snímek byl otištěn v novinách s titulkem *Promenáda na mostě*. Avšak mnohem později, možná kvůli propagandě, se stal ikonou satiry na c. a k. mocnářství s dvojsmyslně vykládaným názvem „*Procházka na mostě*.“ [viz Příloha č. 29] Měl nadání pro citlivé zachycení snímků ušlechtilých koní a dalších zvířat. Měl v oblibě sporty a věnoval jim část své fotografické tvorby. Nejzajímavější jsou snímky balonového létání. Poprvé vystavoval na *Jubilejní výstavě*

⁸⁶ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 202

⁸⁷ SCHEUFLER, Pavel. *Jan Langhans*. Přeložil Derek PATON. Praha: Torst, 2005. Fototorst, s. 11

⁸⁸ <http://www.langhans.cz/cz/dum/> [online]. [cit. 2016-10-09].

⁸⁹ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 52

v Praze roku 1891. Po jeho úmrtí se podniku ujal nejmladší bratr Jaroslav Bruner-Dvořák (1881-1942), který byl také úspěšným fotografem.⁹⁰

4.5 Jan Kříženecký (1868-1921)

Průkopník kinematografie, fotograf města Prahy a zejména její dokumentace v době probíhající asanace. Velmi významný je jeho dokumentární film *Jízda Prahou otevřenou tramvají* a film *V. všesokolský slet* z roku 1908. Zúčastnil se *První výstavy fotografů amatérů* roku 1897 v Praze. Od roku 1912 vlastnil biograf *Louvre* na dnešní Národní třídě č. p. 116.⁹¹ Dnes zde sídlí stejnojmenná kavárna.

4.6 František Drtikol (1883-1961)

Jedna z nejznámějších osobností české fotografie, tvůrce významných portrétů a podmanivých aktů. Jeho vyhlášený ateliér v Praze ve Vodičkově ulici často navštěvovali přední osobnosti kultury, včetně dokonce i T. G. Masaryk s dcerou Alicí.⁹² Měl komplikovaný vztah k ženám, z čehož pramenila jeho práce s uměleckými akty, zobrazujících pózu zasněné víly i symboliku sexuálních vášní. V roce 1932 vystavoval na *První celostátní výstavě fotografů profesionálů*.⁹³

⁹⁰ HOZÁK, Jan a Pavel SCHEUFLER. *Krásné časy: Rudolf Bruner-Dvořák, momentní fotograf*. Praha: Grafoprint-Neubert, 1995, s. 29

⁹¹ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 196

⁹² MOUCHA, Josef. *Obrazy z dějin fotografie české: eseje o umění a klasicitě*. Praha: Josef Moucha, 2011. Texty Archivu výtvarného umění, s. 35

⁹³ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013, s. 70

5 Historie města Brna

Město leží doslova v samém srdci Evropy, s kulturními památkami i v dědictví UNESCO. Spojují se zde mezinárodní cesty i jména slavných rodáků.⁹⁴ Dějinami Brna,⁹⁵ jeho společenskou strukturou a rozvojem se zabývalo mnoho historiků, avšak nelze nejmenovat alespoň Dušana Uhlíře⁹⁶, Augustina Prachaře⁹⁷ a Jaroslava Marka.⁹⁸ Uměním i každodenností obyvatel se zabýval ve svých publikacích Karel Altman,⁹⁹ Aleš Filip,¹⁰⁰ Jaromír Kubíček¹⁰¹ a další historici a badatelé. Zde v odkazech je uvedena některá jejich literatura se vztahem k regionu města a jeho okolí.

⁹⁴ František Halas, Josef Dobrovský, Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek, Ondřej Sekora a další.

⁹⁵ Nejmodernější prací je digitální vizualizace modelu města Brna z roku 1645. Tento rok je navíc detailně znázorněn v bronzovém, umělecky provedeném a veřejnosti přístupném modelu na Moravském náměstí v Brně. Možnost aplikace k prohlédnutí je na adrese <http://www.brno1645.cz/>.

⁹⁶

UHLÍŘ, Dušan. *Brněnský pitaval*. Brno: Rovnost, 1992

UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem*. Praha: Mladá fronta, 1984

⁹⁷

PRACHAŘ, Augustin. *Velké Brno*. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1925

PRACHAŘ, Augustin. *Žerotínský lev: historická povídka*. Brno: Pokorný, 1934

⁹⁸

MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny*. Praha: Fortuna, 1991

MAREK, Jaroslav. *Společenská struktura moravských královských měst v 15.-16. století*. Praha: ČSAV, 1965

⁹⁹

ALTMAN, Karel a Vladimír FILIP. *Brno: zájezdní hostince a hotely = Brünn : Gasthäuser und Hotels*. Brno, 2012

ALTMAN, Karel. *Úvod do studia dějin národopisu na Moravě*. Brno: Masarykova univerzita, 2013

¹⁰⁰

FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: sakrální výtvarné umění kolem roku 1900*. Barrister & Principal, 2004

FILIP, Aleš a Roman MUSIL. *Neklidem k Bohu: náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Praha: Arbor vitae, 2006

¹⁰¹

KUBÍČEK, Jaromír. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918: literatura a prameny, sbírky, bibliografie*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001

KUBÍČEK, Jaromír a Marie NÁDVORNÍKOVÁ. *Bibliografie k vývoji Moravy a Slezska: literatura z let 1801-1993*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1994

Charakter původní zástavby, názvy všech prvotních čtyř městských čtvrtí, hlavních ulic, majitelů či nájemců nemovitostí a jejich platbách daní je zapsán v nejstarším zdroji a to v Berních rejstřících města Brna z přelomu 14. a 15. století.¹⁰²

5.1 Od počátků do 19. století

Slovanské osídlení je doloženo od 5. století. V 11. století vzniká u brodu u řeky Svratky osada s názvem Brno.¹⁰³ Počátkem 13. století probíhá výstavba obou dominant města, hradu Špilberku a kostela sv. Petra a Pavla. Čeští panovníci z ekonomických důvodů zvali do země z vyspělých západních oblastí Svaté říše římské kolonisty a řádové mnichy, zejména z Bavorska a Saska.¹⁰⁴ V této době otázka národnosti nebo jazyka byla nepodstatná. Cizinci se usazovali v okolí křížení obchodních cest, v místě dnešního náměstí Svobody, vedle původního českého obyvatelstva. Přinášeli sebou novinky ve stavitelství i řemeslech. Němci si zvolili prostor dnešních ulic Česká a Rašínova. Zde vystavěli kostel sv. Jakuba. Flandři, z území dnešní Belgie, se usadili v prostoru dnešní Běhounské ulice a postavili si kostel sv. Mikuláše, na dnešním náměstí Svobody. Současně s kolonisty přicházeli Židé. Jejich osada se rozléhala blízko té české, mezi dnešními ulicemi Josefská a dolní částí Masarykovy třídy. Synagoga stála v místě dnešního kostela sv. Maří Magdaleny ve Františkánské ulici. Tím se ve 13. století náměstí stalo významným centrem brněnské trhové vsi.¹⁰⁵ V této době, kdy město obdrželo udělení městských práv v roce 1243 i právo výstavby městských hradeb, si první měšťané stavěli své domy kolem dnešního historického jádra města, v prostoru dnešního Zelného trhu a náměstí Svobody. Byla to doba velkého rozvoje města pokračující v průběhu dalších století.¹⁰⁶

¹⁰² URBÁNKOVÁ, Kateřina a Veronika WIHODOVÁ. *Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století*. Brno: Matice moravská, 2008. Prameny dějin moravských, s. 8-9

¹⁰³ JAN, Libor. *Dějiny Brna*. Brno: Statutární město Brno, 2013, s. 19

¹⁰⁴ MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny*. Praha: Fortuna, 1991, díl I., s. 23.

¹⁰⁵ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 10

¹⁰⁶ *Nemovitě kulturní památky jižní Moravy*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Bibliografie a prameny k vývoji Moravy, s. 7

Renesance přispěla k rozkvětu města výstavbou četných šlechtických paláců, radnice a dalších objektů. Po skončení morové epidemie v roce 1570 výrazně klesl počet přeživších obyvatel města. V této době přichází vlna italských i německých kameníků a stavitelů, kteří dávají vzhledu Brna novou tvář. Sloh stavitelů bratří *Pietra* a *Antonia Gabri* i kameníka *Giorgia Gialdi* zanechal stopy ve výzdobě interiérů brněnských chrámů, měšťanských domů a šlechtických paláců.¹⁰⁷ Dodnes jejich rukopis nesou stavby, jako např. *Biskupský dvůr*, *Stará radnice*, *Dům pánů z Kunštátu*, *kostel sv. Jakuba*, *renesanční kašna na Velkém náměstí od G. Gialdiho* (v baroku přestavěna v Merkurovu od J. Bendla) a původní fasáda *Schwanzova domu*.¹⁰⁸ Středověký systém hradeb s pěti branami byl nahrazen modernější pevnostní fortifikací s ostrými břity.¹⁰⁹ [viz Příloha č. 2]

Baroko přineslo další vlnu výstavby paláců, městských domů, hlavních silnic, přestaveb náměstí a ulic. Významnými autory byli brněnský stavitel *Andrea Erna* a jeho syn *Jan Křtitel*, dále bavorský mistr *Mauritz Grimm* se synem *Františkem Antonínem*.¹¹⁰ Jejich dodnes dochovanými díly jsou *Ústav šlechtičen*, *Schrattenbachův palác*, *Zemský dům*, *morový sloup na Velkém náměstí*, *kašna Parnas na Zelném trhu*, *kostel sv. Tomáše* a další.¹¹¹ Reformy a nová nařízení zaváděné císařem Josefem II. přispěly mmj. ke zlepšení zdravotní péče zřizováním nemocnic, sirotčinců a chudobinců. Ke zvýšení veřejné hygieny ve městě bylo postaveno více vodovodů a kašen. Přibyl císařský zákaz pohřbívání zemřelých uvnitř města, v kostelních hrobkách i šachtách u špitálů. Nyní se smělo ukládat zemřelé až za městem.¹¹² Zrušil se hřbitov

¹⁰⁷ *Nemovité kulturní památky jižní Moravy*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Bibliografie a prameny k vývoji Moravy, s. 8

¹⁰⁸ AUFGEWECKT, Čeněk. *Brno: průvodce, informace, fakta*. Praha: Olympia, 1978, s.25-26

¹⁰⁹ KUSÁK, Dalibor a Marie DOHNALOVÁ. *Brno a okolí; foto: Dalibor Kusák; texty: Marie Dohnalová [et al.]*. Praha: Pressfoto, 1991. Má vlast (Pressfoto), s. 6

¹¹⁰ *Nemovité kulturní památky jižní Moravy*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Bibliografie a prameny k vývoji Moravy, s. 9

¹¹¹ AUFGEWECKT, Čeněk. *Brno: průvodce, informace, fakta*. Praha: Olympia, 1978, s.26-27

¹¹² Ta samá situace se opakovala v 19. a 20. století. V rámci plánu úpravy města byl za městem roku 1883 otevřen rozsáhlý *Ústřední hřbitov*, který je v provozu dodnes.

u kostela sv. Jakuba za Velkým náměstím, dnešním náměstím Svobody, také na Petrově a v dalších lokalitách.¹¹³

5.2 Proměna města na přelomu století

Na vrcholu napoleonských válek, v roce 1805, prošly postupně Brnem všechny zúčastněné armády i jejich hlavní velitelé. V říjnu se ruský vojevůdce generál Michail Illarionovič Kutuzov (1745-1813) ubytoval v Dietrichtesteinském paláci na Zelném trhu, kde je dnes umístěna pamětní deska. Po porážce u města Ulmu a po pádu Vídně se spojenecká rakouská a ruská vojska stáhla k Olomouci.¹¹⁴ Císař František I. (1792-1835) odjel z Brna dne 17. listopadu a rakouské vojsko opustilo město 19. listopadu v ranních hodinách. Ve stejný den odpoledne přišel do města Brněnskou branou předvoj francouzské *la Grande Armée*, kterou maršál Murat (1767-1815) rozložil na Velkém náměstí. Z radnice zřídil štáb pro přípravu hlavního vojska v čele s císařem Napoleonem (1799-1815), který dorazil s hlavním vojskem o den později a ubytoval se v Místodržitelském paláci.¹¹⁵ Vojáci se ubytovávali v domech měšťanů a v kláštorech. Znovu tak nastávaly, po předchozí povinnosti vůči rakouské armádě, další závazky v zásobování francouzské armády.¹¹⁶ V Kounicově paláci na náměstí byl ubytován francouzský maršál François-Étienne Kellerman (1735-1820), generál Louis Davout (1790-1823) se ubytoval ve Schrattenbachově paláci na rohu Velkého náměstí a Kobližné ulice. Po bitvě u Slavkova, která proběhla dne 2. prosince 1805, byl v Žerotínově paláci na Velkém náměstí ošetřován zraněný francouzský pobočník Horace Sebastiani (1772-1851). V přiléhající České ulici, při ústí na Velké náměstí v domě rytíře Chlumeckého, zemřel francouzský generál Valhubert (1764-1805). Celé město i okolí bylo sužováno bídou, rekvizicemi, rozmáhaly se nakažlivé choroby, zejména tyfus, cholera a úplavice.¹¹⁷ Císař Napoleon dne 7. prosince na Velkém náměstí vykonal slavnostní vojenskou přehlídku. Brzy ráno 12. prosince císař odjel do Vídně.¹¹⁸ Vojsko odešlo

¹¹³ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 26

¹¹⁴ KOPECKÝ, František. *Bitva u Slavkova a Morava v letech 1805-1806*. Tvarožná: Onufrius, 2001, s.15

¹¹⁵ PRACHAŘ, Augustin. *Velké Brno*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě, 1925, s. 39

¹¹⁶ ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999, s. 75

¹¹⁷ PRACHAŘ, Augustin. *Velké Brno*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě, 1925, s. 39

¹¹⁸ ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999, s. 76

za měsíc dne 12. ledna. Při ohledání škod moravskoslezský gubernátor a zároveň moravský zemský hejtman hrabě Prokop Lažanský (1771-1823) označil Brno v této době jako „*nejubožejší město říše*.“ Mnozí i z nejbohatších měšťanů zůstali téměř nemajetní. Tím se změnil pohled na francouzské revoluční ideály i na samotné občany revoluční země.¹¹⁹

Francouzská armáda se objevila znovu v Brně dne 14. července 1809 po vítězství nad rakouským vojskem u města Wagram. Za dva dny později přijel sám Napoleon. Opět se ubytoval v Místodržitelském paláci. Poté vykonal přehlídku na Špilberku a na slavkovském bojišti. Armáda při svém odchodu z Brna, dne 3. listopadu 1809, úmyslně poškodila pevnost Špilberk, také západní hradby, vojáci z rozkazu zasypali studnu, aby tak znemožnili obranný systém.¹²⁰ K opravám se již nepřistupovalo. Otevřel se tak prostor mezi hradbami sevřeným městem a okolním předměstím. Do roku 1852 byly hradby odstraněny.¹²¹ Tím byl ukončen statut pevnostního města.¹²²

V letech 1896–1916, po vzoru vídeňské a pražské asanace, probíhala i ta brněnská.¹²³ Jejím hlavním úkolem bylo umožnění nových, výrazně lepších zdravotních podmínek, taktéž lepší bezpečnost staveb, zvýšení kvality bydlení a nutnost uspokojení dopravních potřeb města. Z celkového počtu 580 domů bylo v plánu zbořit 429 domů. Nakonec asanace proběhla na 238 domech. Na jejich místě vznikaly novostavby osvobozené na dobu 18ti let od daně z nemovitosti. Nové číslování domů zpravidla respektovalo to původní. Některé novostavby nesly dvě i tři čísla orientační, neboť stály na pozemku několika domů.¹²⁴ Při asanaci, v roce 1901, byla na Velkém

¹¹⁹ KOPECKÝ, František. *Bitva u Slavkova a Morava v letech 1805-1806*. Tvarožná: Onufrius, 2001, s.52

¹²⁰ ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999, s. 76

¹²¹ Jedinou zachovanou hradební branou je Měnínská v Kobližné ulici. V 19. století byla přeměněna v obytný dům. Dnes je zde Muzeum hraček.

¹²² PAKOSTA, Petr. *Procházka Brnem: troška historie Brna hrou*. Ilustroval Blanka PONÍŽILOVÁ. Brno: Rezekvítek, 2001, s. 19, s. 14

¹²³ Regulační plán města byl předložen ředitelem stavebního úřadu Otakarem Burghartem dle asanačního návrhu vídeňského architekta Camilla Sitteho.

¹²⁴ *Nemovité kulturní památky jižní Moravy*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Bibliografie a prameny k vývoji Moravy, s. 9

náměstí budována nová zástavba v moderním historizujícím stylu,¹²⁵ aniž by se brala v potaz výška těchto nových budov. Došlo tím k zastínění hlavního pohledu na kostel sv. Jakuba,¹²⁶ který byl do této doby a v tomto pohledu dominantou.¹²⁷ [viz obr. č. 30]

Pozitivní stránkou tohoto velkého urbanizačního zásahu se stal vznik nových zelených prostor, parků, okružních tříd a širších ulic, výstavba hotelů, kanalizace, nových budov a činžovních bloků, vznik obchodů a kaváren, tak typických pro Brno a jeho kulturu do dnešních dnů. [viz Příloha č. 69] Začalo administrativní splývání města s předměstími. Vybuďovala se železniční trať z Vídně zvaná *Severní dráha*, později prodloužená do České Třebové a směrem na Prahu. Velkou událostí je příjezd prvního vlaku¹²⁸ v roce 1839.¹²⁹ [viz Příloha č. 8] Rytec František Richter¹³⁰ zachytil na vedutách bourání i výstavbu nových brněnských budov, komunikačních sítí, manufaktur i proměnu vlakového nádraží.¹³¹ Veřejná doprava¹³² se zavedla v roce 1863. První tramvaj, tehdy ještě tažená koňmi, na území českého království vyjela právě v Brně roku 1869. [viz Příloha č. 10] V červnu 1890 byla uvedena v provoz elektrická tramvajová doprava. Dopravu v Brně zajišťovaly drožky, fiakry a osobní luxusní kočáry. V souvislosti s elektrifikací města je postavena v roce 1897 první městská elektrárna.¹³³ Na druhou stranu došlo ke ztrátě

¹²⁵ Od roku 1905 ve stylu nastupující secese.

¹²⁶ Kostel sv. Mikuláše zde již nestál a morový sloup svou výškou už nebyl dominantní.

¹²⁷ PAKOSTA, Petr. *Procházka Brnem: troška historie Brna hrou*. Ilustroval Blanka PONÍŽILOVÁ. Brno: Rezekvítek, 2001, s. 24

¹²⁸ Vlak přijel ze směru od Vídně, rychlost měl 34 km/h. O rok později už probíhala i nákladní doprava.

¹²⁹ ŠUJAN, František. *Dějepis Brna*. 2. vyd., doplněné do r. 1925. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1928. Vlastivěda moravská, s. 393, s. 418

¹³⁰ F. Richter (1774-1863) se věnoval Brnu i dalším památkám v okolí. Jeho díla jsou součástí sbírek Moravské galerie v Brně.

¹³¹ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 36

¹³² Obě linky tramvajové dopravy tažená koňmi byla v provozu pouze v letních měsících.

¹³³ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004. ISBN 80-7204-322-6, s. 29-30

několika historických památek. Proti tomu protestovala *Centrální komise pro umělecko-historické památky ve Vídni*.¹³⁴

Soužití Čechů a Němců ovlivňovalo vzájemné vztahy díky výrazné početní převaze Němců. Kvůli dějinným událostem, pobělohorským vývojem, preferencím germanizace v průběhu 17. a 18. století, se české obyvatelstvo cítilo ve vlastní zemi oslabeno. Teprve na přelomu následujícího století se začalo znovu dovolávat své národnostní identity a nároku historických privilegií. Od poloviny století se začala projevovat nacionální separace. V běžném životě se obě etnika selektovala a začala soupeřit v prosazování svého postavení. Nepokoje se odrážely v přerozdělování obchodů, oddělení kostelů, hospod a kaváren na německé a české.¹³⁵ Brněnská německá honorace se sdružovala na ulici *Rennergasse* (dn. Běhounské), kde měla svá knihkupectví, restaurace a kavárny. Ulice se stala jejich korzem. Němci si postavili ve městě své divadlo i vysokou školu. Později totéž konali i Češi. Stavěli kulturní domy, divadlo a usilovaly o českou univerzitu. Českým korzem byla dnešní ulice Česká, dříve Rudolfova (*Rudolfsgasse*), ještě dříve Nová Veselá (*Neufröhlichgasse*). Byl zde největší počet knihkupectví a restaurací ve městě. Zde se soustřeďoval český kulturní život. Bývalo to také české korzo pro řemeslníky, obchodníky, inteligenci, ale přicházely sem i chudší vrstvy obyvatelstva.¹³⁶

Obě ulice hlavního korza obou národností ústily na Velké náměstí. Velmi významný, pro usmíření mezi oběma národy, byl *Moravský pakt*¹³⁷ uzavřený po zdlouhavých vyjednáváních v roce 1905.¹³⁸

¹³⁴ <http://www.brunn.cz/velka-asanace-1896-1916/> [online]. [cit. 2016-11-27].

¹³⁵ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 149-150

¹³⁶ UHLÍŘ, Dušan. *Brněnský pitaval*. Brno: Rovnost, 1992, s. 242-243

¹³⁷ Obsahoval zákon o novém zemském uspořádání, zemském výboru a volebních obvodech, užívání obou zemských jazyků, rozlišování a zřizování škol dle národnosti. Přes všechny obtíže, zdlouhavá jednání i negace byl Moravský pakt kompromisem národnostních sporů. Pozitivní odraz spočíval v příkladu možnosti dohody pro další země habsburské monarchie.

FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ, ed. *Moravské vyrovnání z roku 1905 - možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10. - 11. listopadu 2005 v Brně*. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006. *Země a kultura ve střední Evropě*, s. 110

Brno bylo šestým největším městem monarchie. Místní továrny na cukrovarnictví, výrobu sukna,¹³⁹ s přádelnami a cihelnami patřily k nejvýkonnějším v monarchii. Prosperita lákala venkovské obyvatelstvo výdělkem.¹⁴⁰ Dnes zaniklá Červená ulice se od roku 1906 vyvíjela v první dělnickou kolonii. [viz Příloha č. 59] K nejvýznamnějším podnikům patřila tzv. *Vaňkovka*¹⁴¹ z roku 1865, *První brněnské strojírny* založené v roce 1872, *Královopolské strojírny* z roku 1889. Z textilních firem k největším patřily firmy *Adolf Löw & syn*, *Bratři Samkové*¹⁴² a mnozí další.¹⁴³

Většina továren a podniků byla v německých a židovských rukou. Ottův slovník naučný tento stav popisuje:

„...Český živel mezi zámožnějšími třídami jest dosud v rozhodné menšině...Téměř všechny velkozávody průmyslové a obchodní jsou v rukou Němců a Židů; také mezi majiteli domů jsou v rozhodné většině...Učitelstvo na obci závislé též ponejvíce hlásí se za Němce. Jen mezi duchovenstvem má český živel převahu. Intelligence česká kromě duchovenstva representována jest téměř výhradně professory, právníky, úředníky státními a zemskými, absolvovalci vysokých škol technických. Nižší třída pak jest národně neuvědomělá, dělnictvo podléhá vlivu internacionály a nemá v národním životě valného účastenství...“¹⁴⁴

¹³⁸ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 157

¹³⁹ Brno bývalo díky významnému vlnářskému průmyslu v monarchii nazýváno rakouským Manchesterem. První manufaktura na výrobu sukna byla založena již v roce 1763.

ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999, s. 57-58

¹⁴⁰ KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2000, s. 146

¹⁴¹ Podnikatel Fridrich Wannieck (1838-1919) založil svou továrnu na pozemku mezi ulicemi Zvonařka a Trnitá. Později fungovala jako slévárna. Budova je dnes vyhledávanou galerií a obchodním centrem.

ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999, s. 72

¹⁴² Po roce 1948 byly tyto firmy slučovány do podniků *Bruno, národní podnik Brno, národní podnik Moravan a Modeta Jihlava*.

¹⁴³ BŘEZINOVÁ, Andrea a Tomáš ZAPLETAL (eds.). *Brno - moravský Manchester*. V Brně: Moravská galerie, 2014, s. 15

¹⁴⁴ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1890, díl 4., s. 726

Přicházející nové 20. století přinášelo společenský život. Zároveň také nové postavení žen s možností širšího pracovního a společenského uplatnění. Tradiční rodinný statut a práce žen byly nadále aktuální a mnohde tradiční, avšak nabízela se možnost studia na vysokých školách, také práce v kancelářích rozmáhajících se firem a později, v průběhu dalších desetiletí, také ve státních službách. Počátek století byl po celé Evropě obdobím členství v rozličných spolkových a sociálních organizacích. Těžkou životní situaci mívalo dělnictvo. Jejich velmi skromné až chudinské bydlení, mnohahodinové dlouhé směny v továrnách, práce se stroji s vyšším rizikem pracovních úrazů, nedostačující výplata a nucená dětská práce, to byla každodennost nejprostčí dělnické rodiny. Takováto situace bývala běžná ve všech větších průmyslových městech nejen habsburské monarchie. Industrializace s urbanizací přinesla rozpad tradiční společnosti a jejího soužití. Vicegenerační soužití pod jednou střechou se vytrácelo, docházelo k uvolnění v uzavírání sňatků i postavení svobodných v rodině. Stěhování a dojíždění do zaměstnání přinášelo novou dělbu práce v rodině.¹⁴⁵ Z fotografií brněnských i vídeňských dělnických ulic a příbytků lze odvodit, že takové podmínky bývaly běžné, ať v Praze, ve Vídni, tak i v Brně. [viz Příloha č. 60] Výstavba novostaveb činžovních domů na přelomu 19. a 20. století, zejména na předměstích, umožnila lepší a hygienické bydlení, také změnu ve vzájemném kontaktu lidí, dosud žijících v kolonkových ulicích nebo v pavlačových domech.¹⁴⁶ [viz Příloha č. 61] Navzdory tomu všemu a v souladu s lidskými potřebami na prožívání života, si i tyto dělnické vrstvy občas dopřávaly zábavu na veřejných slavnostech nebo podnikaly malé výlety do okolí města.¹⁴⁷

5.3 Zvraty města Brna ve 20. století

První republika měla zásadní vliv na další formování města. Hlavní město Moravy muselo řešit bytovou otázku, zejména pro vrstvy dělnické a sociální a z řad válečných invalidů. Budování obytných bloků, dělnických kolonií, útulků a domovů pro zestárlé a nemohoucí dávaly naději

¹⁴⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Město pod Špilberkem: o lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993, s. 98

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 37, s. 39, s. 41

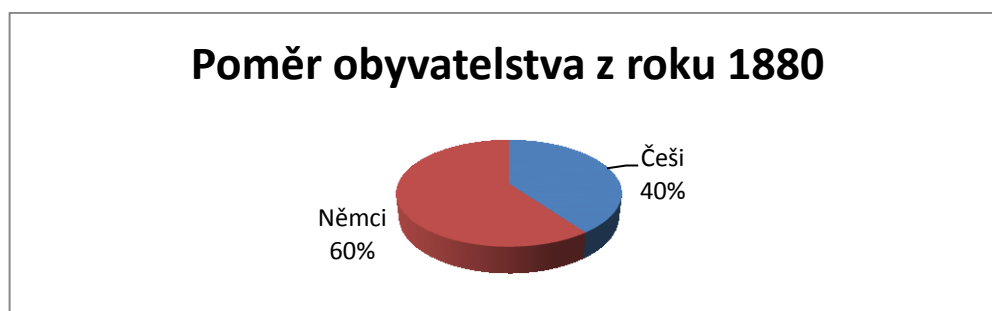
¹⁴⁷ Tamtéž, s. 102

na důstojné žití. Fasády některých budov projevovaly nový architektonický styl, prostý, přímý, praktický a funkční. Brněnský funkcionalismus se stal doslova fenoménem.¹⁴⁸

Brno bylo městem dvou národností, dvou jazyků, dvou etnik, které dlouhá staletí žijí vedle sebe i přes své třenice. Druhá světová válka je postavila proti sobě. Prvním, kdo prováděl strukturu poměru¹⁴⁹ těchto národností na základě křestních jmen v písemnostech, počínaje středověkem, byl historik a archivář Bertold Bretholz (1862-1936) ve své práci o historii města *Geschichte der Stadt Brünn*, Brünn: Verlag des Vereines, z roku 1911.¹⁵⁰

Vzájemné kolísání poměru mezi oběma etniky odráželo dějinné události i nacionalistické citění. Brno, Liberec, Mariánské Lázně jsou města podobného složení obyvatelstva. Na téma soužití brněnských Němců a českého obyvatelstva bylo mnoho diskusí i úvah. Zde je úmyslem podat pouze náčrt přehledu vzájemného poměru v počtu obyvatel města Brna.

V době kolem roku 1880 proběhlo statistické přihlašování se k druhu řeči. To svědčí o vnímání vlastní příslušnosti k německé nebo české populaci. Neodráží však skutečný rodinný původ jednotlivce. Bylo běžné, že k češtví se přihlašovala osoba německého původu a naopak.

Graf č. 1: Rok 1880.

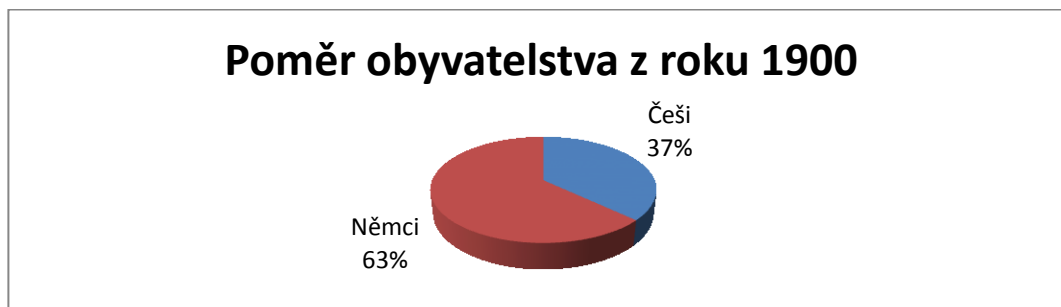
¹⁴⁸ KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2000, s. 160

¹⁴⁹ Dalšími byli historikové Bedřich Mendl, Gracián Chaloupka, Jaroslav Dřimal, Jaroslav Mezník a Ludmila Sulitková, v současnosti vedoucí katedry archivnictví na Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

¹⁵⁰ NOSKOVÁ, Jana a Jana ČERMÁKOVÁ. "Měla jsem moc krásné dětství": vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století = "Ich hatte eine sehr schöne Kindheit" : Erinnerungen von Brünnner Deutschen an ihre Kindheit und Jugend in den 1920er - 1940er Jahren. Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2013. Brno v minulosti a dnes, s. 11

Ve statistikách z roku 1880 jsou uváděny počty obyvatelstva hlásící se k tzv. obcovací řeči, *Umgangssprache*, kdy 40% obyvatel se hlásilo k češtině, 60% k němčině.¹⁵¹

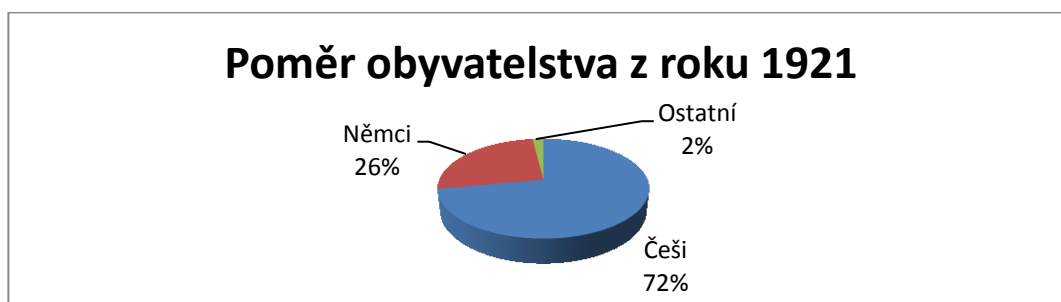
Na základě sčítání lidu z roku 1900 mělo Brno evidovaných 3 047 domů, 68 702 německých a 38 365 českých obyvatel.

Graf č. 2: Rok 1900.

Celkový místní poměr tvořilo 63% německých a jen 37% českých národnostních příslušníků, protože většina z nich žila ještě na nepřípojeném předměstí v okolí města Brna.¹⁵²

Roku 1921 se poměr opět vychýlil. Příčinou bylo vytvoření Velkého Brna připojením okolních obcí dle pražského vzoru. Při výběru byly upřednostněny obce s převažujícím českým národnostním složením. Další vliv k takovému nárůstu měla euforie z nově vzniklé československé republiky.

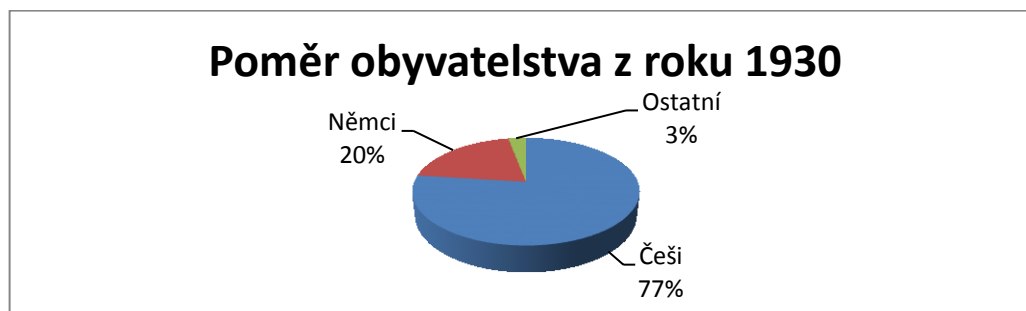
Graf č. 3: Rok 1921.

Češi se označovali v 72% a ve 26 % jako Němci. Ve zbývajících 2% jsou obsaženi občané usedlí v Brně z okolních států a zemí bývalé rakousko-uherské monarchie.¹⁵³

¹⁵¹ KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2000, s. 160

¹⁵² DŘÍMAL, Jaroslav a Václav PEŠA. *Dějiny města Brna*. Brno: Blok, 1973, díl 2, s. 140

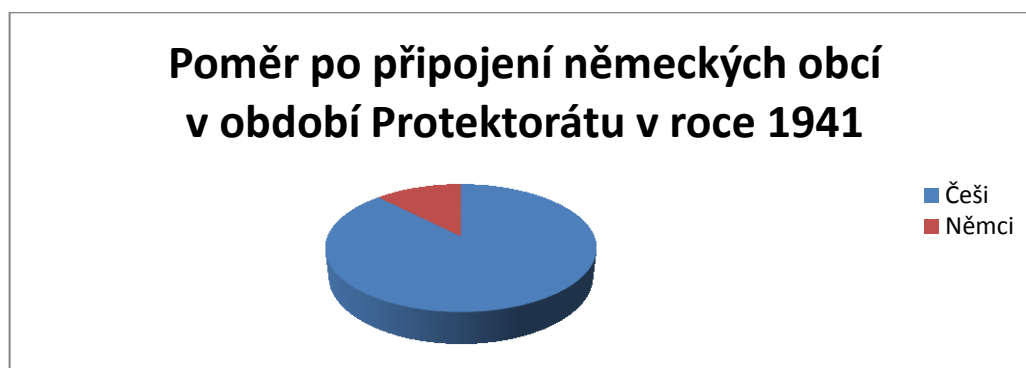
Při sčítání lidu v roce 1930 je navýšení obyvatel na 265 tisíc.

Graf č. 4: Rok 1930.

K české národnosti se hlásilo 200 tisíc, což je 77% a k německé národnosti 52 tisíc obyvatel, to je 20% z celku.¹⁵⁴

V období Protektorátu Čechy a Morava proběhlo sčítání lidu k 1. lednu 1940. K německé populaci se přihlásilo 22%, tj. 70 tisíc z celkového počtu 320 tisíc obyvatel. Tyto výsledky nebyly zveřejněny, neboť neodpovídaly potřebné germanizační propagandě.¹⁵⁵

Graf č. 5: Rok 1941.

Proto, aby se zvýšil nárůst německého obyvatelstva náležející k Brnu, byly některé německé obce připojeny, jiné obce, s českou převahou, odloučeny. Německý poměr v nově připojených obcích

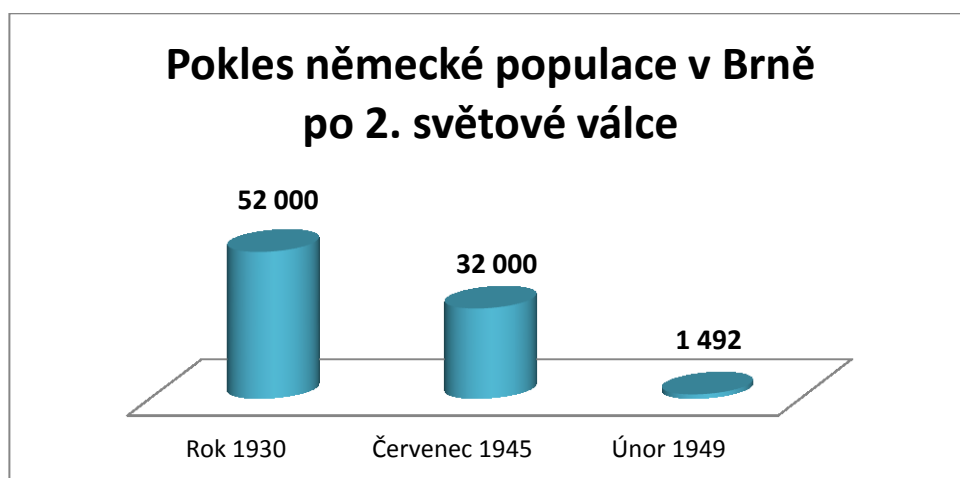
¹⁵³ NOSKOVÁ, Jana a Jana ČERMÁKOVÁ. *"Měla jsem moc krásné dětství": vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století = "Ich hatte eine sehr schöne Kindheit" : Erinnerungen von Brünnener Deutschen an ihre Kindheit und Jugend in den 1920er - 1940er Jahren.* Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2013. Brno v minulosti a dnes, s. 11

¹⁵⁴ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města.* Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 32

¹⁵⁵ DŘÍMAL, Jaroslav a Václav PEŠA. *Dějiny města Brna.* Brno: Blok, 1973, díl 2, s. 141

Černovice, Horní a Dolní Heršpice, Komárov a Brněnské Ivanovice však početně české obyvatelstvo nepřevýšil.¹⁵⁶

Po druhé světové válce se počet německého obyvatelstva výrazně snížil. Úbytek obyvatelstva hlásícího se k německé národnosti byl způsoben válečnými odvody, ztrátami na frontách, také újmám na životech při náletech v letech 1944-45 a následných poválečných perzekucích. Nelze opomenout ani brněnský pochod smrti z 30. - 31. května 1945 a vystěhování Němců v organizovaných transportech v letech 1945 a 1946. Celkem proběhlo 12 transportů dle pravidla kolektivní viny, tudíž došlo k mnoha křivdám i osobním tragédiím.¹⁵⁷

Graf č. 6: Vývoj v letech 1930-1949.

V oficiální zprávě z července 1945 je hlášen počet Němců k vystěhování celkem na 32 000 osob. Mnozí sami ilegálně odešli, někteří zahynuli ve sběrných táborech a při tzv. divokém odsunu nebo na následky zranění z bojů o město, někteří také na následky prožívaného stresu. V březnu 1946 bylo evidováno celkem 15 363 osob německé národnosti. V dubnu z Hlavního nádraží vyjel první vlak s transportem. Poslední vlak vyjel 27. listopadu 1946 do německého města Karlsruhe. Při sčítání lidu v únoru 1949 byl v Brně evidován zůstatek 1 462 Němců. Jednalo se pouze o nemocné, přestárlé, neschopné k předchozímu nebo dalšímu transportu. Také zahrnovalo

¹⁵⁶ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945 : Jahre in Unfreiheit. Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, **Díl I.**, s. 133

¹⁵⁷ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **III.díl.** Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2013. Bruna Aeterna, s. 315-316

Němce ze smíšených manželství nebo prokázané antifašisty. I oni přesto všechno zažívali ústrky svého okolí a úřadů¹⁵⁸

5.4 Období protektorátu Čechy a Morava

Německá menšina se stala obávanou, neboť začala požadovat odtržení Brna od Česko-Slovenska a připojení tohoto území k Říši. Dne 15. března 1939 došlo k okupaci českých zemí nacistickými vojsky. Výnos o zřízení *Protektorátu Čechy a Morava*¹⁵⁹ následujícího dne vydal nacistický vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler (1889-1945).¹⁶⁰ V Brně nacisté přebírali důležité úřady dříve, než dorazily první vojenské okupační jednotky. Německý dům na Lažanském, dnešním Moravském náměstí, byl vždy hlavním i kulturním střediskem německého živlu.¹⁶¹ Říšský protektor¹⁶² byl zmocněn potvrzovat ministry protektorátní správy, dostával informace o jejich opatřeních a mohl vůči nim podávat námítky. Svoji činnost realizoval ze svého úřadu v Praze. Expozitura byla zřízena v Brně v Místodržitelském paláci. Její význam však upadal a koncem roku 1941 byla zrušena.¹⁶³ Sílicí německý vliv a správa dávaly podporu brněnským nacistickým spolkům a sdružením.¹⁶⁴ Názvy ulic záhy dostávaly svá nová německá přejmenování. Zahajovaly se stavby nových budov ve městě, pokračovala stavba brněnské přehrady, přestavba ulic,

¹⁵⁸ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **III.díl.** Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2013. Bruna Aeterna, s. 317

¹⁵⁹ Formálně byla přiznána autonomie, správa se však musela vykonávat v souladu se zájmy Německa. Zabrané území bylo prohlášeno za součást říše, němečtí občané získali statut občanů říšských, Češi se stali protektorátními příslušníky.

¹⁶⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 405

¹⁶¹ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **I.díl.** Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, s. 40-41

¹⁶² Prvním byl Konstantin von Neurath, od září 1941 Reinhard Heydrich.

¹⁶³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 407

¹⁶⁴ Hitlerjugend a Ortsgruppe des Bundes Deutscher Mädel im Moravenhaus (Svaz německých dívek). Tyto spolky sdružovaly děti a mládež. Velkou podporu německých občanů měla NSDAP.

pevnosti Špilberk v germánském duchu, rekonstrukce některých památek, např. kostela sv. Tomáše na dnešním Moravském náměstí nebo dominikánského kláštera na Zelném trhu.¹⁶⁵

Následující den 16. března 1939 byla naplánována slavnostní přehlídka k demonstraci německých sil před velitelem záboru operační oblasti *Mähren* generálem Wilhemem Listem (1870-1971). Se svým štábem byl ubytován v hotelu Evropa na rohu dnešního náměstí Svobody a Jánské ulice. Tyto dny byly plné převratných událostí. V pátek 17. března 1939 proběhla ve městě slavnostní jednodenní návštěva Adolfa Hitlera s jeho početným doprovodem německého vrchního představenstva za nadšeného vítání brněnskými Němci. [viz Příloha č. 76] Na Nové radnici ustanovený pronacistický starosta Oskar Judex (1894-1953) a nacističtí představitelé města mu darem nabídli nejstarší exemplář knihy Konšelského soudu,¹⁶⁶ sepsané v Brně rokem 1355. Hitler ji odmítl se slovy: „...*Co bylo po šest století uchováno ve zdech města, to necht' tam zůstane i nadále.*“ Učinil však do ní svůj památný zápis. Po té promluvil na radničním balkoně k obyvatelstvu. Domnělou reakcí na Hitlerovu návštěvu bylo vypálení největší brněnské synagogy na Dornychu.¹⁶⁷ Pro novou protektorátní správu bylo třeba mocenskou pozici Německa řádně demonstrovat. Na den 4. dubna 1939 byla naplánovaná dosud největší vojenská přehlídka ve městě na náměstí Svobody již přejmenované dočasně na Adolf-Hitler-Platz. Velké množství techniky a mužstva defilovalo před generálem pěchoty W. Listem, vrchním velitelem armádní skupiny 5.¹⁶⁸

Další významná událost města se uskutečnila ve dnech 5. - 6. listopadu 1939. Byla to návštěva říšského protektora a generála SS, svobodného pána Konstantina von Neuratha (1898-1956), z jehož příkazu budou později uzavřeny české vysoké školy. Protektor přijel v doprovodu Karla Hermanna Franka.¹⁶⁹ Oficiálně předali německou vysokou technickou školu v Brně¹⁷⁰ do správy

¹⁶⁵ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **I.díl.** Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, s. 28-29, s. 52

¹⁶⁶ Kniha výroků brněnských konšelů vedená radničním písařem Janem.

¹⁶⁷ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **I.díl.** Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, s. 82-83

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 52, s.86-87

¹⁶⁹ Karl Hermann Frank (1898-1945), generál SS. Za atentát na R. Heydricha dal rozkaz k vypálení obcí Lidice a Ležáky.

Německé říše. Odpoledne se konal na jejich počest na Freiheitsplatze (dn. náměstí Svobody) promenádní koncert.¹⁷¹ K. H. Frank, po svém jmenování do funkce státního tajemníka Úřadu říšského protektora, navštívil 16. března 1940 město Brno u příležitosti výročí vzniku Protektorátu. Vykonal vojenskou přehlídku a inspekci SS.¹⁷²

Zásah nacistické správy byl nekompromisní. Probíhající germanizace postihla běžný život obyvatel. Byla zavedena němčina jako hlavní úřední řeč. Lidé museli postupovat velmi osobní úřední šetření. Započala likvidace židovského obyvatelstva, zpočátku selekcí obchodů, sesazením z veřejných funkcí, zákazy vstupu do vymezených prostor a zanedlouho i osobní likvidací. Velké podniky a průmysl spadly pod nové německé vedení. Ve Zbrojovce byla převedena výroba na typy německých pušek a kulometů. Zároveň probíhaly perzekuce představitelů města, hromadné zatýkání profesorů a studentů Masarykovy univerzity, represe gestapa a policie, nespravedlivé popravky v Kounicových kolejích přeměněných na věznici s popravištěm. Brněnské nemocnice začaly sloužit potřebám německé armády. Tou hlavní byla posádková nemocnice v Zábřovicích na Lazaretní ulici, nyní zavedena jako *Militär-Reserve-Lazarett Nr. I*.¹⁷³ Válečná ekonomika si vyžadovala úspory všemi směry. V září 1939 zavedla německá správa na celém území Protektorátu potravinový lístkový systém.¹⁷⁴ Velké obtíže v dopravě a mnoho nehod zavinila změna jízdy po pravé straně vozovky, taktéž úspory pohonných hmot, které si vynutily omezení počtu provozovaného vozového parku městské hromadné dopravy jen na 1/3.¹⁷⁵

MATES, Pavel. *Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1996, s.22

¹⁷⁰ Německá Vysoká technická škola byla postavena na dnešním Komenského náměstí a nedaleko také Česká vysoká technická škola s dalšími budovami na Joštově ulici. V roce 1945 byla německá škola zrušena a budovy dostalo obnovené České vysoké učení technické.

¹⁷¹ FILIP, Vladimír. *Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. I.díl*. Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, s. 210

¹⁷² Tamtéž, s. 244

¹⁷³ Tamtéž, s. 110, s. 133

¹⁷⁴ Lískový přidělový systém trval kvůli těžké poválečné hospodářské situaci Československé republiky až do poloviny 50. let

¹⁷⁵ FILIP, Vladimír. *Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. I.díl*, Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011. Bruna Aeterna, s. 152-153

S vývojem situace na bojištích, zejména na východní frontě, byla v Protektorátě zavedena různá opatření ke zvýšení produktivity hospodářství, pracovních sil i zvýšené bezpečnosti. V roce 1943 byla v Brně zřízena protiletecká ochranná služba *Luftschutzdienst*. Informovala obyvatelstvo o jednání v případě náletu. V každém domě v roce 1944 byl určen velitel a každý dům musel být vybaven krytem ve sklepě. Byl budován i hromadný protiletecký kryt pod kopcem Kraví hora, avšak zůstal nedokončen.¹⁷⁶

První velký nálet na Brno byl americkými bombardéry dne 25. srpna roku 1944. Cílem se stala továrna na Cejlu, továrna leteckých motorů v čtvrti Brno-Líšeň a Zbrojovka. Náletem byly zasaženy také obytné městské čtvrti Juliánov a Židenice. Druhý velký plošný nálet z 20. listopadu 1944 výrazně poničil předměstí a městskou část Brno-střed. S blížícím se postupem fronty se Němci ve městě začali pečlivě připravovat na příchod Rudé armády. Nacistická správa nařídila učinit z Brna frontové město s rozkazem „*uhájit za každou cenu.*“ Obyvatelstvo, muži ve věku od 15 do 65 let, byli nuceně nasazeni v letech 1944-1945 na výkopové a opevňovací práce.¹⁷⁷

Po několika spojeneckých náletech bylo poškozené centrum města. [viz Příloha č. 81] Dle vzpomínek pamětníků většina českých obyvatel nespílala za zničené domy Spojencům,¹⁷⁸ ale zlost mířila zejména vůči Němcům. Sovětská armáda sice neprováděla přímé kobercové nálety, přesto jejich nálety a později dělostřeleckým odstřelováním bylo náměstí Svobody se širokým okolím silně poškozeno. Před tímto náletem sovětské 5. letecké armády dne 8. dubna 1945 nebyl vyhlášen letecký poplach. Důsledkem se stal masakr obyvatelstva, zejména v parku na Kolišti.¹⁷⁹ Závěr druhé světové války měl na Brno velmi těžký dopad.¹⁸⁰

¹⁷⁶ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **II.díl**, Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2012. Bruna Aeterna, s. 242

¹⁷⁷ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **III.díl**, Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2013. Bruna Aeterna, s. 54-55

¹⁷⁸ Hlavními členy spojenecké armády bylo USA a Velká Británie a Sovětský Svaz.

¹⁷⁹ BRUMMER, Alexandr a Michal KONEČNÝ. *Brno nacistické: průvodce městem*. 1. vyd. Brno: Host, 2013, s. 183-183

5.5 Osvobození Brna

Na jaře, když vojska 2. ukrajinského frontu pod vedením sovětského maršála Rodiona Jakovleviče Malinovského (1898-1967) dobývala Budapešť, bylo zřejmé, že postup fronty povede na Vídeň a Brno. V rámci vypracované sovětské ofenzivy *Bratislavsko–brněnské operace* se blížila vojska směrem k Brnu od osvobozené Bratislavy. Obyvatelstvo, které neodešlo z města, bylo nuceno následující dny strávit ve sklepích a úkrytech. Den 12. duben byl sice posledním leteckým náletem, svým zásahem výrazně poškodil centrum města a přilehlé části. Za 3 dny poté, 15. dubna, na obyvatelstvo dolehl velký sovětský dělostřelecký frontový útok. Armáda začala vstupovat do Brna dne 24. dubna v městské části Tuřany. Dopoledne, dne 26. dubna 1945, bylo město v rukou Sovětů. Na počest vítězů a osvobozeného Brna bylo v Moskvě ještě v tento den večer v 21 hodin vypáleno 20 salv z 224 děl. Sice pokračovaly lokální boje, zejména zmaření nacistického plánu na poškození brněnské přehrady, ale ty se již odehrávaly jen ve vzdálenějších zalesněných čtvrtích města.¹⁸¹ Místem dočasného spočinutí padlých rudoarmějců se stal park na Moravském náměstí před zničeným Německým domem,¹⁸² [viz Příloha č. 82] než byly hroby v roce 1946 zrušeny, ostatky exhumovány a uloženy na čestném pohřebišti na Ústředním hřbitově.¹⁸³ Dnes je na tomto místě pomník *Rudoarmejec* s praporem v ruce a v gestu vyzývající k zastavení palby. [viz Příloha č. 78] Brňané své osvoboditele nadšeně vítali. První vojenské jednotky se chovali vzorně. Po jejich odchodu, druhý sled sovětských jednotek už působil ve městě problémy. I přes přísné zákazy a instrukce sovětského velení zažívali obyvatelé nepříjemnosti s vyhladovělými vojáky. Objevilo se rabování, opilost a znásilňování, docházelo k míchání jednotek a problémům s disciplínou.¹⁸⁴

¹⁸⁰ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **III.díl**, Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2013. Bruna Aeterna, s. 176

¹⁸¹ Tamtéž, s. 203

¹⁸² Do roku 1919 stával před Německým domem pomník císaře Josefa II. Na místě zničeného domu stojí pomník vítězství Rudé armády nad fašismem.

¹⁸³ BRUMMER, Alexandr a Michal KONEČNÝ. *Brno nacistické: průvodce městem*. 1. vyd. Brno: Host, 2013, s. 188-189

¹⁸⁴ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. **III.díl**, Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2013. Bruna Aeterna, s. 220, s. 274

5.6 Reminiscence zlatých šedesátých let

Dozvuky válečných událostí, následné politické i hospodářské spolupráce udávaly charakter budoucích let s výrazným vlivem na vzhled města, jeho názvosloví ulic i každodennost občanů. Po složitých padesátých letech přichází období velkých vědeckých úspěchů, zejména v medicíně a kosmonautice, rozvoj automobilového průmyslu, zaměření vnitřní sociální politiky na zaměstnanost žen a význam rodiny. Nikdo však netušil, ani by neuvěřil, jaký bude jejich závěr, že následující již dospělá první poválečná generace opět spatří legendární tanky a ruské vojáky v ulicích města i za plotem svých domů, kde tehdy před 20ti lety vystřídaly ty německé. V emocích lidí starší generace se oživily vzpomínky na prožitá válečná léta. Dokumentární fotografie a filmy zachycovaly několik míst, včetně náměstí Svobody, s těžkou bojovou technikou. Náměstí se opět stalo těžištěm událostí. Tentokrát to však nebyla bojová technika osvobozeneckých spojeneckých vojsk, ani nacistického Německa, ani pruské armády, ani slavné la Grande Armée, ale technika okupačních vojsk Varšavské smlouvy.

Produktivní 60. léta se zaměřovala na projekt výstavby moderního sídliště *Lesná a Černá pole*. Vzniklé proluky po zničených vybombardovaných domech z konce války začaly nahrazovat nové stavby jako *Janáčkovo divadlo*, hotel *Continental* a *Internacionál* a další. Byla to nová doba politického uvolnění, velkých nadějí, nadšení, přiblížení se mezinárodnímu životu. Pokračovalo se také ve výstavbě kulturních objektů jako *Hvězdárna a planetárium Brno* na Kraví hoře a také pavilon *Antropos* v Pisárkách.¹⁸⁵

Ranou do srdce brněnských občanů byl rok 1968. Tolik oslavovaná a obdivovaná sovětská armáda se objevila ve městě v rámci Varšavské smlouvy jako okupační vojska. První jednotky dorazily do Brna letecky na tuřanské letiště v úterý dne 20. srpna večer. V Brně od následujícího dne docházelo k mírným i prudším formám odporu. Odstraňovalo se označení názvů ulic, přetáčely se navigační dopravní značky, objevovaly se vzkazy okupantům na fasádách budov. Spontánně docházelo k odstraňování sovětských symbolů po městě.¹⁸⁶ Na náměstí Svobody v domě Říkovských bylo knihkupectví, z jehož fasády lidé strhávali neonový nápis *Sovětská kniha*. Začaly demonstrace. Největší dav protestujících lidí se přesouval z Rudého náměstí

¹⁸⁵ Pavilon byl roku 2005 po celkové rekonstrukci s novou expozicí sbírek znovu otevřen.

¹⁸⁶ <http://www.ustrcr.cz/cs/srpen-1968-chronologie> [online]. [cit. 2016-11-03].

(dn. Moravského) na náměstí Svobody a pak dále směrem k Hlavnímu nádraží a k hotelu Grand, kde měla sovětská vojska jedno ze svých hlavních stanovišť, stejně jako kdysi do Brna vstupující nacistická vojska.

Lidé, proživší nebo pamatující si zkušenosti předchozí válečné generace se začali zásobovat. Zkupovali ve velkém základní potraviny, konzervy a svíčky. Zásobování začalo váznout. Prodej zboží se omezil na počet kusů. V ulicích docházelo k dopravním nehodám, majetkovým újmám, zranění i ztrátám na životě občanů. Mnoho sovětských vojáků, i přes jejich účelovou dezinformovanost, stresové vypětí, vlastní sovětskou vojenskou propagandu a protesty Brňanů, se snažilo chovat klidně. Ovšem v některých částech města byly emoce natolik vyhrocené, že docházelo pod vlivem situací k výhružné střelbě. Nelze však obecně říci, že by většina řadových vojáků byli agresori. Samotní vojáci, dle dobových vzpomínek účastnic událostí, v podstatě ani netušili, jaká je skutečná pravda za vydanými rozkazy a co se vlastně v Československu děje. Měli své rozkazy a politický nástin situace.

Většina škod, které vojáci napáchali, mohou napovídat o pozadí dennodenní situace a zátěže, jaké byli vystaveni. Dle vlastního svědectví byli všichni zaměstnanci Státní vědecké knihovny Brno, úseku Univerzitní knihovny na tehdejší Leninově ulici č. p. 5/7, dnešní Kounicova ulice, neprodleně odesláni z budovy domů. Ta musela být pak uzavřena. Po návratu zpět do zaměstnání je čekaly rozházené knihovní fondy, tiskoviny a mikrofilmy. Jediné, co zmizelo z budovy, byly potraviny, káva, čaj, nápoje a hygienické potřeby. Vojáci sice prohlédli fondy, zda se někde nenalézá špionáž nebo protisovětsky zaměřené materiály, fondy však zanechaly neponičené, byť pomíchané, otevřené a vyházené mikrofilmy s dokumentací textů starobylých knih, vytahané šuplíky pracovních stolů a skříní. To svědčí o nejednoduchých podmínkách vojáků Varšavské smlouvy, poslaných do vzdálené země s jakousi podivnou informací o škodlivém nepříteli, bez dostatečného zásobování a pod velkým vlastním stresem a tlakem z emočních reakcí obyvatelstva.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Ústní vyprávění vlastních vzpomínek paní PhDr. Ivy Vlčkové (1935-2012), Prof. PhDr. Jaroslava Marka, CSc. (1926-2011) a Miloslavy Pourové (*1945) při setkání o době své působnosti ve Státní vědecké knihovně Brno. [cit. rok 2011, 2010, 2016]

6 Brněnské kavárny

Něbylo by Brno tím stejným Brnem bez svých kaváren. Má svou vlastní kavářenskou kulturu, kterou s nostalgií uchovává. Reprezentují ji číšníci a jejich stálí hosté, zkušení a znalí kavářenští povaleči. Kavárny už velmi dlouhá desetiletí, ba i století, k Brnu patří, stejně jako jeho památky.

Kavárny obklopovaly náměstí Svobody ve všech přístupových ulicích. Byly součástí promenád protínajících náměstí. Na něm samotném byly spíše bufety, jídelny a cukrárny. Území se stalo jakýmsi neutrálním prostorem obou hlavních brněnských etnik. Avšak ihned za rohem, v ústí oněch promenádních cest každého jednotlivého etnika, vyčkávaly vyhledávané kavářenské podniky.

Kavárna je specifický, hojně rozšířený typ obchodu se svou vlastní historií. V kavárně se tvořila politika i kultura. Už z názvu je patrné, že je zde podávána káva všeho druhu a úprav a další nápoje. Kavárny patří k typicky brněnskému stylu života již od svých počátků. Dokázaly společně s hotely, restauracemi a hostinci nabídnout všem svým zákazníkům osvěžení na cestách za obchodem, turismem či odpočinkem. Staraly se o městskou elitu, stejně tak o obyčejné lidi. Odlišovaly se cenami, sortimentem, atmosférou a interiérem. Kredencová skříň obsahující nádobí a vystavěné likéry, výdejní pult, malé stolky s mramorovou deskou, pohodlné židle, křesla nebo sezení, sortiment nápojů i lehce připravovaných pokrmů, nabídka tiskovin, zábavy stolních her a biliáru. Prostředí dávalo inspiraci intelektuálům, politickým debatám, rozvíjel se zde pocit společenské důležitosti, kdy na stejném místě sedávala manželka zemského rady nebo kdy běžný úředník popíjel kávu ze stejného šálku, jako jeho pan ředitel. Pocit se navíc umocnil, když obsluhující číšník s dotyčným mluvil se stejnou uctivostí, jako s těmi výše postavenými měšťany.¹⁸⁸ Stálí hosté si v kavárně vytvářeli své rituály, měli dobu své návštěvy, oblíbená místa, své stoly a nápoje. Došlo-li k narušení rituálů hostů, mohlo to pokazit jejich náladu, požitek

¹⁸⁸ ALTMAN, Karel. *Krčemné Brno: o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. Brno: Doplněk, 1993, s.127

z chvíle, relaxaci a poškodit reputaci podniku. Tyto emoce jsou společné generaci kavárenských hostů doby jak současné, taktéž i té z přelomu století.¹⁸⁹

Mnohé kavárny zanikly, některé přetrvaly, jiné byly znovu vystavěny. V posledním období se některé vracejí ke starým, osvědčeným zvykům. S nostalgií zašlých časů a v duchu stavovské cti nám přinášejí noblesu a ducha tradičních brněnských kaváren.

6.1 Kavárny na promenádním korzu

Kavárny byly zakládány od poloviny 17. století. První vznikla kolem roku 1645 v Benátkách, dále pak v Londýně, Paříži a ve Vídni. V Brně se s udělenou konfesí objevila první kavárna tureckého obchodníka Ahmeda v roce 1702. Obliba podniku rostla a záhy jich přibývalo. Jejich počet v polovině 18. století vzrostl na 16, na přelomu století už 37.¹⁹⁰ Bouráním hradeb a pozdější asanací se vytvořily rozsáhlé upravené parky, kolonády lemované novými činžovními domy. Na těchto promenádních místech korzovala aristokracie a bohaté měšťanstvo, důstojnictvo rakousko-uherské armády, zámožní obchodníci i podnikatelé. Bylo samozřejmostí odpolední procházky zajít si do kavárny. Na Kolišti, v přízemí nově postavených domů i ve volně stojících pavilonech v parku, patřily kavárny k těm lepším podnikům. Tyto nové široké bulváry se zelení bývaly i místem konání odpoledních promenádních koncertů, i slavností pod záštitou vlasteneckých spolků. Brněnské korzo s německým vlivem bylo na Rennergasse (dn. Běhounské ulici), Ferdinandsgasse (dn. Masarykova třída), ulice Neugasse (dn. Lidická ulice). České korzo se soustředilo na Rudolfově ulici (dn. České), také na Veselé ulici a dnešní Solniční. Adresy nejnavštěvovanějších kaváren mimo korza byly na dnešní Starobrněnské ulici, Zelném trhu, na Baštách, Orlí, Křenové, Pekařské, Nové ulici a Okružní třídě. S nimi jsou spojena slavná jména majitelů jako Otto Biber, Josef Hoffmann, Karel Brichta a jiní. V okolí náměstí Svobody, na Ferdinandsgasse, to byl Vavřinec Padowetz, Anton Neuhauser, dále J. Spranz, J. Kunz na Rennergasse, na Rudolfsgasse Leopold Wetterschneider a Franz Schopp na rohu náměstí a Jánské ulice.¹⁹¹

¹⁸⁹ ALTMAN, Karel, Lenka KUDĚLKOVÁ a Vladimír FILIP. *Zmizelý svět brněnských kaváren: Verschwundene Welt der Brüner Cafés*. Brno: Nakladatelství "Josef Filip 1938", 2008. Bruna Aeterna, s. 7

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 8

¹⁹¹ ALTMAN, Karel. *Krčemné Brno: o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. Brno: Doplněk, 1993, s.132

Z vyhlášených podniků to jsou *Café national*, *Café Français*¹⁹² na Rudolfgasse kavárna hotelu *Evropa*, *Grand*, *Avion*, *Německý dům*, *Café Stadt Theater*,¹⁹³ *Thonethof*,¹⁹⁴ dále národní kavárna hotelu *Slavia*, *Bellevue*, *Café Alfa*, *Wien*, *Tomanova kavárna*, *Zemanova kavárna* a kavárna *Muzeum*, přirovnávaná k proslulé pražské Slavii. Opomíjenou je kavárna *Zemský dům* v dnes již bývalé Státní vědecké knihovně Brno¹⁹⁵ Nacházela se v prvním patře budovy, měla velký prostor pro 600 hostů se zimní zahradou, fontánou, palmami a vyplétaným nábytkem, hudební podium, čítárnu, šatnu a hernu. Ve své době byla velkým kulturním centrem. Po druhé válce téměř zanikla, místnost byla přepažena vysokými regály pro knihovnický fond. Z minulé kavárny po dlouhá léta je dodnes jen torzo uprostřed velké studovny. *Café Spranz* byl podnik oblíbený důstojníky c. a k. armády. To jí dávalo specifický ráz. Začátkem 20. století byla přestavěna na moderní nájemní dům *Margaretenhof* se stejnojmennou honosnou kavárnou a zahrádkou v přízemí, velmi oblíbenou měšťanskou elitou. V meziválečném období na podnik navázala kavárna *Adria*.¹⁹⁶

6.2 U modrého lva

Nelze opomenout ve výčtu kavárenství také nejstarší zájezdní hostinec jako předchůdce všech hotelových a kavárenských podniků v Brně. Ve své době nabízel veškerý možný servis. I když není typickou kavárnou, nelze jej svou významností opomenout. V dnešní době je nostalgickou ikonou. Jeho existence a nepřetržitý provoz trval po dlouhá století od vlády Václava I. (1230-1253). Když král ve 13. století udělil Brnu mílové právo k vaření piva, jedinou výjimku za hradbami města měl právě tento hostinec. Provozoval jej městský notář. Pak hostinec patřil vyšehradským kanovníkům, později nově založenému klášteru cisterciáků na Starém Brně, na dnešním Mendlově náměstí. [viz Příloha č. 47] Byl jím odebrán v roce 1782

¹⁹² Pozdější *Brichtova kavárna*.

¹⁹³ Pozdější kavárna *Opera*.

¹⁹⁴ Dřívější hostinec *Černý medvěd* a poté pozdější kavárna *Savoy*.

¹⁹⁵ V současnosti, od roku 2001, je knihovna přestěhována do nové budovy s depozity v Kounicově ulici. Dnešní nová Moravská zemská knihovna slučuje dřívější odborné knihovny.

¹⁹⁶ ALTMAN, Karel, Lenka KUDĚLKOVÁ a Vladimír FILIP. *Zmizelý svět brněnských kaváren: Verschwundene Welt der Brünnner Cafés*. Brno: Nakladatelství "Josef Filip 1938", 2008. Bruna Aeterna, s. 26-27

patentem císaře Josefa II. V hostinci se vystřídalo několik nájemců. Po třicetileté válce prošel velkou přestavbou s barokní fasádou s plastikou modře malovaného lva. Hostinec nabízel prostorné, na svou dobu téměř přepychové pokoje a kvalitní ustájení koní. Hostinec byl znám v dalekém okolí. V době pořádaných městských trhů byl zcela vytížen. Vrcholné období zažíval v roce 1826, kdy měl 4 konírny pro 80 koní k přepřahání, prostorné a pohodlné zázemí pro hosty, velkou zahradu i sad.¹⁹⁷ Na přelomu století hostinec začal upadat, protože už nedostačoval komfortem rozvíjejícímu a náročnějšímu pohostinství v nastupující moderní době. Ve 20. letech vykazovala budova velkou zchátralost. *Památkovým úřadem* byla plánovaná konzervace objektu, ale úřad vedl příliš dlouhý spor s městem, které prosazovalo demolici. [viz Příloha č. 48] Nakonec objekt musel být v roce 1934 zbořen pro nebezpečnost odpadávajících částí ze střechy a fasády. K hostinci *U modrého lva* se váže jedna z hlavních legend o brněnském drakovi. V 60. letech 20. století byla na místě hostince postavena budova pošty. Na své fasádě je připomínán mozaikovou freskou modrého lva, která je viditelná již z dálky.¹⁹⁸ Budova pošty je v provozu dodnes. Stojí na rohu křižovatky ulic Křížová, Křídlovická a Václavská na Mendlově náměstí.

¹⁹⁷ ALTMAN, Karel a Vladimír FILIP. *Brno: zájezdní hostince a hotely = Brünn : Gasthäuser und Hotels*. Brno: Josef Filip, 2012. Bruna Aeterna, s.9

¹⁹⁸ ALTMAN, Karel. *Krčemné Brno: o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. Brno: Doplněk, 1993, s. 96

7 Dolní trh, Velké náměstí, náměstí Svobody – jedno a totéž

Jak již dříve bylo řečeno, tím hlavním náměstím Brna bylo od počátku náměstí Svobody. Název samotný se v průběhu času měnil. Ve středověku se nazýval *Dolní náměstí*, v 18. století *Velké náměstí* a přerušovaně od roku 1918 *náměstí Svobody*.

V Brně probíhal vývoj od původní osady s centrálním tržištěm až po hlavní náměstí, lemované privilegovanými domy a paláci. Zde se celá staletí odehrává život. Sbíhají se tu hlavní ulice města, podobně jako životně důležité tepny a žíly ústící do lidského srdce. A stejně tak, jako trasa mezi srdcem a plícemi zajišťuje životaschopnost celého organismu, tak i propojenost mezi tímto hlavním náměstím, jeho privilegovanými domy, paláci a obyčejnými lidmi, po staletí a desetiletí obstarávající si své každodenní záležitosti, pulsuje náměstím ve vzájemném souladu s orgány městské správy, místodržitelstvím i zemskými úřady.

Nepravidelný trojúhelníkový tvar náměstí je dán směrem dálkových cest a městského potoka. K jižnímu cípu, do vyústění dnešní Masarykovy ulice na náměstí, vedla obchodní cesta z Podunají a z Rakous. Západní cesta probíhala v prostoru dnešní České ulice, která vedla k hradu Veveří a dále do Čech. Východní cesta, dnešní Běhounská ulice, vedla směrem na obec Kunštát. Všechny se spojovaly na náměstí Svobody při ústí dnešní Masarykovy ulice.¹⁹⁹
[viz Příloha č. 5]

Městský potok, pramenil mezi Kraví Horou a Žlutým kopcem. Přitékal od Špilberku směrem k městské Veselé bráně, dále dnešní Veselou ulicí, podél severní strany náměstí v místech současné zástavby, směrem dolů do Kobližné ulice. Vytékal hradební Brankou a vléval se do Ponávky, blízko Svitavského náhonu, v místě dnešní silniční křižovatky Cejl a Koliště. Potok ovlivnil polohu hradební Měnínské brány. Často se rozvodňoval, těžké vozy tak s nákladem v průběhu Kobližné ulice zapadaly do bahna. Proto byla brána o několik metrů

¹⁹⁹ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 549

posunuta. Potok zanikl v 16. století vybudováním vodního rezervoáru v jeho horním toku. Koryto bylo zasypano a vyrovnáno až o čtyři metry k dnešní úrovni povrchu.²⁰⁰ [viz Příloha č. 1]

Ještě v 19. stol na Velkém náměstí stály gotické a renesanční domy, tvořící historické jádro města. Některé domy měly sklepy. Ty většinou kopírovaly půdorys svého domu. V baroku bývaly klenuté, rozšiřované a hloubené do spodních pater. Často zasahovaly pod úroveň ulice nebo veřejných domů, zejména pod Horním trhem, dnešním Zelným.²⁰¹ Sloužily jako lednice k uskladnění potravin. Většina sklepů měla přístup ze svého domu. Některé však ústily samostatně do ulice a vstupovalo se do nich samostatnými kamennými portálky.²⁰²

Náměstí i ulice jsou od dob vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780) číslovány na základě vydaného císařského patentu z 19. července 1770, neboť dosavadní značení dle domovních znamení bylo již nedostačující. Domy se začínají číslovat z čelního pohledu, na severní straně náměstí zleva, na rohu Velkého náměstí a České ulice. V roce 1779 vyšel tiskem první seznam brněnských ulic a domů, dělených dle městských čtvrtí.²⁰³ [viz Příloha č. 31]

7.1 Pověst o pokladu pod Velkým náměstím

Mezi mnoha brněnskými pověstmi např. *O drakovi*,²⁰⁴ *Birkově kole*, *zvonění na Petrově*, *pokroucené věžičce na radnici*, *zazděném radním*, *neslušném muzičkovi na kostele sv. Jakuba* a dalších, je jedna vztahující se přímo k Velkému náměstí a kostelu sv. Mikuláše:

„Dva bratři si koupili dům na Velkém náměstí. Jeden z nich, Filip, na půdě tohoto domu našel starý plánec cesty ke schovanému zlatému pokladu. V přípisku na něm stálo „uloženo ve zlých

²⁰⁰ PAKOSTA, Petr. *Procházka Brnem: troška historie Brna hrou*. Ilustroval Blanka PONÍŽILOVÁ. Brno: Rezekvítek, 2001, s. 40

²⁰¹ Sklepení pod Zelným trhem jsou dnes přístupná v rámci turistických prohlídek města Brna.

²⁰² KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2000, s. 77-78

²⁰³ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archiv města Brna, 1982, s. 5

²⁰⁴ Vycpaného krokodýla věnoval Brnu roku 1608 král Matyáš II. (1557-1619). Dnes je legenda připomínána symbolickým zavěšením krokodýla v průjezdu brněnské Staré radnice.

ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 57

časech“. *Poklad měl být ukryt v chodbách pod kostelem sv. Mikuláše. Filipův bratr Antonín se celý svůj život cítil od bratra omezován. Přál si samostatný spokojený život a tak se na druhý den sám potají vydal do chrámu. Dal pár drobných starému, hluchému kostelníku, aby ho tak odeslal do hospody se slovy, že chce ještě chvilku do setmění a o samotě v kostele rozjímat. Slíbil mu, že skutečně včas odejde, aby po setmění kostelník mohl chrám uzavřít. Když osaměl, proniknul dveřmi vyznačenými v plánu do podzemí, kde hledal onu místnost s pokladem, avšak ve spleťtých chodbách zabloudil. Po krátkém čase se již vzdal myšlenky na poklad, toužil jen najít cestu ven. Narazil sice na nějaké kovové dveře u schodů vedoucích směrem nahoru a doufal, že vedou zpět přímo do kostela. Zoufale do nich bušil, jenže hluchý kostelník ani nikdo jiný v kostele jej z podzemní chodby neslyšel. Když pozdě večer bratr Filip zjistil, že Antonín ani plánek nejsou doma, domníval se, že bratr již sám poklad vyzvedl a utekl s ním do Vídně. Vydal se tedy v tichosti, ještě v ten večer a za tmy na cestu za ním. Nikdo z měšťanů ani z okolí o žádném z bratrů již více neslyšel ani je neviděl.*“²⁰⁵

7.2 Vývoj názvosloví městských ulic přiléhajících k náměstí Svobody

Názvy ulic vycházely ze vztahu k dané lokalitě, dominanci místní stavby nebo se vztahují k původnímu osídlení, událostem či osobám. Některé ulice svým pojmenováním prošly téměř nezměněny, jiné kolísaly mezi českou a německou variantou dle období, jazykové převahy nebo dle momentálního vývoje. Ty nejstarší názvy jsou latinské. Po dlouhé období převažují německé názvy ulic a po vzniku republiky zase české. Krátkému přerušení českého názvosloví došlo v protektorátním období. Některé změny doslova odrážejí politický ráz doby a návaznost na osvoboditelskou historii města Rudou armádou.²⁰⁶ Místopisu i názvosloví ulic se zejména věnovala archivářka a historička Milena Flodrová, z jejichž práce zde bylo čerpáno. Datování rokem nebo stoletím uvádí dobu změny názvu ulice, počínaje 13. stoletím.

²⁰⁵ MAREK, Aleš. *Mezi Svratkou a Svitavou: brněnské pověsti a legendy v hantecu/ve spisovné češtině*. Tišnov: Sursum, 2005. Brunensia, díl I., s. 81-86

²⁰⁶ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 550

Náměstí Svobody

Název připomíná konec habsburské vlády a vznik Československé republiky 1918.

Vývoj v letech:

13. st. forum InferiusDolní trh

14. st. forum InferiusLugek

15. st. Unterring nebo Niederring ... Dolní trh

18. st. Grosser Platz...Velké náměstí

1915 Kaiser-Franz-Josef-Platz.... náměstí císaře Františka Josefa I.(1848-1916)

Do 20.12.1918 Freiheitsplatz – náměstí Svobody

1918 náměstí Svobody

17.3.1939 Adolf-Hitler-Platz ... náměstí Adolfa Hitlera

Od 18.3.1939 Freiheitsplatz...náměstí Svobody

Od 26.6.1942 Viktoria-Platz

1945 náměstí Svobody

1990 náměstí Svobody²⁰⁷

²⁰⁷ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s. 104

Ulice Veselá

Původ ulice se odvozuje od latinského nesprávného opakovaného přepisu slov:

Letorum – Kupecká, Laetorum... ..Veselá

14. st. platea Letorum téže Laetorum

15. st. Hintere FröhlichergasseZadní Veselá

1794 Altfröhlichergasse, Neufröhlichergasse – dva úseky ulice, Stará a Nová Veselá

1867 Rudolfgasse – dle následníka rakousko-uherského trůnu korunního prince Rudolfa

1918 Veselá

1939 Fröhlichergasse.... Veselá

1945 Veselá

1990 Česká²⁰⁸

Ulice Zámečnická

Název je odvozen od převažujícího druhu řemesla ve středověké uličce.

14. st. platea Seratorium

17. st. Schlossergasse.... Zámečnická

1918 Zámečnická

1939 Schlossergasse

1945 Zámečnická²⁰⁹

²⁰⁸ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s. 164

Ulice Masarykova:

Pojmenování je připomínkou prvního československého prezidenta T. G. Masaryka.

14. st. platea Sellatorum et Iudeorum.....ulice Sedlářská a Židovská²¹⁰

15. st. Sattlergasse und Judengasse.....ulice Sedlářská a Židovská

17. st. Sattlergasse und Judentorgasse.....ulice Sedlářská a U Židovské brány

18. st. Sattlergasse und Judengasse.....ulice Sedlářská a Židovská

1836 Sattlergasse und Ferdinandgasse... ulice Sedlářská a Ferdinandova - na počest korunovace císaře Ferdinanda I.

1867 Ferdinandstrasse.....Ferdinandova třída

1918 Masarykova třída – název po prvním československém prezidentovi

1939 Hermann-Göring-Strasse.....třída Hermanna Göringa, dle druhého nejvýznamnějšího muže nacistického Německa.

1945 Masarykova ulice

1955 třída Vítězství – název připomínkou vítězství nad fašismem

1968 Masarykova ulice

1970 třída Vítězství

1990 Masarykova ulice²¹¹

²⁰⁹ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s. 172

²¹⁰ V horní části ulice, směrem k náměstí, bývala se středověku zastoupena sedlářská řemesla. V dolní části ulice, až k městské Židovské bráně, v místě dnešní budovy hotelu Padowetz, bývalo usazeno židovské obyvatelstvo.

²¹¹ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s. 154

Ulice Rašínova

Ulice je svým názvem připomínkou významného politika a prvního československého ministra financí Aloise Rašína. Dřívější název byl odvozen od cesty vedoucí ke kostelu sv. Jakuba s přilehlým hřbitovem.

14. st. Hřbitovní ulička

Do 18. st. Todtengäschen.....Hřbitovní ulička

1858 Kirchengasse.....Kostelní ulička

1903 Lichtensteingasse.....Lichtensteinova ulice po odstranění Lichtensteinova paláce v rámci asanance

1918 Kostelní

1923 Dr. Aloise Rašína

1939 Kirchengasse.....Kostelní ulice

1945 Kostelní

1946 ulice 9. května - na počest ukončení druhé světové války v Evropě

1990 Rašínova ulice²¹²

²¹² FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s. 159

Ulice Běhounská

Jméno je odvozeno z nepřesného latinského překladu původní osady německých kolonistů nazývanou *Rýnská* usazených v této lokalitě.

14. st. platea Rhenensis

15. st. platea Renensis, platea Cursorum

17. st. Rennergasse.....ulice Běhounská

1867 Rennergasse

1918 Běhounská

1939 Rennergasse

1945 Běhounská²¹³

Ulice Koblížná

Název odvozen od řemesla koblížníků z období středověku.

14. st. platea Pastillarum

15. st. Grapfengasse

1867 Krapfengasse.....Koblihová ulice

1918 Koblížná

1939 Krapfengasse

1945 Koblížná

14.4.1961 Gagarinova.....na počest prvního kosmonauta ve vesmíru J.A.Gagarina

27.2.1990 Koblížná²¹⁴

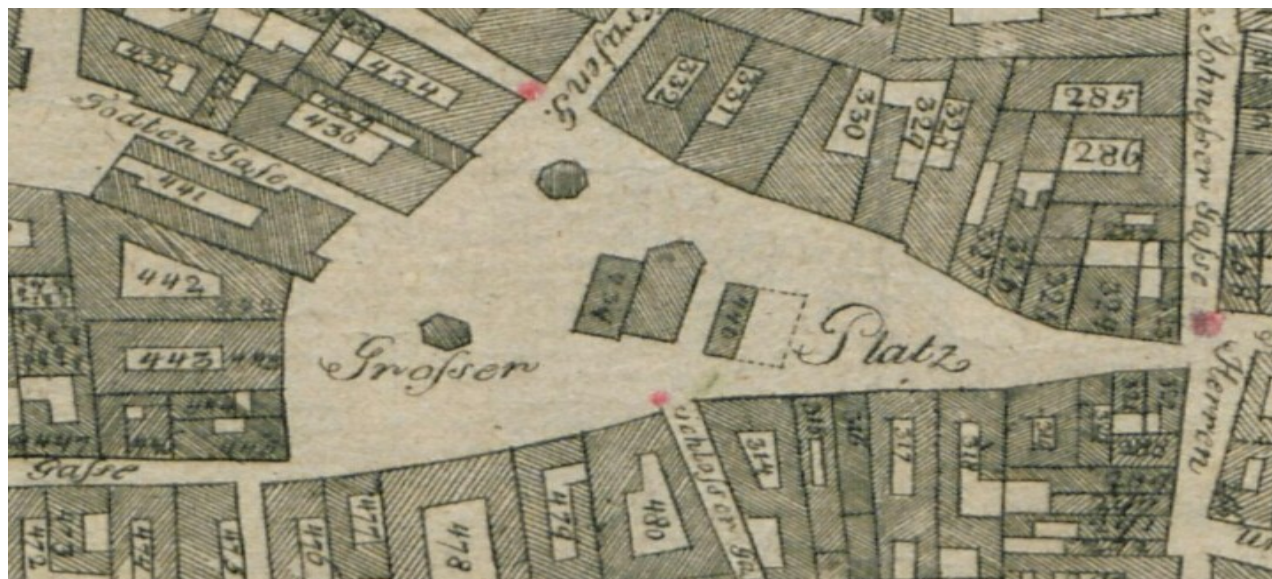
²¹³ FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. *Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování)*. Brno: Archív města Brna, 1982, s.21

²¹⁴ Tamtéž, s. 45

8 Popis proměn náměstí Svobody na pohlednicích a fotografiích

Pohlednice, stejně jako fotografie, lze zařadit mezi nepsané prameny a umělecké vizuální památky. Jsou prostředkem k vyjádření. V nich je prezentován samotný obsah a smysl. Obsahem je znázornění krajiny nebo osoby. Smyslem je komplexnost díla neoddělitelného od prostředí svého vzniku.²¹⁵ Oba tyto typy obrazových pramenů zachycují vývojové změny dopadající na celý vzhled a funkčnost náměstí, které se postupně přizpůsobovalo potřebám doby a taktéž se muselo vyrovnávat s negativními dopady dějin svého města.

Názvy domů a jména jejich majitelů z let 1806 a 1867 jsou použity opakovaně v každém dějinném období pro jednotnou orientaci a identifikaci v popisu objektů. Popis prostoru náměstí je veden ko konce 2. světové války. K retrospektivě důsledků nutných zásahů do zástavby některých budov jsou dodatečně popsány fotografie z mnohem pozdější doby.

Obr. 1: Výřez Velkého náměstí se starými popisnými čísly. Severní strana je vlevo. Mapa města Brna se soupisem majitelů, rok 1794. (MZA, Fond D 22, inv. č. 1659)

²¹⁵ WITTLICH, Filip. *Fotografie - přímý svědek?!*: fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7422-157-6, s. 9

8.1 Severní část náměstí

Většina budov byla v rámci brněnské asanace definitivně zničena, včetně středověké zástavby. Nahradily je novostavby v historizujícím stylu 19. století. V meziválečné době přibýly ještě funkcionalistické budovy. K poškození památných budov výrazně přispěly spojenecké nálety za druhé světové války. Dnes na náměstí zůstalo pět dochovaných domů se středověkými artefakty ve svých zdech a půdorysech. Dům č. p. 1 - 7 - 8 – 17 a nárožní dům č. p. 1 při ústí do Koblížné ulice. Nesou ve svých dispozicích prvky historické zástavby, čímž jsou svědky starobylého osídlení Dolního trhu.

Obr. 2: Kresba pohlednice náměstí s dobovou kresbou z roku 1780. Pohled je na severovýchodní část náměstí směrem od jihu. Autor Leopold Misura. (AMB, Fond U 25, XVIIIa, inv. č. 4050)

V čelním pohledu, za kostelem sv. Mikuláše s přilehlými stavbami, je vidět částečně blok domů. Vpravo na okraji náměstí je nárožní dům Ústavu šlechtičen, naproti přes ulici palác Mitrovských, za ním je vidět část lodi a věže kostela a sv. Jakuba ve Hřbitovní uličce. Za morovým sloupem, vlevo u kostela, pokračuje blok doprava Fürstenberkovým a Lamberkovým palácem. V dolním snímku je vidět část domu sklenáře Jana Malého.

Obr. 3: Fotografie kresby náměstí z roku 1829. Pohled je na severní část náměstí směrem od jihu.

(AMB, Fond U 25, L112, inv. č. 300)

Ihned je znát, že náměstí je z doby nejen před asanací, neboť severní zástavba je celistvá, ale i před rokem 1869, protože kostel sv. Mikuláše se strážnicí, městskými vahami a přilepenými malými krámkami ještě není zbourán. Dlouhá, nízká budova se stromořadím je strážnice. V roce 1866, za prusko-rakouské války, byla obsazena pruskými vojáky. Ti dohlíželi na klid ve městě a rekvírování zásob pro vojsko. V prahém rohu na v dolním snímku lze spatřit rozjeté blátěné stopy kolejí po kočárech a povozech, náměstí tedy ještě není vydlážděno.

Obr. 4: Velké náměstí kolem roku 1819. Kresba. (Osobní fond Miloslavy Pourové, propagační kalendář k výročí Spořitelny zemského hlavního města Brna z roku 1939.)

Kresba Leopolda Misury z výročního kalendáře dle původního obrazu Františka Richtera. Zachycuje náměstí s morovým sloupem, kostelem sv. Miluláše v idealizované podobě. Vlevo v čelním pohledu je v průvodní podobě první dům U zlatého orla, vedle něj dům mistra sklenáře J. Malého a střecha Žerotínského paláce. Na druhé straně kostela je ulice zalomena směrem do dnešní Běhounské s řadou nedochovaných domů. Na protější straně ulice vystupuje roh domu, budoucího Ústavu šlechtíčen. Vpravo, na východní straně náměstí, je v popředí vidět v původní fasádě bližší dům Herringův a za ním dům Říkovských. Pohled je veden z jihovýchodního koutu náměstí, v místě ústí dnešní Masarykovy ulice. Dojem z kresby má záměrně působit uvolněně, bezstarostně, má reprezentovat město i pohodlný život měšťanů korzujících se svými dětmi zvířaty v krásných šatech a za slunečného počasí.

Obr. 5: Reprodukce obrazu Františka Richtera. (AMB, Fond U 25, L 111, inv. č. 2226)

Úhel pohledu je veden na východní část náměstí. Vlevo stojí dům Ústavu šlechtíčen s nárožní kaplí, v popředí morový sloup a kostel sv. Mikuláše. Oproti přechozí kresbě, tato více odpovídá dobové realitě z fotografií 19. stol. Dokladem je zezeň před strážnicí u kostela sv. Mikuláše a nedlážděný povrch Velkého náměstí. V popředí jsou znázorněny postavy v prostých šatech a pochůzkách za obživou. Vpravo na nedlážděném povrchu jsou zachyceni ptáci hledající kousky potravy. To je typickým znakem pro toto náměstí až do počátku 21. století. Na východní straně bloků, na snímku zcela vpravo, je starý měšťanský dům vystupující do prostoru, který padne pod novostavbou tzv. Královského paláce.

8.1.1 Kostel svatého Mikuláše

216

217

218

Obr. 6: Pohledy na kostel sv. Mikuláše.

Nejstarší stavbou na náměstí Svobody byl kostel sv. Mikuláše. Ve 13. století při kolonizaci byla nejprve vystavěna stejnojmenná kaple. Ta o století později prošla gotickou přestavbou. V době vlády Karla IV. (1346-1378) se přistavěla na jižní straně kostela strážnice, aby dohlížela na klid a pořádek, neboť tehdy na náměstí a v okolí často docházelo k hlučným pouličním výstřelkům osob z řad nižší šlechty, která tu obývala většinu domů. Po švédském obléhání roku 1645 v objektu přechodně sídlili řádoví kapucíni s hospicem, než obnovily svůj zničený klášter. V průběhu obnovy města, na severní straně kostela, byl postaven dům městské váhy sloužící k určení cla dle váhy zboží a k zachování poctivosti měr při obchodování a na trzích. Roku 1760 dokončil brněnský architekt František Antonín Grimm (1710-1784) barokní úpravu kostela.²¹⁹ V době reforem císaře Josefa II. (1780-1790) byl kostel sv. Mikuláše odsvěcen a stalo se z něj vojenské skladiště. V této době byl kostel obklopen kramářskými domky. Z důvodů pro nadbytečnost, nevyužitelnost a postupující zchátralost byl kostel roku 1869 zbořen v rámci

²¹⁶ AMB, Fond U 25, inv. č. 2226

²¹⁷ AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 758

²¹⁸ Osobní fond Miloslavy Pourové

²¹⁹ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 51

prováděného *Plánu pro zkrášlení města*,²²⁰ včetně městských vah, strážnice a krámků. Podoba kostela se zachovala na kresbách, vedutách a pohlednicích.²²¹ Jediná dochovaná fotografie, kterou pořídil fotograf Quido Trapp,²²² je z interiéru chrámové lodi krátce před demolicí, (viz Příloha č. 58). Po rekonstrukci náměstí, v roce 2006, byly základy kostela prozkoumány a v novém dláždění, před palácem Omega, je na jeho památku vyznačen půdorys stavby.²²³

8.1.2 Morový sloup

Obr. 7: Pohled na morový sloup zezadu. (AMB, Fond U 22, XVIIIb 8, inv. č. 4060)

Monumentální sloup na podstavci nese letopočet 1680. Byla to doba poslední morové epidemie. Panna Marie stojí na vrcholu vysokého sloupu s malým Ježíškem v náručí a dole v rozích ochránci proti moru.²²⁴ Zaslíben je svatému Šebastiánovi,²²⁵ Rochovi,²²⁶ Karlu Boromejskému²²⁷

²²⁰ Kuča, K.: Brno: Vývoj města, předměstí a připojených vesnic, Baset, Praha 2000, s. 127-128

²²¹ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 52

²²² Fotograf měl v této době vlastní atelier v Belcrediho paláci.

²²³ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 550-551

²²⁴ BUDÍK, Miloš a Eva. SAMKOVÁ. *Brno: (v 80 barevných fotografiích)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976, s. 140

²²⁵ Sv. Šebestián, římský vojenský důstojník ze 3. století. Na sloupu je zobrazen u kůlu s tělem proboděným šípou.

²²⁶ Sv. Roch byl ve 14. století francouzským lékařem v Montpelliéru. Na sloupu si poodhaluje šat, aby ukázal prstem na svou morovou ránu na stehně.

a Františku Xaverskému.²²⁸ Sv. Rozárie²²⁹ je v čelním výklenku podstavce sloupu. Stavební práce provedl Jan Křtitel Erna (1625-1698), sochy jsou dílem Ferdinanda Pfaundlera (1636-1690). Morový sloup byl vyhlášen v roce 1958 kulturní památkou.²³⁰ Ve svém nezměněném vzhledu se uchoval dodnes. V roce 2006 prošel rekonstrukcí.

8.1.3 Ústav šlechtičen

Obr. 8: Dům s nárožní kaplí Ústavu šlechtičen (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 639)

Budova byla postavena jako odkaz nadaci k výchově opuštěných šlechtických a měšťanských dívek roku 1654. Zřizovatelem byla, tehdy již vdova, Jana Františka Priska hraběnka Magnisová. Původní název domu byl *Ústav obětování Panny Marie*. Dle hraběnčiny závěti byl roku 1699 zakoupen ještě rozestavěný valdštejnský palác na nároží ulic Běhounské a Kobližné (dnešní č. p. 1). Brněnský stavitel Jan Křtitel Erna v letech (1674-1679) dokončil stavbu. Dům měl v nároží umístěnou kapli s oltářem od brněnského sochaře Ferdinanda Pfaundlera.

²²⁷ Sv. Karel Boromejský, arcibiskup milánský, žijící v 16. století, je zobrazen v kardinálském rouchu s knihou a krucifixem.

²²⁸ Sv. František Xaverský, jezuitský misionář ze 16. století, na sloupu je v liturgickém oděvu a s krucifixem.

²²⁹ Sv. Rozárie, poustevnice z 12. století, je ve výklenku znázorněna dle své legendy jako právě zesnulá v jeskyni, s křížem v ruce a s věnečkem růží kolem hlavy.

²³⁰ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 558

Ten zhotovil též znaky a kartuše s pamětním nápisem v hlavním portálu paláce.²³¹ V roce 1791 byl zvýšen o další patro a napojen na zezadu přiléhající Althanský palác. Po bombovém náletu v roce 1944 byl tento přilehlý palác silně poškozen a stržen. V plánu bylo stržení i Ústavu šlechtičen. Naštěstí se iniciovaly aktivity pro jeho záchranu, jako památky.²³² Architekt Bohuslav Fuchs (1895-1972) vypracoval plán rekonstrukce s přihlédnutím k historickým plánům budovy a plánování muzea. Rekonstrukce byla dokončena roku 1961. Od té doby je zde umístěn Etnografický ústav Moravského zemského muzea.²³³

8.1.4 Dům U zlatého orla

Obr. 9: Nárožní dům s lékárnou U zlatého orla. (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 816)

Dům dnešní č. p. 1 na rohu náměstí a dnešní ulice České býval ve středověku městskými lázněmi díky protékajícímu potoku, který dále pokračoval přes severní stranu náměstí a dolů dnešní Koblišnou ulicí. Roku 1344 jej koupil notář Andreas de Neunburg. Číslo domu roku 1779 bylo 445. Po přečíslování je v adresáři z roku 1806 již nové č. p. 95 a z roku 1867 č. p. 1.²³⁴

²³¹ BUDÍK, Miloš a Eva. SAMKOVÁ. *Brno: (v 80 barevných fotografiích)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976, s. 145

²³² BRODESSER, Slavomír. Brněnský Palác šlechtičen v proměnách času. *Vlastivědný věstník moravský*, 2001, roč. LIII, čís. 1., s. 80

²³³ <http://www.mzm.cz/palac-slechticen/> [online]. [cit. 2017-02-10].

²³⁴ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818 //inv. č. H 23, [152], rok 1806 //inv. č. H 23, [153], rok 1867

Zápis z roku 1806 uvádí majitele domu jménem Petr Wenzl.²³⁵ Od roku 1716 zde bývala lékárna *U zlatého orla*. Udržela se v provozu až do roku 1961.²³⁶

V současnosti v pravém rohu náměstí na dnešní České ulici, za domem č. p. 1 *U zlatého orla* je dnes vidět vystupující rohový dům č. p. 3, který patřil nadšencům starožitnictví, rodu hrabat Piatti-Dubských. Ti jej odkoupili v roce 1765 od zadluženého šlechtice Josefa hraběte z Czoboru z rodu uherských Palffyovců.²³⁷ Současné generace mají tento dům v paměti díky proslavené mléčné jídelně *Sputnik*.

Obr. 10: Dnes již zmizelé paláce na severní straně náměstí. Fotografie. (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 639)

Obr. 11: Velké náměstí, fotografie 1866. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 70)

Pohled vede směrem od jihu, z ústí dnešní Masarykovy ulice. Za blokem domů je vidět věž kostela sv. Jakuba. Směrem zprava, na rohu náměstí a Běhounské ulice, je palác Mitrovských,

²³⁵ http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1806.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

²³⁶ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 551

²³⁷ Tamtéž, s. 555

vedle něj úzký dům tzv. Titův a Belcrediho palác na rohu náměstí a Hřbitovní uličky. Na předchozím snímku je ještě před přestavbou, na dolním snímku (třetí zleva) je po přestavbě. Na druhé straně uličky pokračuje Lichtenštejnský, dále Fürstenberský (dříve Žerotínský) a Lambergův palác. Zcela vlevo je vidět část domu mistra sklenáře Jana Malého a poslední v řadě směrem doleva dům U zlatého orla. Při asanaci, v rámci narůstajících dopravních potřeb města, bude zbořena téměř celá severní zástavba.²³⁸

K dohledání a sloučení čísel je třeba použít staré adresáře a mapy V mapě z roku 1806, po napoleonské bitvě u Slavkova, je v této severní části náměstí zakresleno celkem 8 domů. Dle adresářů z let 1806-1911 je obývali šlechtici, přední měšťané a velkopodnikatelé. V adresáři, z roku 1806, je nové přečíslování domů označených poprvé v roce 1770. Další přečíslování je stejně zpracováno v adresáři z roku 1867. Lékárna a dům U zlatého orla má č. p. 1, dříve č. 95 (dříve 445). Dům č. p. 2, dříve č. 96, (dřívější 444) obýval sklenářský mistr Jan Malý. Vedle něj stál dům č. p. 3, dříve 97, (dřívější 443) patřící císařskému komorníku hraběti Janu Lambergovi. Na něj byl napojen rozsáhlý palác hraběte Ludvíka Antonína ze Žerotína č. p. 4, dříve 98, (dřívější 442). Po 20ti letech byl již dědičně v držení příbuzného rodu, hraběnky Josefy Fürstenbergové.²³⁹

8.1.5 Zmizelé paláce

Obr. 12: Lichtenštejnský palác

Obr. 13: Belcrediho palác po přestavbě²⁴⁰

²³⁸ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 52

²³⁹ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818 //inv. č. H 23, [152], rok 1806 //inv. č. H 23, [153], rok 1867

²⁴⁰ AMB, Fond U 5, L 111, inv. č. 2036 a AMB, Fond U 5, L 111, inv. č. 2141

Obr. 14: Mitrovského palác s detailem vstupního portálu

(AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 784 a L 112, inv. č. 364)

Vedle paláce hraběnky Fürstenbergové stával Lichtenšteinský palác č. p. 5, dříve 99 (dřívější 441).²⁴¹ Přes Hřbitovní uličku stojí palác hraběte Antona Belcrediho č. p. 6, dříve 103 (dřívější 436). Dalším je dům Františka Tita, č. p. 7, dříve 104, (435). Tento dům byl majetkem rodu Walldorfů a v přízemí byla v roce 1774 první veřejná čítárna s půjčovnou knih. Později dědictvím připadl dům A. Belcredimu. V adresáři z roku 1806 je na této adrese zapsán sedlářský mistr Konrád Lorich. Poslední dům v řadě č. p. 8, dříve 105, (434)²⁴² byl na přelomu století ve vlastnictví svobodného pána Franze Schröffela z Mannsberku. Tak je zapsán v adresáři z roku 1806. Tento výstavní palác z roku 1858 se budoval na domě poničeném požárem. V adresáři z roku 1867 je na této adrese již evidován hrabě Vladimír Mitrovský a palác tak dostává nové pojmenování. V roce 1881 Mitrovští přesídlili do Vídně, dům jen pronajímali a ztráceli o něj zájem. V předasanačním řízení byl odprodán městu a v rámci prací zbořen.²⁴³ Portál z paláce Mitrovských byl přenesen na portál Moravského zemského muzea na Zelném trhu. Bourání paláce Mitrovského rozšířilo ulici Běhounskou, odstraněním Lichtenštejnského

²⁴¹ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818 //inv. č. H 23, [152], rok 1806 //inv. č. H 23, [153], rok 1867

²⁴² AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818 //inv. č. H 23, [152], rok 1806 //inv. č. H 23, [153], rok 1867

²⁴³ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 567-568

a Belcrediho paláce udělalo z úzké Hřbitovní uličky, vedoucí od kostela sv. Jakuba, dnešní širokou Rašínovu ulici. Zavedla se zde tramvajová trať vedoucí na Moravské náměstí. Tím se naplno rozvinul významný a rušný komunikační uzel městské dopravy.²⁴⁴

Obr. 15: Palác Mitrovských. (AMB, Fond U 7, IIIb, inv. č. 114)

Palác byl v 90. letech 19. století byl pronajímán ke komerčním účelům. V přízemí je hodinářský obchod a v prvním patře směnárna Živnostenské banky.

Obr. 16: Výkladní skříň hodinářského obchodu v přízemí paláce Mitrovských č. p. 8, fotografie kolem roku 1890.

(AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 2228)

²⁴⁴ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 52

V paláci Mitrovských byl umístěn obchod se zbožím hodinářským a zlatnickým. Majitel František Moravus, často vyhledávaný pro svoji kvalitní práci, měl také zakázky na velké hodinové stroje i v okolních obcích.

Obr. 17: Pohlednice s fotografií Velkého náměstí po roce 1870 a před rokem 1895. Úhel pohledu je od jihu, z dnešní Masarykovy ulice. (Marco, 1995)

Obr. 18: Detail prvního bloku domů Velkého náměstí před rokem 1890 směrem od jihu. Fotografie. (AMB, Fond U 5, L 111, inv. č. 2044)

Obr. 19: Fotografie Velké náměstí před rokem 1890 směrem od jihu. (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 639 a inv. č. 308)

V čelním pohledu je zbořený kostel sv. Mikuláše a blok všech severních domů. Fotografie jsou z doby po prvních velkých stavebních úpravách v rámci uskutečněného *Plánu pro zkrášlení města*, čemuž napovídá odstranění kostela sv. Mikuláše v roce 1869. Zůstal po něm trojúhelníkový půdorys patrný travnatou plochou s dřevinami a pouliční lampou veřejného plynového osvětlení. Pak přibýly i sloupové hodiny, které zde zůstaly i po zavedení první tramvajové dráhy. V pozadí vlevo stojí barokní morový sloup z roku 1680, Merkurova kašna je také již odstraněna.

Prvním v řadě domů, počítaných zleva, je dům *U zlatého orla*, dále dům sklenáře *J. Malého*, dále dům hraběte *Lamberka*. Vedle něj pokračuje dům hraběnky *Fürstenbergové* (dříve dům hraběte Ludvíka ze Žerotína) a dále *Lichtenštejnský* palác.

Přes úzkou Hřbitovní uličku, pokračuje řada domů *Belcrediho* palácem, pak tzv. *Titův* dům a palác *Mitrovských*. Vedle něj probíhá ulice Rýnská, dnešní Běhounská. Přes ulici, na rohu Běhounské ulice, je nárožní kaple *Ústavu šlechticů*. Všech těchto pět domů od Mitrovského paláce v rámci asanace zmizí.

Na dlážděném náměstí jsou podél budov nově vidět chodníky s markýzami obchodů v přízemí domů využívaných komerčně. Ostatní domy jsou užívány spíše v soukromém režimu.

Obr. 20: Morový sloup v pohledu na severozápadní roh Velkého náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 168)

Hlavní pohled na morový sloup. V podstavci je výklenek sv. Rozárie. V každém rohu je socha svatých a na vrcholu sloupu Panna Marie s Ježíškem. Ze západní strany náměstí je vidět vlevo část Kounicova paláce. Zde je umístěna spořitelna a směnárna. Na palác navazují činžovní domy. Na rohu České ulice a náměstí, první dům za morovým sloupem je dům č. p. 1 *U zlatého orla*. Na něj navazuje dům sklenáře Malého a palác hraběte Lamberga, který je vidět z poloviny. Všechna přízemí jsou využívána komerčně.

Obr. 21: Úprava dláždění náměstí. Fotografie kolem roku 1901. (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 2521)

Zprava je vidět nároží Ústavu šlechticů, vedle přes ulici stojí palác Mitrovských. Směrem doleva je tzv. Titův dům a Belcrediho palác před přestavbou. Budova nese označní sídla fotografického ateliéru. Patřil Quidu Trappovi.

Obr. 22: Pohled do severovýchodního koutu Velkého náměstí. Detail panoramatické pohlednice.

(AMB, Fond U 22, XVIII/c, L 116, inv. č. 4048)

Fotografie zleva zachycuje malou část Belcrediho paláce po přestavbě. Na něj navazuje tzv. Titův dům, dále palác Mitrovských s výstavní fasádou a portálem. Budova s věžičkou je Ústav šlechtičen, stojící na rohu ulic Běhounská a Koblišná. Zcela vpravo je vidět rohový dům Říkovských. V přízemí všech domů jsou maloobchody. Před domem Říkovských jsou odstavené drožky. V popředí je vidět obyčejná pumpa na vodu využívaná i pro napojení koní.

Obr. 23: Zbourání paláce Belcredi v rámci asanace, po roce 1896. Pohlednice. (Zdroj Filip, 2007)

Obr. 24: Probíhající asanace. Fotografie Josef Kunzfeld, rok 1896. (Kroupa, 2015)

Pohlednice i fotografie zachycuje první kroky plánované asanace z roku 1896. Jsou viditelně odstraněny domy, dle adresáře z roku 1867, č. p. 5 a 6. Na fotografii je vidět malý zbytek rohu Lichtensteinova paláce. Na jeho místě bude záhy postavena nárožní vysoká novostavba růžové fasády a s kavárnou Bauer v přízemí. Původní Hřbitovní ulička se změní na široký bulvár s tramvajovou tratí. Náměstí je poloprázdňé, za slunečného počasí a dle dlouhých stínů zřejmě z odpoledních hodin.

Obr. 25: Panoramatická fotografie Velkého náměstí. Pohlednice.

(AMB, Fond U 22, XVIII a/b/c, L 116, inv. č. 4048)

Oproti předchozímu snímku je znát, že na místě pozemku dřívějšího domu hraběnky Fürstenbergové a Lichtenštejnského paláce je postavená novostavba. Je to první nový dům na této severní straně. Všechny ostatní domy, včetně zrekonstruovaného Kounicova paláce na západní straně, jsou zatím nedotčeny budoucími zásahy. Tramvajová trať ani pouliční elektrické osvětlení ještě není zavedeno a Kounicův palác je přestavěn, tudíž se jedná o období mezi lety 1897 až 1900.

Obr. 26: Úprava náměstí a výstavba tramvajové tratě. Fotografie, krátce před rokem 1900.

(AMB, Fond 7, L 115, inv. č. 2275) Pohlednice (AMB, Fond U 22, XVIIIa/115, inv. č. 4052)

Pohlednice nese zápis datovaný rokem 1900. Vlevo je vysoká nárožní novostavba na místě Lichtenštejnského paláce, další blok budov je stále v původní podobě. V pozadí věž kostela sv. Jakuba při rekonstrukci a pokládání nové střešní krytiny. Jedná se zřejmě o teplé roční

období, jak lze usoudit dle oděvu pracujících osob a odložených pánských sak na lampě veřejného osvětlení na pohlednici.

Obr. 27: Pohlednice datovaná rokem 1900. (AMB, Fond U 22, XVIIIa/31, inv. č. 4054)

Pohlednice, přestože je datovaná v zápise rokem 1900, svým obrazem pochází z dřívějších let. Zobrazuje původní vzhled náměstí před zavedením tramvajových kolejí. Po kostelu sv. Mikuláše zůstává parčík, náměstí je prostorné díky odstraněným menším stavbám, mimo morového sloupu. Široké silnice a chodníky jsou vydlážděné, v čele pohledu je proražená a dokončená úprava Lichtenštejnovy ulice.

Obr. 28: Fotografická pohlednice ve stejném směru pohledu.

(AMB, Fond U 22, sign. XVIII/b, L 116, inv. č. 4048)

Snímek je ze stejného období jako předchozí pohlednice, stále zatím bez zavedení tramvajové trati. Jde o bližší detail budov. Čelní pohled vede z Velkého náměstí do bývalé Hřbitovní uličky, nyní Lichtensteinovy ulice, dnešní Rašínovy. Věž kostela sv. Jakuba je stále plně viditelná,

na konci ulice stojí Německý dům. Ihned je jasné, že asanace budov v severní části náměstí je již částečně provedena. Vlevo stojí robusní nájemní novostavba s růžovou fasádou a přes ulici palác Belcrediho po přestavbě. I ten však zanedlouho podlehne asanaci. Na jeho místě, a dalších navazujících dvou domů, bude stát rozsáhlá novostavba Vzájemné Moravskoslezské pojišťovny s fasádou okrové barvy.

Obr. 29: Tramvajová trať ve směru na dnešní Moravské náměstí. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 2677)

Zprovoznění tramvajové trati, dokončená dlažební úprava náměstí, věž kostela však ještě není dokončena. Lichtenštejnský palác je již nahrazen nájemní vysokou novostavbou, vidět je široká, nově vzniklá Lichtenštejnova ulice z bývalé Hřbitovní uličky. Vzhledem k tomu, že v pohledu je odhalena celá přední část kostela sv. Jakuba, lze vyvodit odstranění Belcrediho paláce a přilehlých domů severní strany náměstí. Lze usuzovat na období let 1902-1910.

Obr. 30: Pohlednice Velkého náměstí po dokončené asanaci. (Sirovátka, 1993)

Jak vidno, obě dominantní novostavby v severní části náměstí jsou dokončeny a zůstanou tak v nezměnné podobě, včetně barvy fasád a vyjma oprav po bombardování za války v letech 1944-45. Zleva je vidět morový sloup, za ním Žerotínův palác, vedle činžovní novostavba, na místě bývalé úzké Hřbitovní uličky je otevřený široký bulvár Lichtensteinovy ulice vedoucí na náměstí Lažanského, dnešní Moravské náměstí. Na jejím konci je Německý dům. Dále směrem doprava do ulice vystupuje věž kostela sv. Jakuba a nárožní novostavba Vzájemné moravskoslezské pojišťovny. Přízemí obou dominantních budov jsou využívána komerčně. Zcela vpravo je vysoká lampa veřejného elektrického osvětlení, naproti ní ještě původní plynové osvětlení. Jsou lehce vidět koleje tramvajové trati vedoucí na snímku z pravého rohu směrem na Lažanské náměstí. Počasí se jeví slunečné, teplejšího jara dle oděvů osob a poledního času dle krátkých stínů. V čele je starší žena prostých šatů trhovkyně, za ní mladší žena ve světlých šatech s pelerínou, oděv typicky měšťanské vrstvy, v doprovodu muže v oděvu charakteristickém pro vyšší úřednický stav. Uprostřed snímku jsou dvě mužské osoby stojící v rozhovoru proti sobě a dále dvě odcházející mužské osoby. Jsou prostších oděvů. V popředí jsou dvě děvčátka. Z těchto prvků každodennosti a v souvislosti s provedenými architektonickými změnami, lze usoudit na období kolem roku 1902-1910.

Obr. 31: Novostavba na místě bývalých paláců Žerotína a Lichtensteina. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 111)

Fotografická pohlednice vede do nové široké Lichtensteinovy ulice s kostelem sv. Jakuba a tramvajovou tratí. Přes ulici je vidět část další nárožní novostavby na místě bývalého Belcrediho paláce. Z toho lze usuzovat, taktéž dle oděvu zobrazených osob, na období krátce po roce 1917.

Obr. 32: Velké náměstí směrem od jihu. Fotografie. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 107)

Na fotografii Velkého náměstí je ihned patrná ztráta severní řady domů. Běhounská ulice je rozšířena odstraněním Mitrovského paláce. Domy zcela vpravo jsou zachovány původní, jde o Herringův dům a palác Říkovských. V této řadě na začátku Běhounské ulice je trochu vidět nárožní kaple Ústavu šlechticů. Snímek musí být kolem roku 1917, dle provedené asanace

a elektrických tramvajových vozů. Dalším vodítkem je dokončená novostavba Moravskoslezské vzájemné pojišťovny v čelním pohledu s komerčním využitím v přízemí. Na rohu budovy je hodinářství, vedle budoucího kina Central. Přes trať, v protějším domě a na místě dřívějšího Lichtensteinova paláce, je provoz restaurace a kavárny Bauer.

V čelním pohledu se původní Hřbitovní ulička změnila na frekventovaný široký bulvár s tramvajovou tratí, dnešní Rašínovu ulici. Trať spojuje Lažanského náměstí a hlavní nádraží. Na konci této nové Lichtenštejnské ulice stojí Německý dům na Lažanském náměstí. Mezi sloupy pouličního osvětlení stojí zaparkované fiakry. Náměstí si uchovalo v tomto vzhledu svůj hlavní celkový pohled, přes drobné změny až do roku 1944, kdy bude poprvé výrazně poškozeno bombardováním při náletu spojenců za druhé světové války.

Obr. 33: Fotografie náměstí z roku 1933. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 167)

Náměstí je v plném městském ruchu. Zleva, na nároží v přízemí domu, je kavárna Bauer, přes ulici nárožní budova Moravskoslezské pojišťovny. Na její střeše je umístěna reklama elektrospolečnosti *TELEFUNKEN*. V přízemí je hodinářství a kino Central, které bude v provozu i v protektorátních a 50. letech. Tramvajová trať vede přímo, jako dosud, do dnešní Rašínovy ulice a ještě vede i dolů do Kobližné ulice, kde je dnes pěší zóna.

Obr. 34: Příjezd Adolfa Hitlera do Brna dne 17. března 1939. (Filip, 2011)

Po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava přijel na jednodenní návštěvu říšský kancléř Adolf Hitler. Na smínce stojí v automobilu mercedes, který přijíždí po tramvajovém kolejišti z Rašínovy ulice ve směru z dnešního Moravského náměstí. Cestu lemují nacistické vojenské jednotky a davy vítajících proněmeckých občanů. Pro velmi chladné počasí jsou oděni do zimních kabátů. Na počest této návštěvy je náměstí Svobody přejmenováno na Adolf-Hitler-Platz, ovšem záhy získává zpět své jméno, byť nyní v německé verzi Freiheitsplatz. Moravské náměstí tudíž dostává nové pojmenování Adolf-Hitler-Platz až do konce 2. světové války. Na žerdích visí německé válečné prapory, v oknech budov jsou vyvěšeny nacistické vlajky se svastikou. Názvosloví obchodů je stále jednojazyčné. V pozadí je budova Vzájemné moravskoslezské banky. V přízemí vlevo je obchod hodinářství, kino Central a Živnostenská banka. Ve třetím patře je na fasádě neonový poutač společnosti *PATRIA*. Na římsě střechy je neonová reklama fotografického ateliéru *RAFAEL*.

Obr. 35: Silně poničený dům Moravskoslezské pojišťovny po prvním zásahu z listopadu 1944.

(AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 179)

Levá nárožní věž bývalé novostavby pojišťovny na roku dnešního náměstí Svobody a Rašínovy ulice. V této době byly přejmenovány do německého jazyka. Budova dostala při náletu z jara 1945 další zásah. Nároží bylo destruktivně poničeno a věžička již nebyla obnovena. Jak vidno, poslední dvě patra se z uliční strany propadla. Všechna okna jsou zásahem a požárem zničena včetně komerčních prostor v přízemí. Poškozena byla i sousední věž kostela sv. Jakuba a protější nájemní bývalá novostavba růžové fasády. V čelním pohledu je zadní levý roh morového sloupu, který také vykazuje poškození. Úhel záběru je veden směrem od Moravské banky. Její funkcionalistická skleněná fasáda byla kompletně zničena. Na snímku jsou vidět osoby v blízkosti budov a trosky jsou z ulice odklizeny na stranu. Osoby mají dlouhé svrchníky, lze tedy usoudit na období vrcholné zimy 1944-45.

Obr. 36: Náměstí po spojeneckých náletech, rok 1945. (Filip, 2013)

Snímek je z teplého období, dle lehkého oděvu osob a slunečného dne. Nárožní dům Moravskoslezské pojišťovny byl listopadu 1944 zasažen bombou, okna budovy i vedlejšího domu jsou vytlučena nárazovou vlnou. Obchody v přízemí nejsou v provozu. Trosky domů a vytrhaná dlažba po dopadu bomb jsou již úhledně uklizeny na hromady, četa dělníků opravuje dlažbu. Celé náměstí i Rašínova ulice jsou zprovozněny, tudíž se pravděpodobně jedná o snímek z letních měsíců po konci války. Kostel sv. Jakuba byl sice na fasádě poškozen, avšak nezasažen bombardováním.

Obr. 37: Fotografická pohlednice náměstí z roku 1951. (www.fotohistorie.cz)²⁴⁵

Pohled od dnešní Masarykovy třídy. V popředí vpravo jsou patrné nástupní tramvajové ostrůvky, moderní veřejné osvětlení, vývěskové panely vedle morového sloupu. Na čelním nárožním domě do Rašínovy ulice je dobře viditelná chybějící rohová věžička Moravskoslezské pojišťovny, zcela stejná jako na konci budovy. Byla zničena při bombovém náletu na Brno v závěru druhé světové války. Stejně tak i chybějící střešní arkýř a druh použité střešní krytiny při opravě oproti původní nezasažené části budovy. Přízemí domu je už tradičně osazeno obchody. Fotografie, dle lehkého oblečení osob, je z teplého ročního období a odpoledních hodin, podle prodlužujících se stínů. V této době jsou obchody v přízemí již státními podniky.

²⁴⁵ http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno/Brno_-Svobody_R/Default.aspx [online]. [cit. 2017-03-04].

Obr. 38: Silně poničený dům U zlatého orla č. p. 1 po náletech v roce 1944-1945.

(AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 178)

Zprava dům č. p. 2 a 1, dům sklenáře Malého a U zlatého orla, stejně tak i okolní domy, včetně půlkruhového nároží domu Piatti-Dubských, jsou po náletech výrazně poškozeny. Většina oken je vytlučných, fasády domů poškozené střepinami a přízemí domů jsou vyhořelá. Trosky jsou již odklizeny ke kraji.

8.2 Západní část náměstí

Tato strana náměstí se proměňovala pozvolněji, než-li severní část. Hlavními stavbami byl Kounicův palác, tzv. Královský palác a dodnes zachovaný Schwanzův a Kleinův dům. Přiléhající Zámečnická ulice byla rozšířena asanačním bouráním staveb a zavedením tramvajových kolejí.

Obr. 39: Pohled na západní část náměstí. Daguerrotypie, 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 164)

Pohled směrem k západní části náměstí a k Petrovu je veden z věže kostela sv. Jakuba. Chrámu na Petrově ještě chybí obě věže. Ty se začaly budovat roku 1904. Budovy na náměstí jsou ještě před asanací, přiléhající Zámečnická ulice je úzká a Kounicův palác má starou podobu fasády před rekonstrukcí. Tím datování snímku odpovídá.

Obr. 40: Pohled na starý Kounicův palác. Daguerrotypie, 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 165)

Kounicův palác je ještě před přestavbou. Zcela vlevo, vedle koňského povozu, je vidět část Merkurovy kašny. Je to jedna z velmi mála dochovaných obrazů fotografického typu této brněnské kašny. Náměstí je dlážděné. Snímek je daguerrotypie. To vše napovídá potvrzení datace k roku 1867, neboť ten byl rokem, kdy kašna zde ještě stála k využití. Před morovým sloupem stojí tři statkáři. Z naložených vozů, otevřených oken domů, oděvu osob a dle stažených žaluzií oken domu *U zlatého orla*, lze usuzovat na pozdní léto, tedy období sklizně a účelu prodeje zemědělských plodin na městském trhu.

Obr. 41: Pohled na jihozápadní stranu náměstí, fotografie rok 1903. (AMB, Fond U 7, L 115, inv. č. 758)

Tato část domovních bloků není ještě zasažena výstavbou novostavby. Vedle Schwanzova domu, první zleva, tři domy zmizí pod výstavní nárožní novostavbou tzv. Královského paláce. Nyní jsou to ještě původní domy nájemní, předních občanů a šlechty. Další dva domy v řadě naléhají na Kounicův palác. V přízemí jsou taktéž otevřeny obchody. Náměstí je dlážděné s elektrifikovaným osvětlením.

Obr. 42: Detail starého nájemního domu č. p. 26 před asanací. (AMB, Fond U 22, L 111, inv. č. 1791)

Detail nárožního nájemního domu na Velkém náměstí a Zámečnické ulice. V přízemí pronajatá místa pro obchody Josef Ekler, Josef Arbter, Johan J. Zawadil s konfekcí. Budova navazuje na Kounicův palác ještě před přestavbou. Po proběhlé asanaci bude na tomto místě stát činžovní nárožní novostavba taktéž bílé barvy fasády. Přes Zámečnickou uličku, která bude rozšířena, je vidět úplně vlevo část původního domu, kde bude stát tzv. Královský dům s obchodním domem Dressler s fasádou bílé barvy.

8.2.1 Kašna

246

247

Obr. 43: Merkurova kašna a současná kašna s verši.

²⁴⁶ AMB, Fond U 5, L 111, inv. č. 2477

²⁴⁷ <http://www.arch.cz/kuba.pilar/?1100330004160023020005452> [online]. [cit. 2017-03-07].

Ještě v roce 1867 stála na náměstí Svobody, tehdy Velkém náměstí, v blízkosti ústí do Koblížné ulice barokní *Merkurova kašna* neboli *Kašna čtyř živlů* vytvořená roku 1699 od sochaře Ignáce Jana Bendla (1615-1680) na místě původní renesanční.²⁴⁸ Výklad soch bývá dvojitý. V první verzi na vrcholu stojí antický bůh obchodu a prosperity Merkur. Ve dvou mužských postavách jsou znázorněny obě brněnské řeky Svratka a Svitava, vedle nich stojící nymfa s rohem hojnosti.

Druhý výklad popisuje znázornění čtyř živlů ve zpodobnění antických bohů. Římského Vulkána jako symbolu ohně, Neptuna jako vody, Merkura představující vzduch a bohyně Ceres jako úrodné země.

Kašna byla zrušena kvůli silnému poškození vlivem mrazů. Sousoší bylo věnováno Františkově muzeu. Dnes v tomto místě a na její připomínku, od roku 2006, stojí moderní bronzová kašna s vodotrysky. Na jejím kruhovém roštu jsou reliéfní verše moravského básníka Jana Skácela (1922-1989)²⁴⁹ Kašna je v horkém letním počasí oblíbenou zastávkou kolemjdoucích.

8.2.2 *Kounicův palác*

250

251

Obr. 44: *Kounicův palác po přestavbě a na jeho místě později postavená Moravská banka.*

²⁴⁸ STEHLÍK, Miloš. *Brno historické*. 1. vyd. Brno: Památkový ústav, 1992, s. 26

²⁴⁹ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brno, 2015, s. 569

²⁵⁰ AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 226

²⁵¹ AMB, Fond U 7, IIIb, inv. č. 161

Dalším je *Kounicův palác*, dnešní č. p. 21, vystavěný na bývalém Žerotínově domě. Dům byl shromaždištěm stavů před rokem 1621 proti Ferdinandu II. (1619-1637) Ve své době býval na náměstí dominantní stavbou. Ve dvoře zůstala fontána s erby z původního paláce. V 17. století jej hrabě Lev Vilém Kounic (1614-1655) přestavěl a zvelebil. Stal se rodovým palácem se sbírkami obrazů, rarit a starožitností. Byla zde v roce 1782 pod patronátem hraběte Františka Václava Kaunitz-Rietberga (1742-1825) založena první brněnská zednářská lóže *U vycházejícího slunce v Orientu*. Palác byl celou dobu v držení rodiny. Stával na místě ústí Veselé ulice na Velké náměstí č. p. 22 -86-317.²⁵² Od roku 1931 zde stojí budova Moravské banky se skleněnou fasádou dle návrhu architekta Bohuslava Fuchse (1895-1972). V přízemí je obchodní *pasáž Beta* ústící na druhé straně do zadní Veselé ulice.²⁵³ Dnes zde sídlí Komerční banka.

8.2.3 Královský palác

Obr. 45: Novostavba na místě tzv. Královského paláce.²⁵⁴

Vedle Schwanzova domu, na rohu náměstí a Zámečnické ulice stojí rozložitý dům na místě původních budov. Dnešní č. p. 18, (dříve č. p. 23/25-87/89-316/314)²⁵⁵ byl vystavěn na začátku

²⁵² AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁵³ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 554

²⁵⁴ http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno/Brno_-_Svobody_R/Default.aspx [online]. [cit. 2017-03-04].

²⁵⁵ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

20. století v historizujícím stylu. Stojí na místě někdejšího tzv. *Královského domu*. Ten patřil v 15. století panu Berkovi z Dubé. Císař Ferdinand I. (1526-1564) zde roku 1527 přebýval v době své návštěvy Brna za účelem stvrzení městských privilegií a výsad a také složení slibu věrnosti měšťanů.²⁵⁶ Roku 1878 tuto parcelu vlastnil bankéř Eduard Urban a dům přestavil do současné podoby. Při práci bylo odkryto původní gotické jádro domu s barevnými reliéfy zemských znaků. Z toho důvodu se majitel domníval a sám jej také tak prezentoval, jako sídelní dům moravských markrabat. Na paměť této domněnky a jako odkaz k předchozímu domu je tzv. Královský dům připomínán reliéfní plastikou gotických erbů Čech a Moravy v prvním patře, nad menším balkonem budovy. Původní erby jsou uloženy na Nové radnici. Historička Milena Flodrová, zabývající se urbanistickým vývojem Brna, tuto situaci objasňuje záměnou informací. Vysvětluje, že dům po celou dobu byl v držení předních šlechticů pánů z Kunštátu a Poděbrad. Ti jakožto stoupenci krále Ladislava Pohrobka (1453-1457), dům poskytli králi v roce 1453 při jeho pobytu v Brně ke složení holdu města s velkým uvítáním. Tuto událost měly ve své době připomínat ony barevné štukové erby.²⁵⁷

Obr. 46: Kounicův palác po požáru v roce 1868. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 248)

²⁵⁶ ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. *Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města*. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, s. 51

²⁵⁷ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 552-553

Obr. 47: Pohled na severozápadní část náměstí. Fotografie rok 1904. (Zdroj AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 2226)

Snímek zabírá úsek domů mezi dnešní ulicí Zámečnickou a Českou, směrem z východní strany náměstí. V popředí je stanoviště pro fiakry a drožky v dosahu veřejné vodní pumpy pro napojení koní. V těchto místech dříve stála Merkurova kašna. Dnes zde stojí moderní kašna s verší básníka Skácela. Za povozy stojí morový sloup. Náměstí je prostorné, dlážděné, ještě před výstavbou tramvajového kolejiště. Vlevo je Kounicův palác, přestavěný a zvýšený po ničivém požáru. V přízemích domů jsou v provozu obchody. Vpravo začíná severní část náměstí. První dům je U zlatého orla, vedle dům sklenáře Malého v bývalém Žerotínském paláci je v době fotografie zevedený Bankovní a velkoobchodní dům L. Herbera.

Obr. 48: Bližší pohled do severozápadního rohu náměstí, do Rudolfovy ulice. (AMB, Fond U 7, L 116, inv.č. 738)

Zcela vlevo je část Kounicova paláce se zdobnou fasádou po rekonstrukci. Tím lze fotografii na pohlednici datovat od roku 1868 do roku 1930, než na jeho místě byla postavena Moravská banka. Obchody v přízemí jsou uzavřeny. V čelním pohledu je vidět ústí do Rudolfovy ulice. Na rohu stojí dům s lékárnou U zlatého orla č. p. 1, vedle dům sklenáře Malého a zadní část morového sloupu.

Obr. 49: Moravská banka. Fotografie firmy de Sandalo, rok 1938. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 86)

Morový sloup před Moravskou bankou na místě zbořeného Kounicova paláce. Přilehlé domy již prošly proměnou a jsou využívány jako činžovní. Přízemí jsou využívána komerčně. Tento trend novostaveb o čtyřech až pěti patrech byl počínajícím trendem v 90. letech 19. stol. Přízemí s výlohami se tak otvíralo do ulic a umožňovalo volný přístup zákazníkům do budovy. Velmi oblíbeným se stal tento fenomén u provozu kaváren a restaurací, kdy se podnik spojil s otevřeným prostorem ulice a náměstí. Velké skleněné výlohy, okna, předzahrádky umožňovaly zákazníkům být v kontaktu s okolním prostředím a zároveň se stát jeho nerušeným pozorovatelem.

Obr. 50: Pohled do jižního cípu Velkého náměstí. Kolorovaná fotografie, kolem roku 1915.

(Soukromý fond Miloslavy Pourové, kalendář společnosti AK Signal Brno a.s. pro rok 2017)

Na snímku vlevo je bílá fasáda domu U čtyř mamlasů s otevřenými obchody pod markýzami. V ústí Ferdinandovy (dnešní Masarykovy) ulice je vlevo vidět nárožní věž hotelu Evropa. Na protější straně, na snímku vpravo s červenou fasádou, je hůře zřetelný Kleinův a Schwanzův palác s předsunutými okny. V popředí jsou nárožní novostavby vedoucí vpravo do Zámečnické ulice. Přímo v pohledu je tzv. Královský dům s budoucím obchodním domem Dressler. Před nimi stojí připravené fiakry. Fotografie je pravděpodobně, dle zvýšeného provozu a množství osob ve Ferdinandově ulici, pořízena za rušného pracovního dne. Dle stínů a oděvu osob je slunečno a teplejší roční období.

Obr. 51: Pohled na náměstí od jihu. Pohlednice, rok 1912. (www.fotohistorie.cz)²⁵⁸

Náměstí má dokončenou asanaci i novostavby. Zcela vlevo je nárožní tzv. Královský dům, kde je umístěn obchodní dům Dressler. Díky zbořeným původním domům stojí na jejich místě protější novostavba. Zámečnická ulice se tak rozšířila pro tramvajovou trať. Další trasa vede přímo, hlavním směrem, na dnešní Moravské náměstí. V této době je patrný hojný počet obchodů různého zaměření a také restaurace a kavárny na této straně náměstí vedoucí na české korzo do Rudolfovy ulice.

Obr. 52: Slavnost Božího těla. Fotografie, rok 1914. (AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 2882)

²⁵⁸ http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno/Brno_-Svobody_R/Default.aspx [online]. [cit. 2017-03-04].

Na fotografii je vidět detail obou těchto velkých nárožních novostaveb bílé barvy v historickém stylu. Vlevo je tzv. Královský dům s obchodním domem Dressler.

Obr. 53: Návštěva A. Hitlera v Brně. Fotografie, 17. 3. 1939. (Filip, 2011)

Pohled na západní část a do jižního cípu náměstí. V popředí je morový sloup se zaparkovanými nákladními vozy před Moravskou bankou. Zprava jsou novostavby činžovních domů z dob asanace, na nichž jsou slavnostně vyvěšeny nacistické vlajky. V čele snímku je nárožní tzv. Královský dům s obchodním domem Dressler. Název je na dlouhé neonové vývěsce na budově. Nárožní zvýšená kupole bude zničena při leteckém bombardování v letech 1944-45 a již nebude obnovena. Místo bude je stejné úrovni, jako pokračující výška střechy. Špalír lidí lemuje trasu osobních vozidel vedoucí od Moravského náměstí, přes nyní k této příležitosti pojmenované náměstí na Adolf-Hitler-Platz směrem do Schlossergasse, dnešní Zámečnické ulice. Dnešní Masarykova ulice ústící v jižním cípu náměstí je přejmenována na Herman-Göring-Straße. Za nárožní novostavbou je vidět Schwanzův dům a o něco hůře viditelný Kleinův palác. Přes náměstí je vidět část domu U čtyř mamlasů.

Obr. 54: Nároží obchodního domu Dressler v době velkolepé slavnostní přehlídky ze dne 4. dubna 1939 s vyvěšenými nacistickými prapory z oken v prvním patře a na nároží. (Filip, 2011)

Vojenská kapela pochoduje v tramvajovém pásu z ulice Schlossergasse (dnešní Zámečnická). Cesta je lemována zdravíci sympatizujícími brněnskými Němci a vlevo mládežnickou organizací Hitlerjugend.

Obr. 55: Dresslerův obchodní dům po zásahu leteckou bombou. (Filip, 2013)

V listopadu 1944, kdy spojenecké bomby dopadly na náměstí, bylo mnoho domů v celém okruhu dopadu poškozeno. Vlevo je vidět část Schwanzova domu. Lidé se snaží odstranit trosky a zajistit budovy před pádem dalších částí.

Obr. 56: Pohled do jižního cípu náměstí. Pohlednice 1909. (Filip, 2007)

Čelní pohled na jižní cíp Velkého náměstí. Pravá strana snímku je západní část náměstí, levá strana je východní strana. První dům vpravo, na západní straně, je Schwanzův dům, třetím v pořadí je Kleinův palác. Tramvajové koleje vedou od severní části, z Lažanského (dn. Moravského) náměstí, směrem do dnešní Masarykovy ulice.

Na levé straně snímku je dominantní dům U čtyř mamlasů. V přízemí jsou spuštěny markýzy nad obchody. Na něj směrem k okraji snímku navazuje nájemní dům, který bude v meziválečné době přestaven na obchodní dům JEPA. V současnosti na jeho místě stojí palác Omega.

V popředí fotografické pohlednice stojí čtyři fiakry. V tomto místě bude zvykem parkovat automobily až do konce 70. let 20. století.

8.2.4 Kleinův palác

Obr. 57: Čelní fasáda Kleinova domu. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 723)

Rodina Kleinů byli velkopodnikatelé, stavebníci, majitelé uhelných a dřevařských zdrojů a železáren v Sobotíně u Šumperka. Stavěli silnice, zabývali se regulací řek, stavbou velkých železničních tratí, činžovních domů a opevňovacími pracemi v Olomouci. Někteří byli za zásluhy povýšeni do šlechtického stavu. Na náměstí si Franz von Klein (1794-1855), který byl čestným občanem města, nechal vystavět v roce 1847 reprezentační palác v historizujícím, romantickém stylu dům od vídeňského architekta Ludwiga Förstera (1797-1863). Dům nese dnešní č. p. 15, (dříve č. p. 20-84-319).²⁵⁹

Původně na tomto místě stála budova ze 16. století patřící patricijské rodině a městskému radnímu Kryštofu Čertovi *Dům u zlaté koule*. F. Klein jej roku 1842 nechal zbořit. Palác svou přestavbou spojil dva vedle sebe stojící domy.²⁶⁰ Na svou dobu zde byly sofistikované podzemní stáje a osvětlené schodiště a patrové arkády. Poprvé v českých zemích zde byly použity litinové dekorační články na okenní štíty vyrobené v majitelových železárnách. Z továrny z roku 1851 pochází i volně stojící plastika *Zápas s panterem*.²⁶¹ Jde o zobrazení bojovnice Amazonky na koni přepadené panterem. Zmenšená replika je zhotovená dle původního modelu určeného

²⁵⁹ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁶⁰ STEHLÍK, Miloš. *Brno historické*. 1. vyd. Brno: Památkový ústav, 1992, s. 28

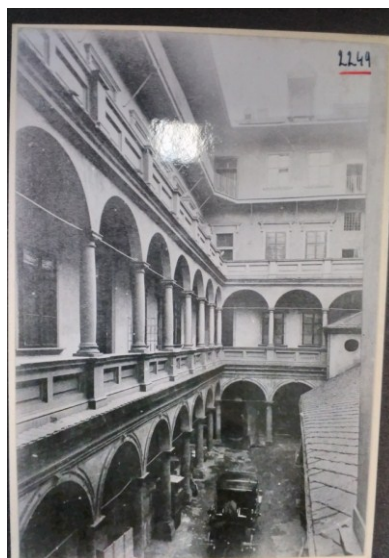
²⁶¹ BUDÍK, Miloš a Eva. SAMKOVÁ. *Brno: (v 80 barevných fotografiích)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976, s. 141

pro hlavní schodiště berlínského muzea. Plastika stojí ve dvoraně před točitým schodištěm. Dům prošel v letech 1995-1997 nákladnou rekonstrukcí.²⁶²

8.2.5 Schwanzův dům

Obr. 58: Fasáda Schwanzova domu.²⁶³

Obr. 59: Dvůr Schwanzova domu, rok 1901.²⁶⁴

Na západní straně náměstí, dnešní č. p. 17, (dříve č. p. 22-86-317)²⁶⁵ je Schwanzův palác.²⁶⁶ Nese jméno majitele Kryštofa Schwanze ze 16. století, který byl obchodníkem s vínem. V adresáři z roku 1806 má č. p. 90. Ještě dnes je palác mnohdy nazýván jako *Dům pánů z Lipé*.

²⁶² KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 564-565

²⁶³ AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 116

²⁶⁴ AMB, Fond U 22, L 115, inv. č. 2249

²⁶⁵ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁶⁶ Někdy se dům objevuje v literatuře s chybným označením jako *Schwarzův*. Je to dáno nejspíše špatnou transkripcí kurentního písmene *n-r*.

Toto staré označení se vztahuje k roku 1587, kdy zde stával původní dům Čeňka z Lipé,²⁶⁷ s domovním znamením Červeného vola. Původ předchozího domu sahá až do poloviny 13. století. Nejzámožnější brněnský měšťan Kryštof Schwanz z Retzu jej získal v 16. století směnou. Výstavbu nového paláce zadal přednímu renesančnímu brněnskému staviteli Antoniu Gabrimu (1550-1593). Vstupní portál podpírá dvojice do pasu polonahých postav neboli hermovek. Ve smlouvě z roku 1589 je sochařskou výzdobou pověřený umělec Jiří Gialdi (1560-1622). Ten zmiňuje tři ženské postavy. Jedna však byla během 19. století při velké opravě ztracena. Obě postavy podpíraly portál hlavicí korintského sloupu v podobě vysoké koruny. Dnes je dochován jen zbytek původního portálu s letopočtem 1596.²⁶⁸ Třípatrový palác má ve dvoře dvě křídla arkádové pavlače. Jejich parapety znázorňují výjevy biblické, antické a historické, zobrazují pracovní náměty a zejména vinařství. Kryštof Schwanz zemřel roku 1601. Po několika rychle se střídajících majitelích, roku 1646 dům koupil velitel Raduid de Souches (1608-1682), úspěšný obránce Brna před švédským obléháním z roku 1645. Jeho rod držel dům až do roku 1744. Poté jej vlastnil moravský zemský hejtman hrabě Jindřich Kajetán z Blümegenu (1715-1888).²⁶⁹

V letech 1818-1853 přešel do vlastnictví podnikatelské rodiny von Hayek. Dům prošel velkou úpravou v roce 1843, kdy byl zvýšen o další, čtvrté patro. Levé přízemní nároží von Hayek pronajal kavárně zvané *Höffеровská*. Někdy se domu říká *Komarek-Haus*, dle obchodníka s koloniálním zbožím Franze Komarka. U příležitosti 250. výročí švédského obléhání Brna nechal upravit fasádu domu v neorenesančním stylu. Rokem 1938 bylo provedeno pokrytí původně hladkého průčelí kvádrovým sgrafitem od Emanuela Hrbka (1897-1975). Na přední straně paláce je vložena připomínka na Kryštofa Schwanze, který v domě obchodoval s vínem. Nad oknem ve druhém patře sgrafita dvou podávacích si rukou převázaných modrou stuhou na znamení sjednaného obchodu a lemovanými vinnými větvíčkami a plody hroznů. Pod tímto

²⁶⁷ Toto jméno bylo v rodu pánů z Lipé častým a opakujícím se jménem.

²⁶⁸ BUDÍK, Miloš a Eva. SAMKOVÁ. *Brno: (v 80 barevných fotografiích)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976, s. 140

²⁶⁹ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 566

oknem je znak moravské orlice. Při rekonstrukci v roce 2005 bylo arkádové nádvoří zastřešeno.²⁷⁰

Obr. 60: Poškozený Schwanzův dům po náletu. (Filip, 2013)

Dům č. p. 16 mezi Kleinovým a Schwanzovým domem je po náletu z roku 1944 dočasně zajištěn, avšak po válce byl definitivně stržen. Dnes zde v jeho místě stojí moderní budova se skleněnou fasádou. Poškozená fasáda Schwanzova domu po střepinách výbuchu je v plném rozsahu viditelná dodnes, i když mnozí kolemjdoucí již netuší, čím a kdy byly ony díry ve fasádě způsobeny. V přízemí domu je drogistický obchod Lubomíra Zapletala s fotografickým centrem.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 567

Obr. 61: Poškozený dvůr Schwanzova domu po spojeneckém náletu. (Filip, 2013)

Fotografie škod po náletu z roku 1944 ukazuje rozsáhlé zničení dvora domu. Jeho přední část i fasáda sice vypadá zdánlivě bez zásadní újmy, na rozdíl od vedle stojícího domu č. p. 16 a z druhé strany škody Dresslerova obchodního domu, ale poškození na budově bylo zásadní, nemluvě o kulturních škodách. Dům byl po válce opraven a sloužil jako skladiště. Rozsáhlé rekonstrukce se dočkal v roce 2000.

8.3 Východní část náměstí

Obr. 62: Pohled na jižní cíp Velkého náměstí. Daguerrotypie 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 166)

Celkový pohled provedený z balonu od severní strany náměstí do jižního cípu, do ústí Ferdinandovy, dnešní Masarykovy ulice. V předním okraji snímku je část střechy Žerotínova a Lichtenšteinského paláce. Před nimi stojí zchátralý kostel sv. Mikuláše s přilehlými krámkami. Vlevo na východní straně náměstí je první budoba Heringův dům, dále měšťanský nájemní dům, který byl starým domem hraběte Mitrovského, ještě před koupí budoucího zdobného paláce na severní nárožní straně s ulicí Běhounskou. Na jeho místě bude v meziválečné době stát obchodní dům JEPa. Třetím domem v pořadí je měšťanský dům. Ten padne pod rozšířením budoucího domu U čtyř mamlasů. Na něj navazuje vystupující dům Valentina Gerstbauera ještě před přestavbou v nadační dům U čtyř mamlasů.

V jižním cípu v čele na rohu Panské ulice stojí činžovní novostavba. Vizuelně třetím domem, v pořadí na západní straně náměstí je Kleinův palác, pátým Schwanzův palác a dále původní měšťanské domy. Na nich bude vystavěn budoucí tzv. Královský palác. Jeden z nich v sobě, na úrovni prvního patra, skrývá středověké prvky. Poslední dům je nárožním do Zámečnické ulice. Zde bude po asanaci vstup do novostavby obchodu Dressler.

Obr. 63: Záběr z balonu na východní část náměstí, ústí do dnešní Masarykovy ulice.

(AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 77)

Celkový pohled na jižní cíp a východní stranu náměstí. V pozadí je vidět kostel sv. Máří Magdalény. Na okraji snímku jsou viditelné části střech Titova domu a paláce Mitrovských s komíny. Zcela vlevo je patrna nárožní věž Ústavu šlechticů, naproti pokračuje nárožní dům Říkovských do vedlejší Kobližné ulice. Dále navazuje Herringův dům, starý dům Mitrovských, nájemní městský dům a vystupující Gerstbauerův dům před přestavbou. V pravém dolním rohu vidět část kostela sv. Mikuláše. Všechny tyto indicie směřují k dataci fotografie v rozmezí od 1867 a max. do roku 1869. Není zcela shodná s předchozí daguerrotypí, neboť záběr je posunutý doleva, stíny jsou sice podobné, ale oba snímky mohly být zhotoveny ve stejném ročním období a přibližné době. Tím směrodatným jsou stíny před budovou stojící vedle Gerstbauerova. Na předchozím snímku zde stojí fiakr a mezi ním i budovou jsou zcela jinak rozmístěné stíny osob. Úvaha o retušování v tomto případě se zdá být nepravděpodobná, protože by nebylo dosaženo žádného uměleckého ani dokumentačního efektu.

8.3.1 Dům U čtyř mamlasů

Obr. 64: Nový nadační dům U čtyř mamlasů, rok 1914 (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 809)

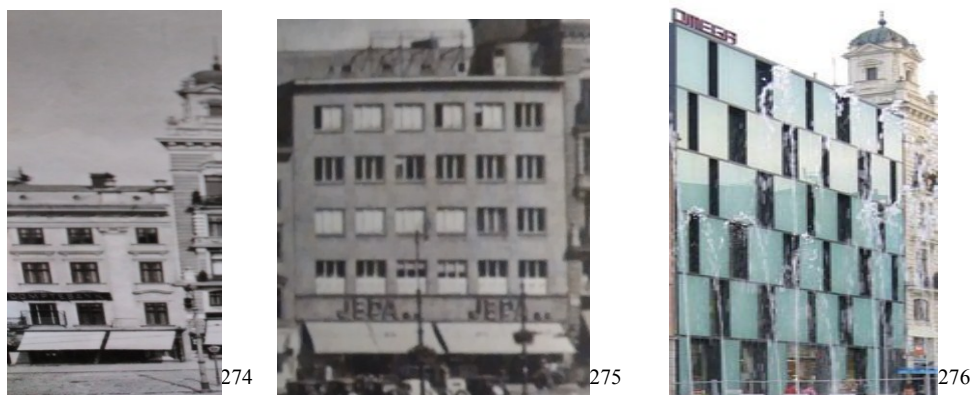
Na protější straně, na místě bývalého strženého renesančního domu, stojí dům dnešního č. p. 10, (dříve č. p. 13-75-328),²⁷¹ tzv. dům *U čtyř mamlasů* z let 1899-1902. Název mamlas je brněnskou zkomoleninou. Obchodní a nájemní dům s dlouhým zdobným balkonem v historizujícím slohu podpírají čtyři Atlanti.²⁷² V jejich tvářích jsou zachyneny emoce. Autorem byl Antonín Tomola. Domem prochází obchodní a kulturní *pasáž Alfa* do zadních ulic Poštovská a Jánská. Budova byla postavena majitelem Valentinem Gerstbauerem, zámožným obchodníkem ze staré patricijské brněnské rodiny.²⁷³ V přízemí domu, od 30. let 20. století, sídlila legendární cukrárna, proslavená svými marcipánovými brněnskými krokodýly. Cukrárna se po mnoha desetiletích, začátkem roku 2016, přestěhovala do vedlejší Minoritské ulice. Dle sdělení zaměstnanců, pro příliš vysoký nájem užívaných prostor.

²⁷¹ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁷² Atlant dle antické mytologie je obr podpírající na ramenou nebeskou klenbu.

²⁷³ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 563-564

8.3.2 Palác Omega

Obr. 65: Stavební proměna parcely domu dnešního č. p. 9.

Na místě současného obchodního domu *Omega* č. p. 9, postaveného v roce 2004 od architektů Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře, stával předchozí meziválečný funkcionalistický obchodní dům *JEPA* z roku 1933 od brněnského architekta Otto Eislera (1893-1968). Dům stál na místě předchozích měšťanských domů s barokní fasádou, č. p. 11-73-330 a 12-74-329.²⁷⁷ Stavba ze železobetonu a rychleschnoucího cementu probíhala rychle, avšak ještě po čas výstavby se objevovaly problémy ve zdivu. Otto Eisler fasádu pokryl dekorativními prvky z ušlechtilého mahagonu. Část domu v horních patrech bývala obytná, ostatní prostory byly komerční s hlavním sortimentem prodeje nábytku.²⁷⁸ Po osvobození byl znám jako *Dům nábytku*, pětipodlažní stavba s velkými trojdílnými okny v kamenném rámu. Na svou dobu měl podlahové vytápění a výkonné odvětrávání. Kvůli použitému typu betonu a také poničení v roce 1944 při bombovém náletu

²⁷⁴ AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 809

²⁷⁵ FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945 : Jahre in Unfreiheit. Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011, 2012, 2013. Bruna Aeternas, Díl II., s. 65

²⁷⁶ <http://www.arch.cz/kuba.pilar/?1100330004160023020005452> [online]. [cit. 2017-03-07].

²⁷⁷ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁷⁸ EISLER, Otto, PELČÁK, Petr, Jindřich. ŠKRABAL a Ivan WAHLA (eds.). *Otto Eisler: 1893-1968*. Brno: Obecní dům, 1998, s. 14

spojeneckými vojsky, docházelo v nadcházejících nepříznivých klimatických podmínkách ke statickým závadám natolik, že stavba musela být v roce 1988 stržena. Místo bývalo dlouho prázdné. [viz Příloha č. 82]

Nynější obchodní palác s fasádou ze skla a oceli slouží veřejnosti od roku 2006. Tento multifunkční dům, vystavěný dle vzoru *JEPY*, opět z části komerční a části obytné. V současnosti před budovou stojí kontroverzní hodinový stroj,²⁷⁹ který se ihned stal předmětem diskuzí občanů a návštěvníků Brna. Umístění proběhlo v roce 2010 při výročí úspěšné obrany města při švédském obléhání z roku 1645. Většina občanů kritizuje jeho pořizovací nákladnost. Evokuje asociaci neestetičnosti s vulgárním podtextem. Starší generace jej důrazně odmítá, protože připomíná dopadlé smrtonosné bomby při spojeneckém náletu na Brno v letech 1944-45, které výrazně poškodily město i náměstí Svobody.

8.3.3 Dům Říkovských z Dobřčic

Obr. 66: Nárožní dům Říkovských. (AMB, Fond U 22, XVIIIa, inv. č. 116)

Tento městský palác, dnešní č. p. 7, (dříve č. p. 9-71-332),²⁸⁰ patřil nižší šlechtě z Dobřčic. Ti zastávali důležité stavovské úřady. Dům stojí na nároží ulice Koblížné s náměstím Svobody.²⁸¹

²⁷⁹ Moderní hodinový stroj, dle sdělení občanů Brna, má ukazovat čas, ale pro běžné kolemjdoucí je zcela nedohledatelný a tím pozbývá svého základního smyslu a využití. Brňané kritizují na jeho zbytečnost a nákladnost.

²⁸⁰ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

²⁸¹ Po druhé světové válce, od 50. let, zde bylo knihkupectví *Sovětská kniha*.

V roce 1725 zemský písař a podkomoří rytíř Maximilián Rudolf Říkovský svůj původní palác v Koblížné ulici prodal olomouckému kardinálu Schrattenbachovi. Pro obě strany byla směna výhodná, neboť získali spojením sousedících budov větší prostor pro přestavbu. Jeho syn, rytíř František Antonín Říkovský z Dobřčic, zastupující zemský sudí, dokončil stavbu v roce 1731. V budově se zachovala část středověkého měšťanského domu. V jejich původním domě, nyní Schrattenbachově paláci v Koblížné ulici, dnes sídlí Knihovna Jiřího Mahena.²⁸²

8.3.4 Herringův dům

Obr. 67: Herringův dům na Velkém náměstí. (AMB, Fond U 7, L 116, XVIIIc22, inv. č. 601)

Dům na náměstí Svobody, dn. č. p. 8, (10-72-331),²⁸³ je bývalý gotický dům *U zlaté lodi*. Naléhá na předchozí dům Říkovských. Původní stavba paláce se vztahovala k 13. století. V roce 1328 zde sídlil městský rychtář z patricijského rodu Jan z Rohru. V renesančním období v budově byly vyhloubeny a zaklenuty sklepy. Barokní přestavba domu má současný půdorys. V 18. století jej vlastnili Ditrichsteinové, kteří jej rozšířili pro stanoviště svých kočárů.

²⁸² KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7, Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 559

²⁸³ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

Novým majitelem se stal podnikatel a poslanec Moravského zemského sněmu baron Ernst Johann von Herring (1816-1871). Dům prošel přestavbou v letech 1843-1844 s podílem práce architekta Ludwiga Förstera (1797-1863). Po první světové válce byl odprodán bance a v roce 1933 jej koupil obchodník Leopold Blum, který však pro svůj židovský původ musel emigrovat před nacismem. Po roce 1948 dům připadl městu Brnu. Dnes zde sídlí územní pracoviště Národního památkového ústavu.²⁸⁴

Obr. 68: Pohled na severovýchodní roh náměstí.

Fotografie Ferdinanda Brožka, 1867.

(AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 2219)

Obr. 69: Pohled směrem ke Koblížné ulici. Fotografie, 1901.

(AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 1560)

Obr. 70: Pohlednice Velkého náměstí s pohledem do dnešní Koblížné ulice.

Autor fotografie Ferdinand Brožek, 1867. (AMB, Fond U 22, XVIIIb8, inv. č. 4060)

²⁸⁴ KROUPA, Jiří. *Dějiny Brna. Svazek 7. Kapitola 9: Náměstí historického města*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015, s. 562-563

V čele stojí morový sloup a odstavený dřevěný trakař. Vlevo je palác Belcredi, Titův a palác Mitrovských, vedle něj vystupuje Ústav šlechticů s nárožní kaplí. Přes Koblížnou ulici doprava, první dům ve východním bloku domů, je palác Říkovských, dále Herringův a měšťanský dům, který podlehně obchodnímu domu JEPA. Dům v této době obývala část příbuzné rodiny Mitrovských a později už jej pouze pronajímala. Na snímku jsou obchody v přízemí otevřeny. Pohlednice je focena z místa od Kounicova paláce, dle oděvu osob v chladném ročním období a dle absence stínů, počasí bylo zřejmě oblačné.

Obr. 71: Východní část náměstí s pohledem směrem k jihu do dnešní Masarykovy ulice, rok 1900.

Vlevo - pohlednice datovaná 11. srpna 1902. (AMB, Fond U 7, L 116, XVIIIc22, inv. č. 601)

Vpravo - detail východní strany, fotografie z roku 1904 (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 770)

Jak vidno, náměstí je dlážděné s vybudovanou městskou kanalizací. V popředí stojí Herringův dům, nyní ještě dle majitele Forgaschův. Vedle něj, s vystupujícími okny, je předchozí Gerstbauerův dům. Na pohlednici v přízemí jsou markýzy s obchody a před nimi stojí připravené fiakry. Za několik desítek let zde budou zaparkovány automobily. Pohled fotografie ústí směrem do jižního cípu náměstí, podél východního bloku domů. Na snímku vpravo je za odjíždějícím fiakrem Kleinův dům.

Obr. 72: Pohled na jižní cíp náměstí Svobody. Fotografie, rok 1933. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 67)

Záběr je z kostelní věže sv. Jakuba, z dnešní Rašínovy ulice směrem k jihu do dnešní Masarykovy ulice. Po levé straně snímku je vidět nárožní věž Moravskoslezské pojišťovny. Za budovou zcela vlevo je nájemní dům U čtyř mamlasů. V prostoru ústí dnešní Masarykovy ulice jsou již nárožní činžovní novostavby. Na snímku v západní straně bloku domů, opticky třetím domem, je Kleinův dům. Pátý je Schwanzův a na něj navazuje Královský dům s nárožním obchodním domem Dressler. Přes Zámečnickou ulici vedoucí na Zelný trh pokračuje řada činžovních domů, komerčně využívaných a na ně navazuje funkcionalistická budova Moravské banky. Dům v popředí je zadní pohled na komplex nájemní novostavby s růžovou fasádou, dnešní č. p. 4. Viditelné jsou taktéž věže nad střechami domů. Zleva je věž Staré radnice, dále chrám sv. Petra a Pavla a poslední je dvojvěží kostela sv. Michala na Dominikánském náměstí.

Obr. 73: Severovýchodní kout Velkého náměstí. Fotografie 1866. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 406)

Pohled je veden směrem od Kounicova paláce. Zcela vlevo je část Lichtensteinského paláce, přes Hřbitovní uličku starý paláce Belcredi ještě před přestavbou, kde sídlil fotoateliér Q. Trappa. Na něj navazuje tzv. Titův dům a dále palác Mitrovských. Přes Běhounskou ulici je vidět nárožní věž Ústavu šlechtičen, přes Koblížnou ulici za morovým sloupem, pohled zezadu, je ústí do Koblížné ulice. Směrem doprava je vidět dům Říkovských a část Herringova domu. Ten je částečně překryt kostelem sv. Mikuláše s přilehlými krámkou.

Obr. 74: Pohled na jižní cíp náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 120)

Snímek je veden od severní strany náměstí. V popředí stojí morový sloup, vlevo východní strana s ještě původními domy. Vystupující dům Valentina Gerstabuera ještě není přestavěn. Stejně tak je nedotčena protější západní strana náměstí, ani není zavedena tramvajová trať. Lze tedy usuzovat na období maximálně do roku 1896.

Obr. 75: Pohled na východní stranu náměstí k jižnímu cípu. Pohlednice kolorované fotografie, kolem roku 1915.

(Soukromý fond Miloslavy Pourové, kalendář společnosti AK Signal Brno a.s. pro rok 2017)

V čelním pohledu vedeném směrem od Kounicova paláce je morový sloup. Na této pohlednici jsou dobře vidět reliéfy podstavce i paty morového sloupu. Na ostatním snímcích není detail tak patrný. Za sloupem je vidět část Herringova paláce, dále nájemního domu, na jehož místě bude v budoucnu obchodní dům JEPA. Na tuto budovu navazuje novostavba domu *U čtyř mamlasů* a další nájemní domy ústící do Ferdinandovy (dn. Masarykovy) ulice. Vpravo na snímku jsou obě novostavby. Čelní pohled je na tzv. Královský dům. Přízemí všech budov jsou využívána komerčně. Pod markýzami jsou obchody s textilem, květinami, finanční ústavy a obchod s obuví.

Obr. 76: Fotografie k jižnímu cípu náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 122)

Ihned jsou patrné novostavby. Zleva Herringův dům, dále měšťanský dům s budoucím domem JEPA, dále navazuje novostavba *U čtyř mamlasů*, za ním, na konci východního bloku, v jižním

cípu náměstí, je vidět věž nárožního domu hotelu Evropa. Naproti na západní straně náměstí, druhým v bloku je Kleinův dům, čtvrtým Schwanzův dům a dále pokračuje nárožní novostavba tzv. Královský dům do Zámečnické ulice, v němž má svůj velkoobchod podnikatel Dressler.

Přídavná tramvajová trať ještě nevede také do Zámečnické ulice. Elektrický vůz tramvaje přijíždí do stanice z jižního cípu náměstí, z Ferdinandovy ulice, směrem od Hlavního nádraží a bude pokračovat dále směrem do Lichtensteinovy ulice (dn. Rašínovy) na Lažanské (dn. Moravské) náměstí. V levém rohu snímku je vidět zastřešená tramvajová zastávka pro cestující. Lze usoudit na období let 1918-25.

8.3.5 *Hotel Evropa*

Obr. 77: Nárožní dům hotelu Evropa.²⁸⁵

Na přelomu století na náměstí v místě č. p. 13, (dříve č. p. 16/18-78/80-325/323),²⁸⁶ po asanaci starých měšťanských domů, na rohu náměstí a ulice Jánská byla vybudována komorním radou Franzem Schoppem zdobná budova luxusního *hotelu Evropa* s vyhlášenou kavárnou. Ta měla pobočku letní zahradní restaurace v parku na Kolišti. Vyhledávaná byla zejména střední

²⁸⁵ ALTMAN, Karel a Vladimír FILIP. *Brno: zájezdní hostince a hotely = Brünn: Gasthäuser und Hotels*. Brno: Josef Filip, 2012. Bruna Aeterna, s. 115

²⁸⁶ AMB, *Adresáře města Brna 1779-1946*, inv. č. H 23, [153], rok 1867// inv. č. H 23, [152], rok 1806// inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

třídou. Hotel proslul též tragickou událostí v červenci 1933, kdy mladý stavební technik Zdeněk Kopp, krátce po ubytování se svou nic netušící partnerkou a dítětem a pod smyšleným jménem, spáchal sebevraždu silným výbuchem dynamitu v kufříku. Všichni zahynuli. Výbuch závažně poškodil budovu, zabil dalších 7 lidí, zranil majitele hotelu F. Schoppa a další osoby v hotelu, také v okolí na ulici a v protějším domě *U raka* padajícím zdívkem a sklem z poškozených oken. Z. Kopp tím chtěl upozornit tehdejší veřejnost na tíživou situaci lidí, kteří se ne vlastní vinou, ale sociálním a ekonomickým systémem, dostali na okraj společnosti. Svůj vliv zřejmě sehrál i nastupující nacismus k moci v Německu. Rozdíl po provedených opravách v místě původní fasády je dodnes patrný.²⁸⁷

Obr. 78: Východní část náměstí. Kolorovaná pohlednice datovaná rokem 1902. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 146)

Herringův dům navazuje zleva na dům Říkovských a dále bývalý Mitrovských. V jeho místě bude za pár desetiletí stát obchodní dům JEPA. Automobily stojí na místech, kde kdysi stávaly fiakry.

²⁸⁷ ALTMAN, Karel, Lenka KUDĚLKOVÁ a Vladimír FILIP. *Zmizelý svět brněnských kaváren: Verschwundene Welt der Brünnner Cafés*. Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Nakladatelství "Josef Filip 1938", 2008. Bruna Aeterna., s. 16

Obr. 79: Průjezd německých vojsk náměstím Svobody dne 15. 3. 1939. (Filip, 2011)

Po záboru pohraničí směřovala německá vojska do centrálních měst Československé republiky. Její obsazení nacistickým Německem s následným vytvořením Protektorátu Čechy a Morava probíhalo za asistence vojenských složek armády, které přebíraly správu v zemi. Zde je vidět přijíždějící 5. armáda pod velením generála W. Lista. Technika přijíždí po tramvajovém pásu směrem od Hlavního náměstí, kde bylo v hotelu Grand zřízeno velitelství. Pokračuje směrem do Rašínovy ulice. První je obrněný transportér, za ním doprovodná motorizovaná jednotka a osobní vozy značky Mercedes. Vojsko je vítáno nadšeným pronacisticky smýšlejícím obyvatelstvem. Zdraví vztyčenou pravou paží, v popředí praporek se svastikou. Na sloupech veřejného osvětlení jsou zavěšeny květinové koše. Vpravo je vidět část pověstného brněnského hříbku s neonovou reklamou. Za ním je vidět část Schwanzova paláce, ob další dům je Kleinův palác. Další domy jsou činžovní. Zcela vlevo je vidět část obchodního domu JEPa a dům U čtyř mamlasů po rozsáhlé přestavbě v nadační dům. Počasí je dle oblečení osob chladné, pod mrakem pro absenci stínů a dle lesknoucích se dlažebních kostek i nedlouho po dešti.

Obr. 80: Přehlídka nacistických vojsk na náměstí Svobody. Fotografie, 16. 3. 1939. (Filip, 2011)

Přehlídka armády po převzetí města. Účelem byla demonstrace síly Německa. Na tribuně stojí před velitelem generálem W. Listem nový nacistický komisařský starosta města Oskar Judex v civilu. Na tribuně dále stojí velitelský štáb a noví proněmečtí zastupitelé města. V popředí je fotograf a říšská válečná vlajka na žerdi připravená ke slavnostnímu vyvěšení.

Vlevo za tribunou je Moravská banka, v čele je vidět rohová část paláce Piatti-Dubských. V čelním pohledu je dům u Zlatého orla s vyvěšenou nacistickou vlajkou. Vedle úzký dům sklenáře Malého a na něj navazuje dům hraběte Lemberka. V této době jsou majiteli nebo obyvateli zcela jiné osoby. Avšak je zde užíváno toto označení pro jednotnost popisu a orientaci v identifikaci popisovaných objektů.

Obr. 81: Příjezd A. Hitlera k návštěvě Brna. Fotografie, 17. 3. 1939. (Filip, 2011)

Snímek je veden z horních pater novostavby nájemního domu č. p. 4 s růžovou fasádou. První vůz v čele je mercedes se stojícím Vůdcem. Míří z dnešní Rašínovy ulice do dnešní Zámečnické, ústící na Dominikánské náměstí. Cílem cesty je Nová radnice.

Pohled zabírá východní stranu náměstí. Počíná se domem Říkovských zcela vlevo, na něj navazuje Herringův dům, vedle něj obchodní dům JEPA. Na jeho místě stojí v současnosti obchodní palác Omega. Vedle navazuje dům U čtyř mamlasů. Přízemí celého bloku je komerčně využíváno. Před domy jsou zaparkované automobily v místech, kde tradičně stávaly fiakry a drožky. Na žerdích jsou hojně vyvěšeny nacistické vlajky a na veřejném osvětlení květinové koše. Zcela vlevo je objekt s kulatou střechou. Tento pověstný tzv. brněnský hříbek patřil ke koloritu Brna.

Obr. 82: Brněnský hříbek na náměstí Svobody. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv .č. 80)

Pověstný hříbek byl zastávkou tramvajové trati. Zde je na náměstí Svobody, pohled směrem do dnešní Rašínovy ulice a na Moravské náměstí. Byla to trafika, stěny stavby mívaly reklamní cedule, v obvodu kulaté střechy byla zpočátku tabulová, později neonová reklama. Na pohledu vpravo je vstup do veřejných toalet. Snímek je zřejmě z meziválečné doby. Zatím nikde není známka nacistické agitace či přítomnosti, ani německojazyčné nápisy, tudíž lze usuzovat na meziválečné období. Po 2. světové válce zde již hříbek nestál.

Obr. 83: Slavnostní přehlídka v Brně na Freiheitplatz, náměstí Svobody, dne 4. 4. 1939. (Filip, 2011)

Vojska pochodují směrem z jižního cípu náměstí. Záběr zachycuje defilé nacistických vojsk před domem U čtyř mamlasů, kde jsou vidět obchody a štít vyhlášené cukrárny.

Obr. 84: Fotografie z odklizení trosk po náletu z listopadu 1944. (Zdroj Filip, 2013)

Obr. 85: Pohled z rohu náměstí, dnešní ulice České. Fotografie, listopad 1944. (Filip, 2013)

Po tomto náletu bylo celé náměstí zpustošeno. Výbuchy spojeneckých bomb po náletu poškodily všechny domy nejen v prostoru náměstí. Zleva je vidět vyhořelý obchodní dům JEPA, pro něž tyto následky budou velkým přispěním budoucího stržení. Dále velmi poškozená fasáda domu U čtyř mamlasů a dalších domů v řadě. Na horní fotografii je naproti vpravo Kleinův dům. Právě tato situace, asociace a vzpomínky lidí, kteří byli tomuto pohledu fyzicky přítomni, vyvolává dnešní averze a protesty vůči modernímu hodinovému stroji, připomínající leteckou bombu z doby náletů na Brno, navíc umístěnému právě zde v těchto místech v roce 2010 před dnešním palácem Omega, stojícím na místě vyhořelého obchodního domu JEPA.

Obr. 86: Fotografie na východní blok domů, 50. léta. (AMB, Fond U 7, L 116, IIIb, inv.č. 102)

Fotografie z letního období během 50. let. Domy jsou opravené a život na náměstí v plném proudu. Záběr snímku je na východní část náměstí, z místa od ulice 9. května, dnešní Rašínovy ulice. Automobily parkují na místech, kde před půl stoletím pravidelně stávaly drožky a fiakry. Východní blok budov se počíná Herringovým domem, dále obchodním domem JEPA, navazuje dům U čtyř mamlasů a další nájemní domy.

Závěr

Fenomén fotografie a pohlednice nás, jak vidno, provází již dlouho a její proces se s rozvojem technologií stále zdokonaluje. Uchovávají vzpomínky a prožitky jednotlivce i společnosti, jsou svědkové naší zapomenuté minulosti, proměny našeho prostředí, zachycují melancholické nálady, stejně tak i bolestivé prožitky lidských osudů. Jejich prostřednictvím minulost a lidé v ní, jsou stále přítomni a v tomto případě lze konstatovat, že se tak děje obrazem i písmem.

Tato práce je jen náznakem možností hledání a zkoumání okolí, věcí i osob. Skutečnost nabízí mnohem více zaměření a to nejen v rámci pohlednice a fotografických pramenů. Bylo mi zde potěšením znovu procházet neznámějšími místy Brna, hledat v nich to, co jsem kdysi dávno přehlédla, objevit další drobnosti, zamyslet se nad vnímáním celku i detailů snímku s odstupem mých posledních třiceti let. Brno nabízí mnoho lokalit, zachycených na pohlednicích a ve fotografiích, že bylo-li by to pro čtenáře této práce únosné, určitě by stálo za zajímavost ukázat mnohem více daných míst, popsat je, pohovořit o nich a porovnat je v protikladu současných snímků.

Pohled této bakalářské práce na staré pohlednice a fotografie náměstí Svobody umožnil porovnání obou obrazových pramenů mezi sebou navzájem, ukázal na styl jejich zpracování při výrobě, vzhledu a doprovodných prvků znázornění, zachycují každodennost v oděvech osob i tepu života náměstí. Fotografické i kreslené pohlednice umožnily propagaci města, zachytily jeho proměnlivost, odraz dějinných událostí, reklamu podniků a samozřejmě podvědomě poskytují srovnání se současným stavem.

Emoční dojem z výsledku zpracovávání popisu materiálu v bakalářské práci je, že zdánlivě strnulé náměstí odráží linii vývoje až po současnost. Avšak tento proces se nezastavil, žije si svým životem i nadále. Náměstí Svobody v přítomnosti se může zdát být beze změn, avšak stačí se ohlédnout jen za posledními 20ti lety, kdy jsou rozeznatelné proměny vývoje každodennosti Brňanů. Což teprve, pohlédneme-li na horizont událostí posledních 150ti let. Po stejných dlažebních kostkách chodili, co by malá dívka, naši rodiče, prarodiče a starší generace. Jen se změnila móda, obchody, dopravní prostředky, styl života. Staré fotografie, pohlednice s rukopisem osob dávno odejitých, vypovídají o událostech a prožitcích zafixovaných v okamžiku svého zaznamenání. Proto stojí za to, občas se na některých nejfrekventovanějších místech zastavit a naslouchat vzpomínkám promítajících se, chtě nechtě, do naší současnosti.

Soubor přílohových pohlednic i fotografií s rozbohem a další příloha

Bakalářská práce se zabývá prioritně popisem i rozbohem pohlednic a fotografií brněnského náměstí Svobody. Jeho vzhled procházel výraznou proměnou na přelomu 19. a 20. století a nezastavil se ani v pozdějších desetiletích. Změnou procházeli taktéž lidé, jejich životy, prostředí a samozřejmě každodennost. Pohlednice odrážely tyto zlomové děje, fotografové je zachycovali a dokumentovali. Avšak neopustili svou ateliérovou činnost, nadále vyhotovovali zakázky vizitek, kabinetek a portrétních fotografií.

Náměstí Svobody tvoří Brno a toto město zas tvoří lidé. Proto si zde, na ukázkách pohlednic a fotografiích vyhlášeného ateliéru Rafael, zaslouží připomenout jejich dobu. Všechny materiály jsou použity ze soukromého fondu paní Miloslavy Pourové.

Poté pokračuje běžná obrazová příloha vztahující se k popisovanému tématu bakalářské práce. Obsahuje mapy města Brna, jeho veduty, pohlednice, fotografie, adresáře i plány přestaveb některých domů na Velkém náměstí. Tento materiál je ocitován svým původcem, ať jde o Archiv města Brna, Moravský zemský archiv, edici, literaturu nebo zda jde o soukromou sbírku.

Popis pohlednice „Narození hříběte“

Typ: Momentní fotografie Miloslava Jandy s kobyrou a hříbětem, kterému pomáhal na svět při porodu.

Adresát: Mařenka Jandová, obchod s uhlím, Königgrätz II., Bohemia (Hradec Králové, Čechy)

Druh: Černobílá fotografie kratšího formátu na standardním pohlednicovém rozměru 9x14cm

Známka: Bosna Hercegovina, K. u. K.Militare Post, profil Františka Josefa I., zelená 5 haléřů

Razítko: Sarajevo 3 K. u. K.Militare Post, 12. VII.

Datum: Blíže nedatováno

Odesílatel: Miloš (Miloslav Janda)

Text:

„Milá ženuško, zde Ti zasílám lístek, který fotografoval náš p. kadet. Byl jsem totiž „porodní babičkou“ u hříběte, které se ve 2 hod v noci vylihlo. A poněvadž patří kobyla ke III. župě musil jsem být při tom. Na památku nás tedy vyblejskly. Ti užasli, brzo jsem otec. Piš zdali dodal[i] všechny lístky. Piši skoro každý den. Líbá Tě Tvůj Miloš

Transliterace původního textu

Pohlednice I: Narození hříběte

Popis pohlednice „*Na dovolené s manželkami*“

Typ: Ateliérová fotografie Miloslava Jandy a Eduarda Součka s oběma manželkami v době jejich dovolené

Adresát: Bohuslav Souček, úředník v továrně, Adamov u Brna

Druh: Černobílá ateliérová fotografie na standardním pohlednicovém rozměru

Známka: Rakousko, zelená 5 haléřů, ražená, profil císaře F. J. I.

Razítko: Hradec Králové – Königgrätz 2 5. VII. 15

Datum: 5/8 15'

Odesílatel: Anna Součková

Text:

„ Drazí! Nejprve přijměte srdečný pozdrav a mnoho políbení. Zde Vám zasíláme naši skupinku. Šva[g]řiček byl doma 8 dnů a Edoušek jen 3 dni již jsou zase pryč tak je nám zasmutno. Co bude s tím Vaším příjezdem. Tolik se těšíme a Vi stále nic, napiš nám, kdy miníte přijet ale jistě. Co naše zlato dělá [?] již chodí. Mnoho Vás všichni libáme a na Vás se těšíme. Vaše Anča“

Transliterace původního textu

Pohlednice II: Na dovolené s manželkami

Popis pohlednice „*Císař František Josef I.*“

Typ: Pohlednice k jubilejnímu výroční 60leté vlády císaře Františka Josefa I.

Adresát: Fräulein Malči Skoupy in Adamstal bei Brünn in Mähren

(Slečna Amálie Skoupá, Adamov u Brna na Moravě)

Druh: Kresba na standardním pohlednicovém rozměru, barevný tisk

Nakladatel: Rakousko, Verlag Brüder Kohn, Wien, Teinfaltstraße 3 – 895-3

Známka: Rakousko, zelená 5 haléřů, ražená, profil císaře F. J. I.

Razítko: Wien 30. VI.

Datum: bez ruční datace, pouze razítko pošty

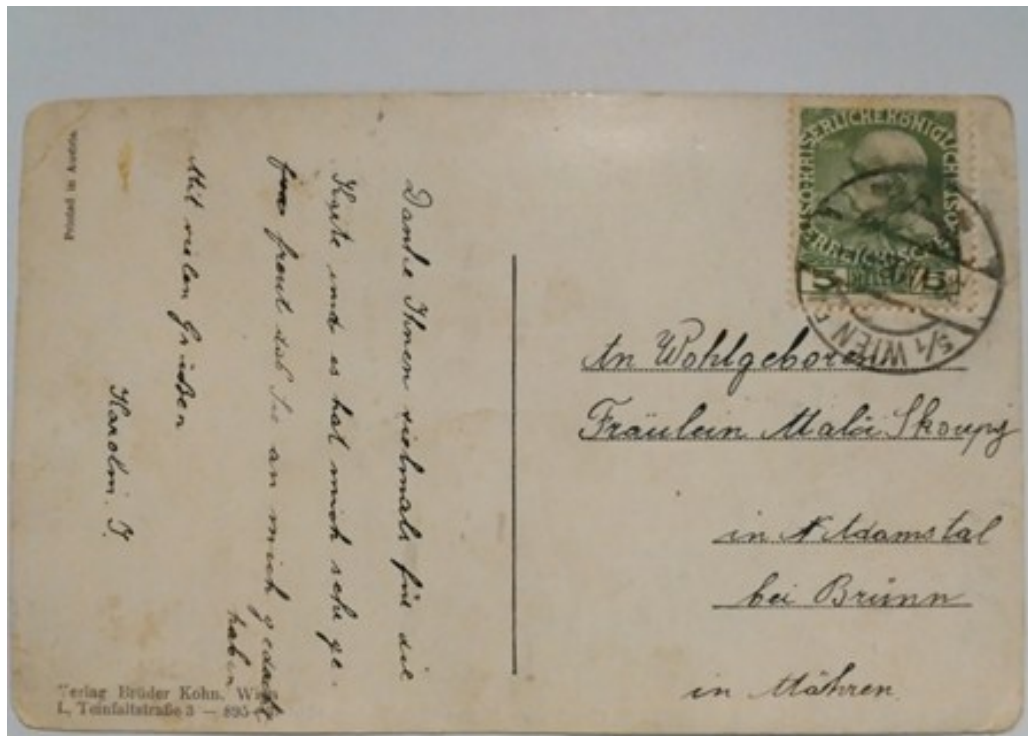
Odesílatel: Karolin. J. [Jandová ?]

Text:

„Danke Ihnen vielmals für die Karte und es hat mich sehr gefreut das Sie an mich gedacht haben. Mit vielen Grüßen. Karolin. J.“

*„Děkuji Vám velice za lístek a potěšilo mě, že jste si na mě vzpomněli. S mnoha pozdravy
Karolína. J.“*

Transliterace původního textu

Pohlednice III: Císař František Josef I.

Popis fotografie „*Manželé Frankovi*“

Typ: Ateliérová fotografie mladých manželů Antonína a Marie Frankových, bydlících v Brně – Husovicích

Technika: Nalepená fotografie na světlém kartonu, světlotisk

Autor: Ateliér Rafael, Nová ulice 4, Brno

Stav zachování: velmi dobrý

Datum: bez datace [před rokem 1918]

Druh: portrétové společná fotografie

Rozměr: 11x16 cm standartní

Poznámka: originál s číslem uloženého negativu 47224 ve firemním archivu. Ozdobná inzerce ateliéru se státním znakem rakouským a černo-horským.

Fotografie 1: Manželé Frankovi

Popis fotografie „*Pourovi*“

Typ: Ateliérová fotografie mladých manželů Ferdinanda a Antonie Pourových

Technika: Nalepená fotografie na šedivém kartonu, světlotisk

Autor: Ateliér Rafael, Nová ulice 4, Brno

Stav zachování: velmi dobrý

Datum: bez datace [před rokem 1918]

Druh: portréto vá společná fotografie

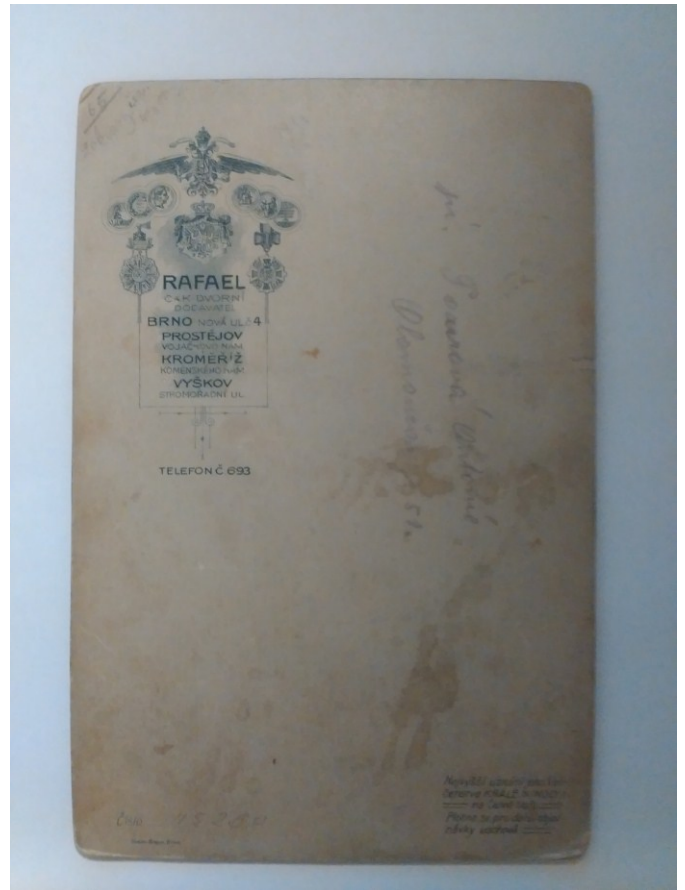
Rozměr: 11x16 cm standartní

Poznámka: originál fotografie s číslem uloženého negativu 45230 ve firemním archivu. Přípisek o zakázce na obrazový formát 40x50 cm. Ozdobná inzerce ateliéru s filiálkami se státním znakem rakouským a černohorským.

Manželé rukou připsali adresáta:

„pí. Pourová Antonie, Olomučany 51“

Transliterace původního textu

Fotografie 2: Manželé Pourovi

Příloha č 1 Vnitřní Brno s městskými branami, hlavními kostely a ulicemi kolem roku 1600. (Pakosta, 2001)

Příloha č 2 Rytna Brna s hradem Špilberkem a předměstím, autor C.Cappi a M.Merian ml., kolem roku 1645.

(MZA, Fond D 22, inv. č. 470, sign. 569)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-470.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

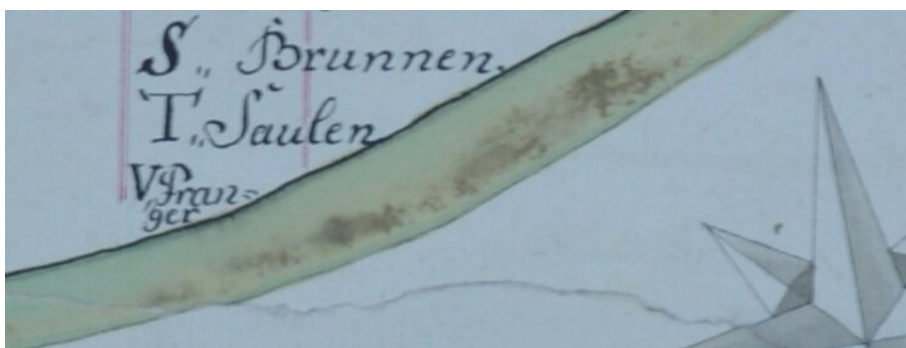
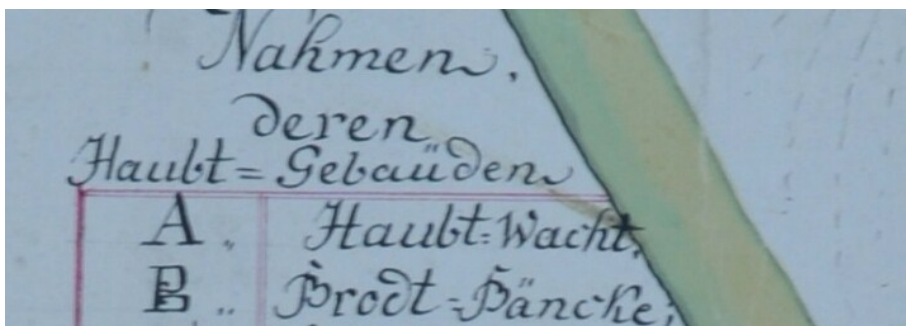

Příloha č 3 Výřez z mapy Brna. Velké náměstí se starými popisnými čísly.

U písmene **B** je severní strana, u písmene **A** východní strana náměstí.

Mapa města Brna se soupisem majitelů, rok 1784. (MZA, Fond D 22, inv. č. 275, sign. 364)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-275.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Příloha č 4 Výřez z legendy Mapy města Brna z roku 1784. (MZA, Fond D 22, inv. č. 275, sign. 364)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-275.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

A-hlavní strážnice, B-pekařské krámky, S-studna, T-sloup

Příloha č 6 Veduta Brna kolem roku 1700 od J. Ch.Laidiga. (Stehlik, 1992)

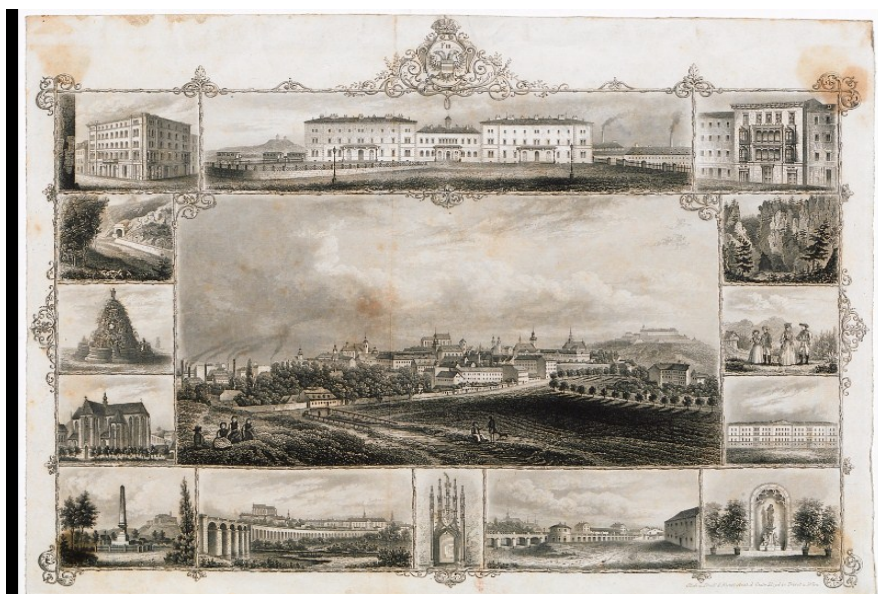
Příloha č 7 Pohled na Brno 1820, rytina Josef Eisner. (MZA, Fond G 126, inv. č. 42)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-42.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

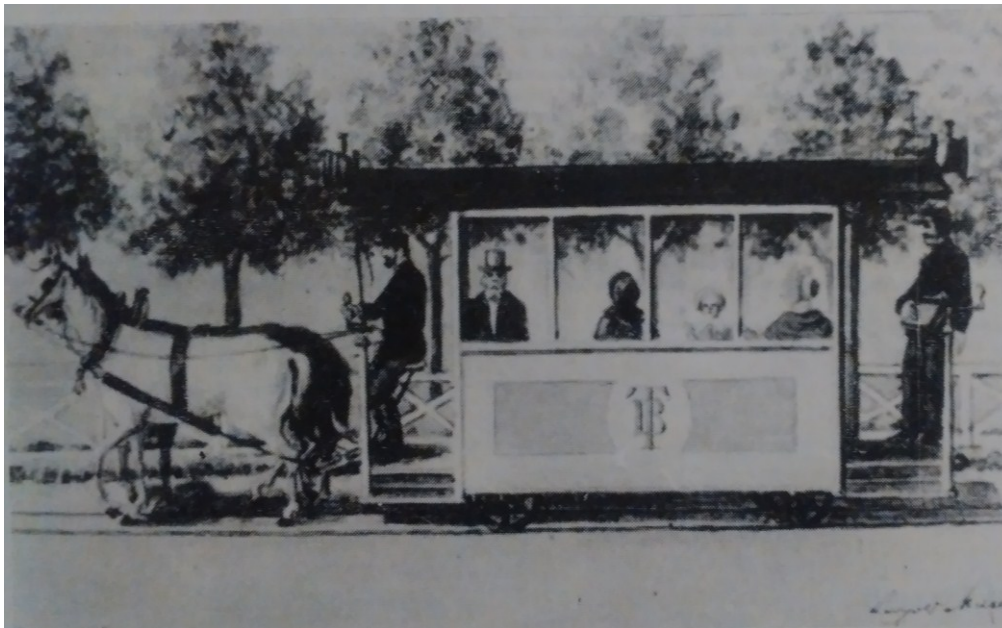
Příloha č 8 Brno, příjezd prvního vlaku *Ferdinandovy Severní dráhy* dne 7. 7. 1839, rytina F. X. Richter (MZA, Fond G 126, inv. č. 48)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-48.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

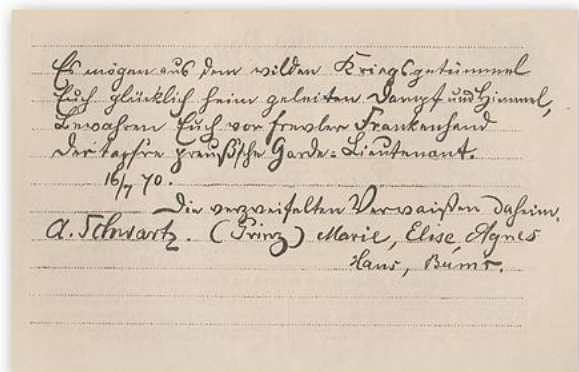

Příloha č 9 Pohledy na Brno, rytina J. Winkler. (MZA, Fond G 126, inv. č. 47)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-47.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Příloha č 10 První brněnská tramvaj z roku 1869. Pohlednice. (Dřimal, 1973)

Příloha č 11 První korespondenční lístek, A. Schwarz, 1870. (Čtvrtník, 2008)

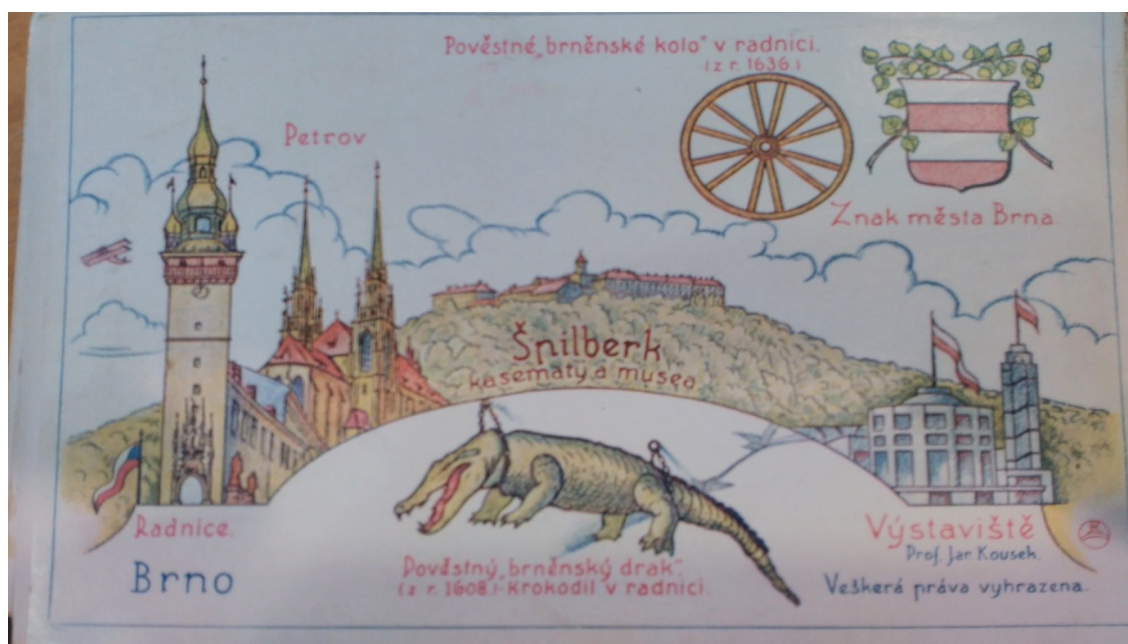
Příloha č 12 Poštovní dostavník, konec 19. století.

(Vošahlíková, 1996)

Příloha č 13 Poštovní schránka, do roku 1918.

(Vošahlíková, 1996)

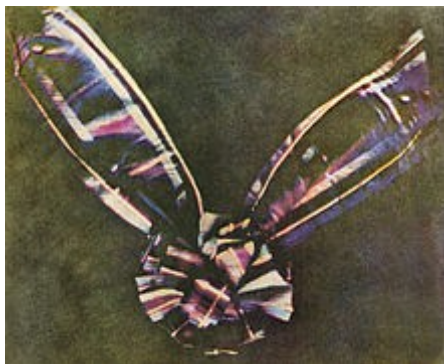
Příloha č 14 Pohlednice se symboly Brna, kresba J. Kousek. (MZK, sign. 1-0738.601, Kousek, 1935)

Příloha č 15 Pohlednice Velké náměstí, 1901, kolorovaná fotomontáž. (Marco, 1995)

Příloha č 16 Pohlednice 1904, kolorovaná fotomontáž. (Marco, 1995)

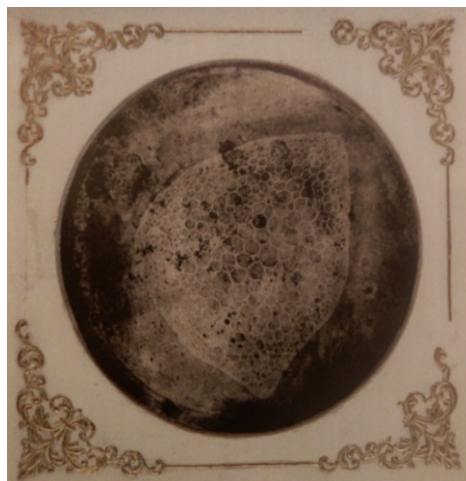
Příloha č 17 První barevná fotografie s názvem *Stužka*.
Autor J. C. Maxwell, rok 1861. (edu.techmania.cz)²⁸⁸

Příloha č 18 Louis Daguerre, autorská
daguerrotypie, rok 1844. (Mulligan, 2010)

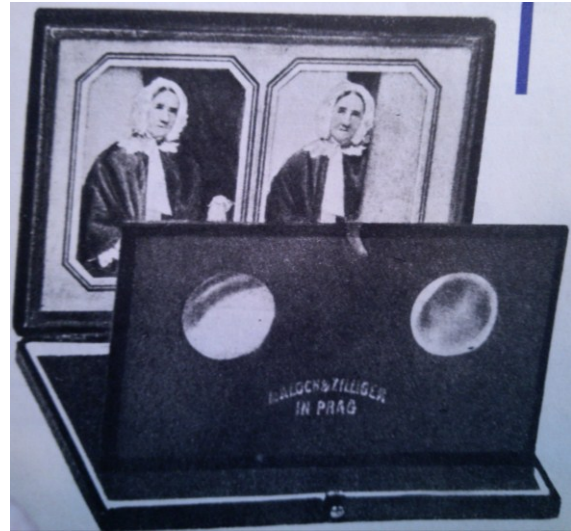
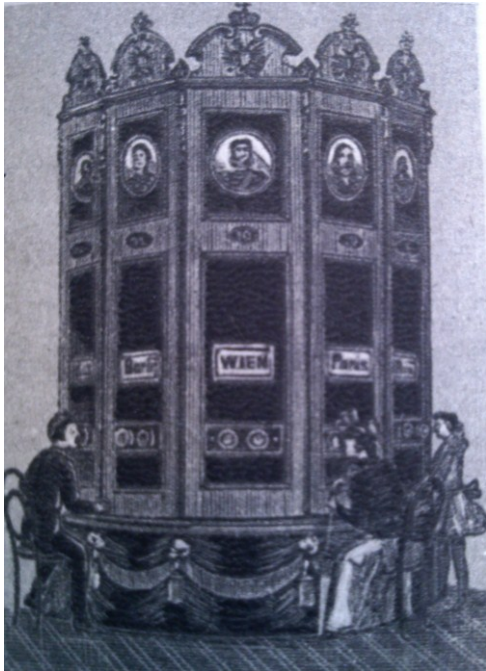

Příloha č 19 Snímek *Pohled z okna* od J. Niepce.
Rok 1826. (Skopec, 1963)

Příloha č 20 Snímek *Řez stonkem rostliny*.
F. I. Stašek, daguerrotypie 1840. (Scheufler, 2013)

²⁸⁸ <http://edu.techmania.cz/cs/encyklopedie/fyzika/svetlo/opticke-zobrazovani/fotoaparar> [online]. [cit. 2017-03-05].

Příloha č 21 Optický přístroj *panoráma*. Příloha č 22 Stereoskopická fotografie s kukátkem. (Skopec, 1963)
(Skopec, 1963)

Příloha č 23 Slavnost Božího těla na Zelném trhu v Brně. Daguerrotypie, Bedřich Franz 1841. (Scheufler, 2013)

Via časopis tento, třikrát v půl ardu upřesňující, předplácí se na čtvrt leta 6 45 fr. št. v Konvinkné (na Starém městě v bývalém klášterě sv. Kuny č. 211).

Neyblahodnějšj plápol.

„Měť teroší slápy pět buřáků,“ dj, a hráta si s sténoty na svém křtu.

— 79 —

ho chubé, o spistáky, i o kůzji, aby ctuosně jím byl, sprambu lidem opanomati. Kráče Otřihy napominat, aby se kráté nebežně bít, a lidi v pokoji a spramečdnosti spramomat. Jan Ošijáň, žiřat, v předmlasné na svag Zprutát (1837) nazývá Paletka českým filosofem; a v štutu podobě umeběných křáků nelze mu obzřítí přemýšlivoého a prařiděho ducha; mezi hrarými blázny byl mnohý filosof, tal gato něterý; nyznějšjch filosofů bodu opatněho posmenovánj.

Jan St. Tomšet.

Daguerrin (Dagériin) vynálezek l ustálenj aukčiny světa.

Co posud gen básnici ve svém nadšejnj tuffi, to naše Roletj nám v štatek uvádí. Každě storo Roletj máje křabiti je něterým wešjým vynálezem a jzomemitym maji, nebo wešjými ubalostmi; náš ale weť nepřestává na jednom případě tafowém, neboť l jeřejným bráchám, l parnjm wožám, l pornjm ledjím, fu přebenzj šau na šrogič atd. připogil pan Daguerre swag wynálezek, a šice čarobjného tēmít malowánj.

Tento wešmj šchopný muj byl jzobitelem (deforator) rem) na dimatě de la Chalté, a šanšiel aukčiny světa na rořidně barmu. Před štami ští se doměšl, je gihš pan Dierš tím je jzadšj, aby ukřičl čili upromil aukčinel světa; s jim tedy se usřozuměl a neumaně pracomat na řidě štanšič. J pobatilo se panu Daguererowi, je obraz w temnici (w šanete obřatě) našjnjm ukřičen býti máje.

Známo totiž, je što wypošte braušené, a bjiže ždi proti oknu šogjce drješ, wšedje wopobrazj na ždi přebomety, šteré oknem wšiditi šje. Ušidil-li se malá šomikra nebo štjána šé wšed štvan jzawěna, aby tam světa nemožlo, a wpiřjns-li se posom šulata dja, do nji nadřetěně što se jzabj, by světo do šomikřy té wšitalo, tedy se wpotrazj wentowšně přebomety w šomické tjm gajněš, je obraz ošo ginšm ušimněm otoworem špatiči máje. A tafowěto tēmít powětrně, a nemožitelnějšj wěci, gato geš světo, teplo atd. šefasny obraz pobatilo se panu Daguererowi ukřičiti, upromiliti w gihš žmeti. Pobšláb totiž šomowou drštu, šterá ginšau šifšau čili žmetau napuššena geš, a drštu tu polšláb tal, aby papřjowý obraz na ni padal.

Wšje, je světo na něteré wěci wešmi přjlobj, je něteré štednau, aně černaš: tal a př. wěci ukřogně

žbawené, štednau. Jen bobud roše a šje, jššláma dje světa štedy, na šwitě žtemaj a šjeřená; uššněšl, pak na šanci dá se wšbětiti. Žej i j řiše neroššá (wěci, šteré neroššau, bjiša, tomy) šoti štrjwomě dječ na šwitě černaš. Šjw světo šitnějšj, tjm wjce žemaj se nebo štedne přebmět, na šterý světo padá.

Tal dže se to i u Daguererowa šrefejnj šwitšem. Šwitšo do' temnice pabogjci přičhjí dješm š obřoby, dješm obráji se od přebmětš před temnicj; tau šogjčj, a podobě toho, gaj přebmět i do temnice na něterá mjšřetka wjer, na giná mñe světa, šjw šlawogj se čjro, ginaj přebmět se wopobrazuje.

Wšimo to šnad i barmu světa na šafu onu nezdámoj jzawěššjnjm pšřobem aukčinyže, a je obrájenj světo i barmu onoho přebmětu nám přičhšj, tedy šnad i to l dššlábnišm šrefejnj přjřjowě.

Štjwj gebná se gen o to, gaj by dššjšj pšřobenzj světa na obraz hotowý se jzawěššj a překřjlo; a hje, i to přj p. Daguerer wynálezek, tal je ja 10—12 minut (w našem pedněš) wšifšne se obraz, gato by šitšsem šrefja byl, přebšlawogj i ty nepaušřejšj čáštj přebmětu, gatiš ošm přokřim ani dšššjhaunaj nelje, a šteré gen brošowštedem na obrazj watny ginu.

Šek to jzogšje šlamyš před štšně šchopnoš a přičimowšli, je člowěš pšřjebu wšřawšá a gi nuti, aby l gajo šjboššj šwitša. Šakj šlamyš tedy a nepošpěně wešjšj mušj býti šen, genj do tafowými barmy nadat!

Wušimowě tohoto wynálezku neogj je wyměřiti. Štelowatel beje wššj w šrefejnj žbřšlšiti a bez weššě práce dabe moci š tau neyřtššjšj wšřšlšiti šhotowiti šjnjmy (šopie) pomnššj, šragin, obráji a ginšj přebmětš w tafowě dořonaloššj, je by neyřtššjšj maljšt toho nedowěššj.

Wynálezek ten nebabe na šgnu uměnj wušřšřemj, tal gato to nebulo wynálezemj šawenotššj; ano mošřjřšj žbřšonalj se a potřeba gajo dabe tjm patřnějšj; šitšm tēj numenššila se potřeba pšani, a šrogešmi (wuššimam) žmetššil se počet dšššlšiti atd.

Jan Daguerre šwěť žagemššj wšimaj neušřššmá; šje ge wěřegně žnjmšiti, a šlamyš šronauššjž šwřjžššlowec, pan šřaž, nobjžj, aby nářowu obšmēna ušřššiti se p. Daguererowi, šterý se čili nářowu šwěcho čelau přáci l gmetj šwě obřetomat.

Wšj i nářowu němedššim šoušel řeto čti se dořšawo,

— 80 —

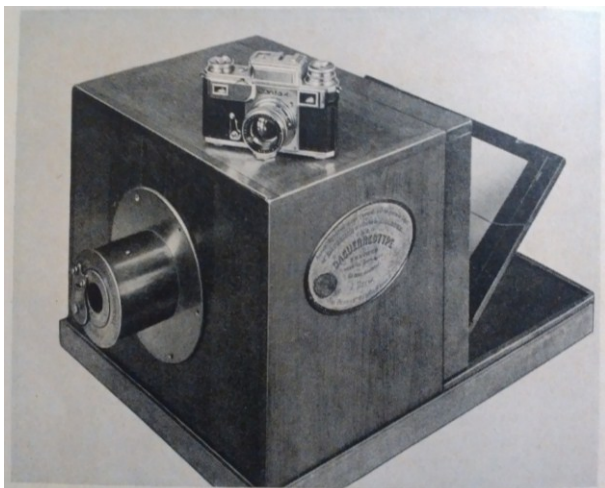
weden gš. Nepochěděl wšřak, co by to bylo, nežjtě 1
přj panu Daguererowi šřobiti, ač tento š wěčj nigakěho 1
žagemššjž neděšš. 1

Wuššičjšj šwšřš, gihšj Šalbot, ošobuge šš wšřak dočelau 1
přebmētš wynálezemj wěci šē. Přwňj wšřak wynálezec 1
žššššššš bez odporu Daguerer, nebo on dal gšj w Patřji 1
dšřkazy uměnj šwěcho, a čelau Patřjiš gju ošawogjuge. 1

Dr. Š. Štaněš.

Příloha č 24 Článek o vynálezu daguerrotypie v příloze novin Česká včela z roku 1939.

https://books.google.cz/books?id=SGUxAQAAMAAJ&pg=PA129&dq=%C4%8Desk%C3%A1+w%C4%8Dela+8.+b%C5%99ezna+1839&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=%C4%8Desk%C3%A1%20w%C4%8Dela%208.%20b%C5%99ezna%201839&f=false [online]. [cit. 2017-04-19].

Příloha č 25 Porovnání původního Daguerrova fotografického přístroje z roku 1839 a Contax III z roku 1950.
(Skopec, 1939)

Příloha č 26 Fotografické vybavení z roku 1910. (Scheufler, 2013)

Příloha č 27 Ateliér Langhans, plzeňská filiálka. Kolem roku 1890. (Skopec, 1963)

Příloha č 28 Prof. Karel Absolon na dně Macochy, rok 1903. (Scheufler, 2013)

Příloha č 29 Návštěva císaře F. J. I. při otevření mostu 1901. (Scheufler, 2013)

Příloha č 30 Stylizovaný ateliérový snímek dámy. Fotograf M. Klempfner, 1880. (Scheufler, 2013)

Se 4
Gaisbuch
im Braun
27. 1779.
Gaisbuch
27. 1778.
im Orig. Druck liegt im
L. Braun, # Verzeichniß
der in der Kgl. Stadt Brauns
Archiv města Brna ad H 23 [1644]

Verzeichniß
des
in der Kgl. Stadt
Braun
Verzeichniß
Gaisbuch, im Braunischen Gaisbuch,
Papier & Papier
aus dem Braun
meine Verzeichnißbuch & Gaisbuch
Gaisbuch im Braun
Verzeichnißbuch
aus dem Braun
Verzeichniß & Verzeichnißbuch, Braun
Verzeichnißbuch, Braun & Gaisbuch.
im Braun, Braun, Braun, Braun
Verzeichnißbuch, Braun, Braun
im Braun, Braun, Braun, Braun
& Gaisbuch, Braun, Braun
& Gaisbuch, Braun, Braun
alles im Braun, Braun, Braun
Braun, Braun, Braun, Braun
Verzeichnißbuch, Braun, Braun
Gaisbuch
1779.
C

Nr.	Verzeichniß	Nr.	Verzeichniß
Gaisbuch im Braun			
214	Verzeichnißbuch Braun	219	Verzeichnißbuch Braun, Braun
215	Verzeichnißbuch Braun, Braun	220	Verzeichnißbuch Braun, Braun
216	Verzeichnißbuch Braun, Braun	221	Verzeichnißbuch Braun, Braun
217	Verzeichnißbuch Braun, Braun	222	Verzeichnißbuch Braun, Braun
218	Verzeichnißbuch Braun, Braun		
Gaisbuch im Braun			
227	Verzeichnißbuch Braun, Braun	220	Verzeichnißbuch Braun, Braun
228	Verzeichnißbuch Braun, Braun	221	Verzeichnißbuch Braun, Braun
229	Verzeichnißbuch Braun, Braun	222	Verzeichnißbuch Braun, Braun
Gaisbuch im Braun			
233	Verzeichnißbuch Braun, Braun	237	Verzeichnißbuch Braun, Braun
234	Verzeichnißbuch Braun, Braun	238	Verzeichnißbuch Braun, Braun
235	Verzeichnißbuch Braun, Braun	239	Verzeichnißbuch Braun, Braun
236	Verzeichnißbuch Braun, Braun	240	Verzeichnißbuch Braun, Braun
241	Verzeichnißbuch Braun, Braun	242	Verzeichnißbuch Braun, Braun
243	Verzeichnißbuch Braun, Braun	244	Verzeichnißbuch Braun, Braun
245	Verzeichnißbuch Braun, Braun	246	Verzeichnißbuch Braun, Braun

Příloha č 31 Adresář města Brna z roku 1779-1818. Seznam v oddíle Velké náměstí.

(AMB, Fond H 23, inv. č. 1644)

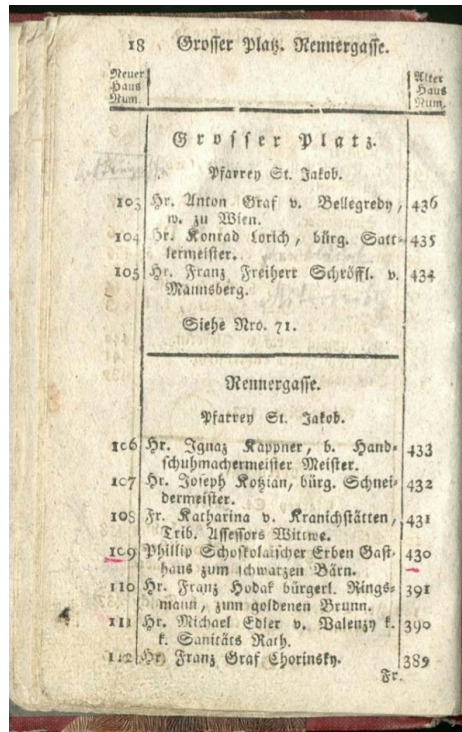
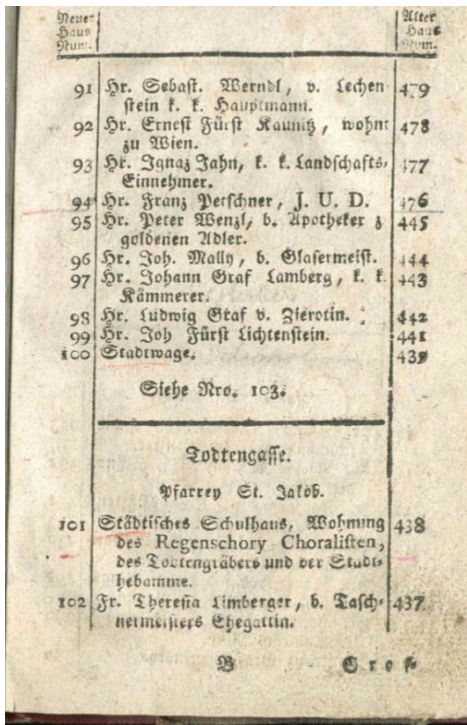
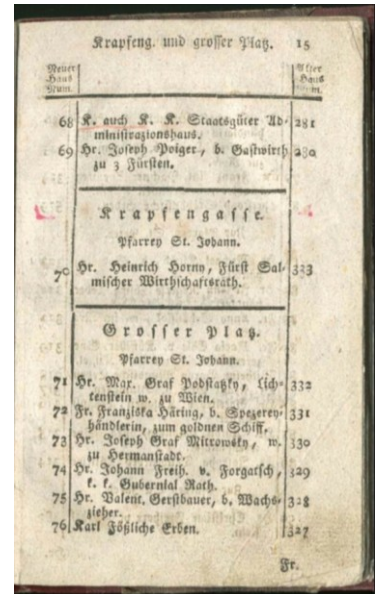
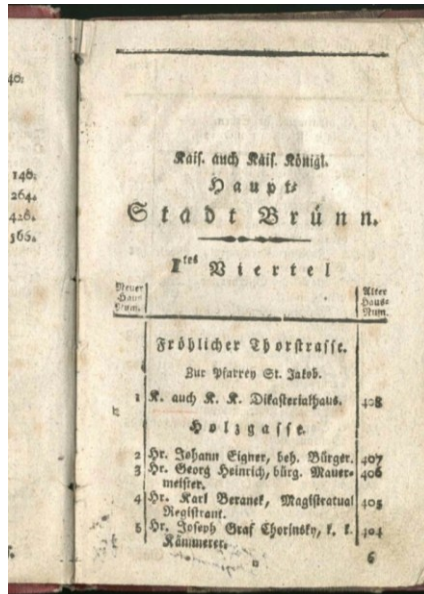
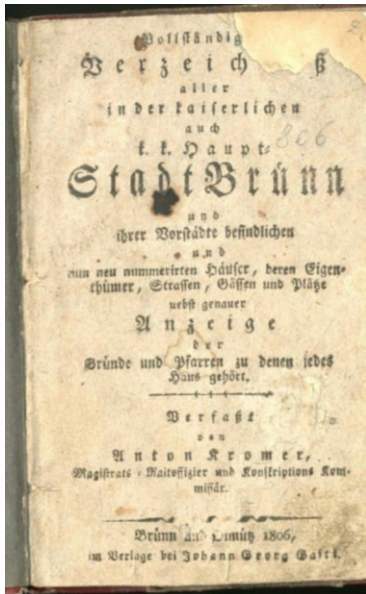
Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1779-1818.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

424	Karl. Stieber	524
425	Julius Mitzka	525
426	Bar. Huberin	526
427	Ann., Clebinin	527
428	Freyin Wittman	528
429	Joh. Popp	529
430	Joh. Poltanecsk.	530
431	Für. V. Kranichst.	531
432	Jos. Kotzian.	532
433	Fra. Hofman.	533
434	Für. V. Feister	534
435	Fra. Titus.	535
436	Graf V. Bellegre	536
437	Fra. Lumberger	537
438	Stadt Schulhaus.	538
439	Stadt Waag	539
440	Mitt. Haupt. Wacht	540
441	Lindenbur. V. I.	541
442	Graf V. Zerotin	542
442	Graf V. Zerotin	542
443	Graf V. Harrach	543
444	Max Gatterer	544
445	Peter Wenzel	545
446	Graf V. Harrach	546

Příloha č 32 Výřez z mapy Brna. Seznam majitelů domů na Velkém náměstí se starými popisnými čísly, rok 1794.

(MZA, Fond D 22, inv. č. 1659)

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-1659.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Příloha č 33 Adresář města Brna z roku 1806. Zápis oddílu *Velké náměstí*.

Vlevo nové číslování domů, vpravo staré. (AMB, Fond H 23, inv. č. 152)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1806.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Nachweis
der
alten Grundbuchs-Nummern
in den
vier Bezirken
arithmetischer Ordnung mit den alten Gassen-Benennungen
der Bezeichnung der Viertel, Quartiere und Pfarrbezirke
und nebstfolgend die
neuen Orientierungs-Nummern
mit den neuen
Benennungen der Gassen, Straßen und Plätze.

Neues
Orientierungs-Schema
für die
Landeshauptstadt Brünn.
Zugleich
Brünner Wegweiser und Fremdenführer.

Verfasst über Auftrag des Gemeinderathes
auf Grund der
neuen Straßenbezeichnung und Häusernummern.

Preis: 60 kr. n. W.

Brünn, 1867.
Kund und Verlag von Hubert St. Köpfer.

Alt. Grundbuchs-Nummer	Neue Orientierungs-Nummer	in den Gassen u. Plätzen mit neuer Benennung	Namen der Hauseigentümer	in den Gassen u. Plätzen mit alter Benennung
66	1	Krapfeng.	Hindes Josef.	1
67	2	Berlorney.		2
68	3	"	L. I. Bohanstat.	3
69	4	"	Kramer Franz.	4
70	5	Krapfengasse	Bauer Theodor.	5
71	6	Großer Platz	Steindreher Felix Vincenz.	6
72	7	"	Ferring Johann, Baron.	7
73	8	"	v. Hierotin, Graf, Franz Josef.	8
74	9	"	Wm Adelsfeld, Stomun Gloride, Zefine, v. Malovecz Elvire, Freimten v. Fergath Baron Eugen, v. Fergath Caroline, Antonie, Rudolfine, Cecasine, Eugenie, Marie, Freimten.	9
75	10	"	Gerbauer Valentin.	10
76	11	"	Höfl Carl, Hochner Caroline.	11
77	12	"	Kupka Josefa.	12
78	13	"	Winterholler F. M.	13
79	14	"	Wallaschel Karoline.	14
80	15	"	Drafsch Adolf und Alois.	15
81	16	Großer Platz	Franz und Marie Titl.	16
82	17	"		17
83	18	"		18
84	19	"		19
85	20	"		20
86	21	"		21
87	22	"		22
88	23	"		23
89	24	"		24
90	25	"		25
91	26	"		26

Alt. Grundbuchs-Nummer	Neue Orientierungs-Nummer	in den Gassen u. Plätzen mit neuer Benennung	Namen der Hauseigentümer	in den Gassen u. Plätzen mit alter Benennung
90	27	Großer Platz	Schwarz Johanna, Erben.	27
91	28	"	Lil Edward.	28
92	29	"	Wierdt Graf Raunig.	29
93	30	"	Urbner Joh. und Eleonora.	30
94	31	"	Pallisa Francisca Agnes.	31
95	32	"	Schönach Vincenz.	32
96	33	"	Blah Barbara u. Lang Albin.	33
97	34	"	Pepper August, Adolf, Emma minor.	34
98	35	"	v. Witteneck Franz u. Ernst.	35
99	36	"	St. Paulskirche Johanna von und zu Lubetshin.	36
100	37	"	Hin. Stadt Brünn (Waghaus).	37
101	38	"	Schneider Mathias, Erben.	38
102	39	"	Königl. Stadt Brünn.	39
103	40	"	Königl. Platz.	40
104	41	"	v. Stutenrand Caroline, Josef.	41
105	42	"	Perlicek Carl und Theresia.	42
106	43	"	v. Witteneck St. Wladimir.	43
107	44	"	Erner Wenzl.	44
108	45	"	Regian Johanna, Maria, Eleonora und Augustin.	45
109	46	"	Bernard Hofsterg.	46
110	47	"	Wefurta Anton und Maria.	47
111	48	"	Sprany Anton und Antonia.	48
112	49	"	v. Valerij Joh. Nep., v. Klappa Wlodek, Josefina, Wladimir.	49
113	50	"	v. Sedla Josefina.	50
114	51	"	v. Vraba Eugen, Graf.	51
115	52	"	Waldart Wladislaw.	52

Příloha č 34 Adresář města Brna z roku 1867. Novodobé přecíslování domů je téměř shodné s dnešním.

(AMB, Fond H 23, inv. č. 153)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1867.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Zwe	Grosser Platz	71	Steinbrecher Vincenz	Spezereihändler
		72	Ritter v. Herring, Ernst Johann	k. k. pr. Grosshändler
		73	Graf Zierotin Zdenko	Gutsbesitzer
		74	Freih. v. Forgatsch Rudolph	k. k. Statthaltereirath

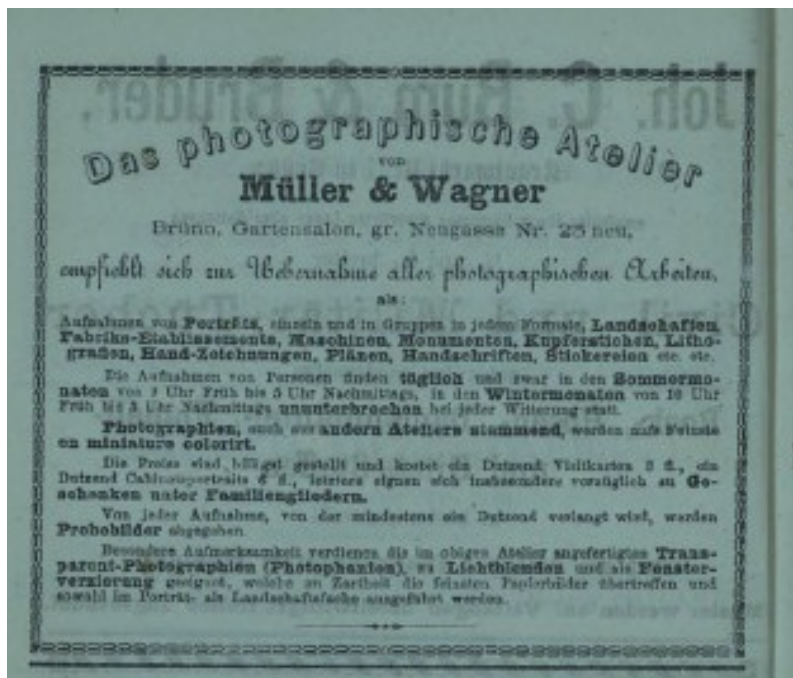
16 I. Bez.: Grosser Platz, Kircheng., Rennerg., Kröpfeng.

Viertel	Platz- u. Anzeih.	Name der Gasse	Haus Nr.	Name der Hausbesitzer	Charakter derselben			
2. o. Neuth.-Viertel	Set. Johann		75	Gerstbauer Valentin	Privat			
			76	Fössel Franz, Erben				
			77	Kupka Josephine	Kaufmannsgattin			
			78	Winterholler F. M.	Spezereihändler			
			79	Wallaschek Caroline	k. k. Notarsgattin			
			80	Vereint mit Nr. 450				
			81					
			82	Pazofsky Franz	Schnittwaarenhändler			
			83					
			Viertes oder Brünnerthor-Viertel	Set. Peter	Grosser Platz	84	Klein Franz	Eisenbahnbau - Unternehmer
85	Dr. Schindler Aug., Erb.							
86	v. Hayek Amalie	Privatiere						
87	Füby Katharina	Glasermeisterswitwe						
88	Hauk Anton	Zimmermeister						
89	Taubenkorb Joh., Erben							
90	Schwarz Johanna	Handelsmannswitwe						
91	Till Eduard	Eisenhändler						
92	Graf Kaunitz Albrecht							
93	Liebner Johann	Privat						
94	Patloka Franziska	Witwe						
95	Schönaich Vincenz	Apotheker						
96	Maly Carl Erben							
97	Popper Israel	k. k. pr. Schafwollwaaren-Fabrikant						
er Fröhlicherthor-Viertel	Set. Jakob					98	Gräfin Schaaffgotsche Marie	
						99	Fürst Johann v. und zu Liechtenstein	
						100	Stadtwage. Stadtbezirks-Eigenthum	
			Kirchengasse	101 a	Schnedar Mathias	Schneidermeister		
				101 b	Bürgerversorgungsanstalt. Eigenth. des Stadtbez.			
			Grosser Platz	102	Hradetzky Elise	Uhrmachersgattin		
				103	v. Stubenrauch Caroline	k. k. Majorsgattin		
				104	Pertliczek Carl	Handelsmann		
				105	Graf Mitrowsky Wladimir	Güterbesitzer		
				106	Exner Wenzel	Schuhmachermeister		
	107	Kotzian Johanna	Handlungs-Inhaberin					

Příloha č 35 Ukázka ze seznamu adres v oddíle *Velké náměstí* z roku 1862. Adresář města Brna z roku 1862.

(AMB, Fond H 23, inv. č. 3368)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1862.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Příloha č 36 Reklama fotoateliéru Müller & Wagner v Nové ulici č. 23. Adresář města Brna z roku 1867.

(AMB, Fond H 23, inv. č. 153)

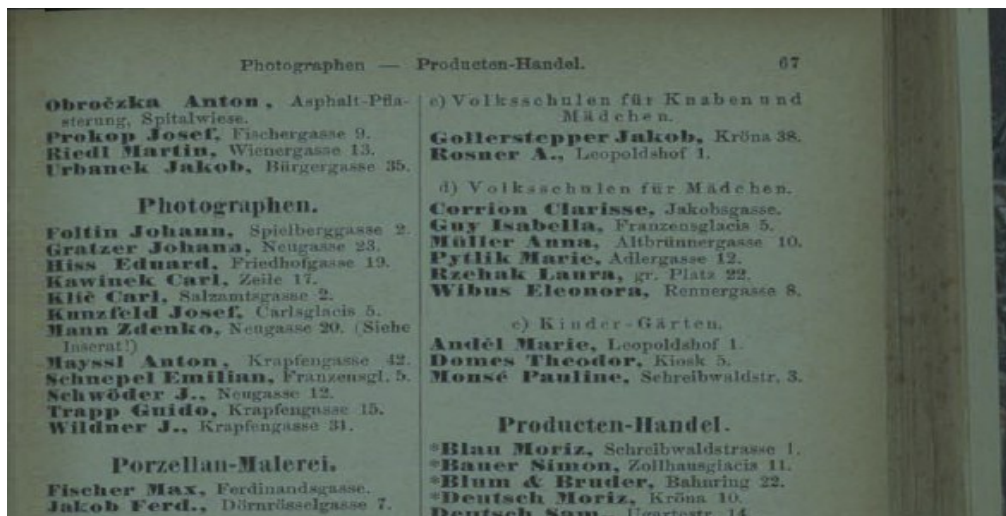
Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1867.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

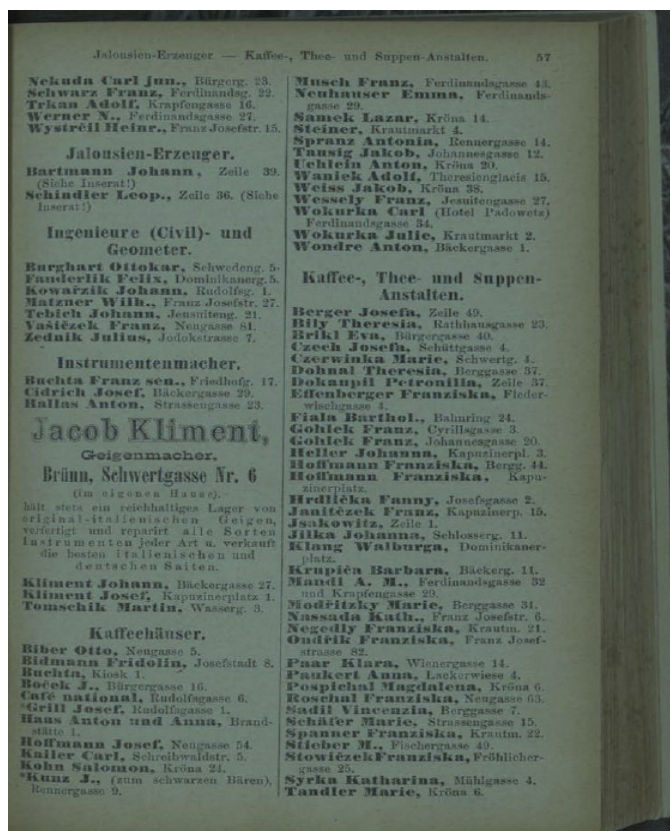
Příloha č 37 Seznam adres kavären z roku 1867. Adresář města Brna z roku 1867.

(AMB, Fond H 23, inv. č. 153)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1867.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Príloha č 38 Seznam adres fotografiů z roku 1881. Adresář města Brna z roku 1881. (AMB, Fond H 23, inv. č. 144)
 Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1881.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

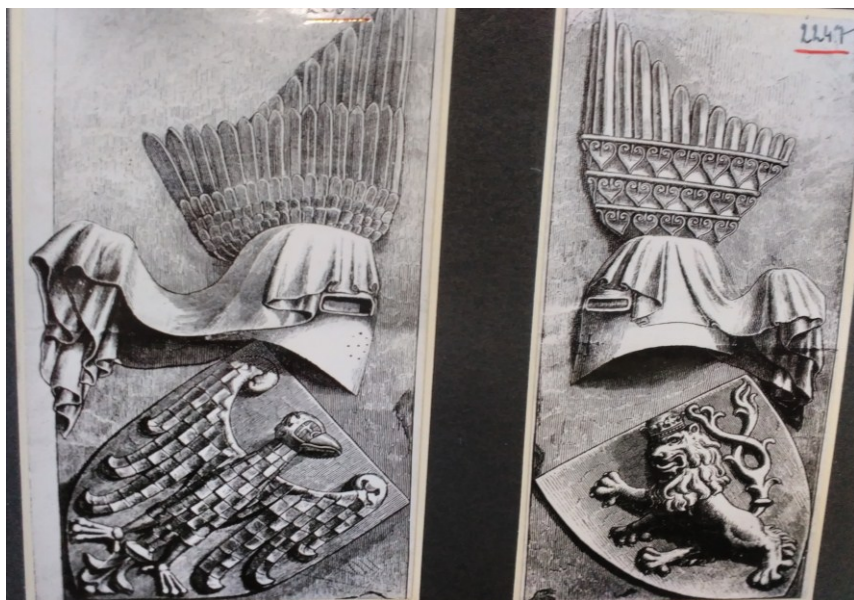
Príloha č 39 Seznam adres kaváren 1881. Adresář města Brna z roku 1881. (AMB, Fond H 23, inv. č. 144)
 Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1881.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Příloha č 40 Výběr ze seznamu adres fotoateliérů se zaměřením na náměstí Svobody z roku 1946.

Adresář města Brna z roku 1846. (AMB, Fond H 23, inv. č. 1517)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1846.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Příloha č 41 Štíty nalezené při přestavbě tzv. *Královského domu* na Velkém náměstí. (AMB, L 112, inv. č. 2247)

Příloha č 42 Merkurova kašna na Velkém náměstí. (AMB, Fond U 25, inv. č. 111)

Příloha č 43 Sněhová kalamita na Velkém náměstí v roce 1900. Kresba, pohlednice.

(AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 2225)

Příloha č 44 Realita nedlážděných ulic, dnešní Křenová ulice. Chrám na Petrově je ještě bez obou věží.

Fotografie rok 1900. (Dřimal, 1973)

Příloha č 45 Dvůr Lichtensteinova domu na Velkém náměstí, rok 1898. (AMB, Fond U 22, L 114, inv. č. 796)

Příloha č 46 Severovýchodní roh Velkého náměstí, fotografie rok 1901. (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 785)

Příloha č 47 Hostinec U modrého lva. Snímek je z doby, kdy ještě stál mimo městský obvod. (Pakosta, 2001)

Příloha č 48 Snímek pořízen v době krátce před demolicí ve 30. letech 20. století. Domovní znamení modře glazurovaného lva nad vchodem hostince. (Altman, 2012)

Zentralbahnhof Brünn Restaurateur Stephan Bogyi

Gruss aus Brünn.
Pozdrav z Brna.

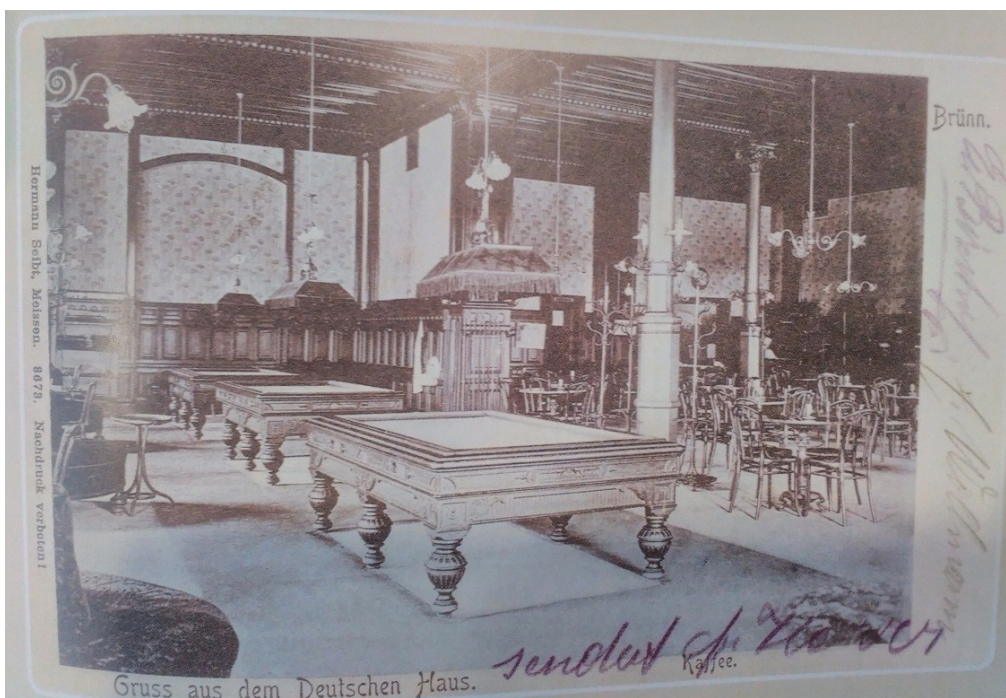
Central-Bahnhof, Restaurant II. Klasse.
Ústřední nádraží, restaurace II. třídy.

Příloha č 49 Reklamní fotografická pohlednice vyhlášené restaurace na Hlavním nádraží. Rok 1905 a 1915.

(Filip, 2007)

Příloha č 50 Německý dům a pomník císaře Josefa II. na Lažanském (dnešním Moravském) náměstí, rok 1891. Pohlednice s fotografií. (Filip, 2007)

Příloha č 51 Interiér kavárny Německý dům s biliárem, rok 1891. Reklamní fotopohlednice. (Filip, 2007)

Hotel und Café de l'Europe
 Großer Platz Nr. 17/18.

Größtes Kaffeehauslokal Brünns, Vereinscafé des Vereines Deutscher Touristen in Brunn. — 3 Minuten vom Bahnhof entfernt. — Möbliert von der Firma Portois & Fix in Wien.

== In den Sommermonaten Kaffeepavillon in den Glacisanlagen. ==
 Sehr zivile Preise. — Aller Komfort.

Telephon: Hotel Nr. 27, Café Großer Platz Nr. 850, Kaffeepavillon Nr. 1079.

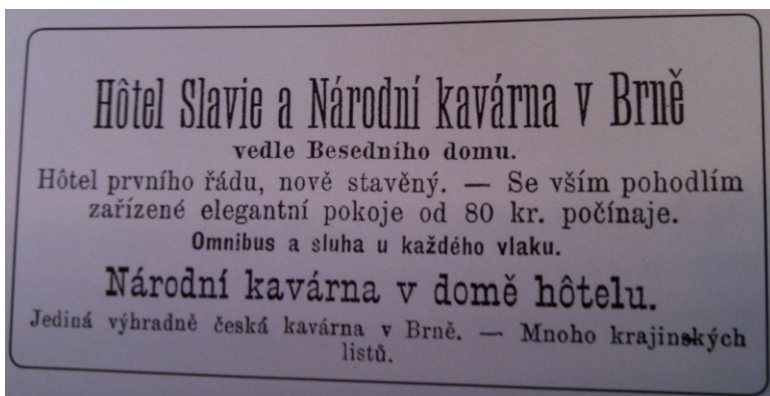
F. W. SCHOPP, Inhaber.

Příloha č 52 Hotel Evropa. Reklamní pohlednice, interiér, po výbuchu.(Altman 2008)

Inzerce hotelu Evropa. (Altman 2012)

Příloha č 53 Interiér kavárny Thonethof na německém korzu v dnešní Běhounské ulici. Muž v knírku uprostřed je majitel kavárny Leopold Wetterchneider, rok 1914. Reklamní pohlednice. (Filip, 2007)

Příloha č 54 Inzerce hotelu a kavárny Slavia. (Altman, 2013)

Příloha č 55 Strážnice u kostela sv. Mikuláše. Pruská stráž. Fotografie, 1866.(AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 58)

Příloha č 56 Výkladní skříň obchodu J. Butschowitzera v přízemí Kleinova domu č. p. 15.

Fotografie kolem roku 1900. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 2229)

Příloha č 57 Demolice kostela sv. Mikuláše, 1869. Kresba. (AMB, Fond U 22, L116, inv. č. 2142)

Příloha č 58 Presbytář kostela sv. Mikuláše před demolicí. Fotografie Q. Trapp, 1869.

(AMB, Fond U 25, inv. č. 338)

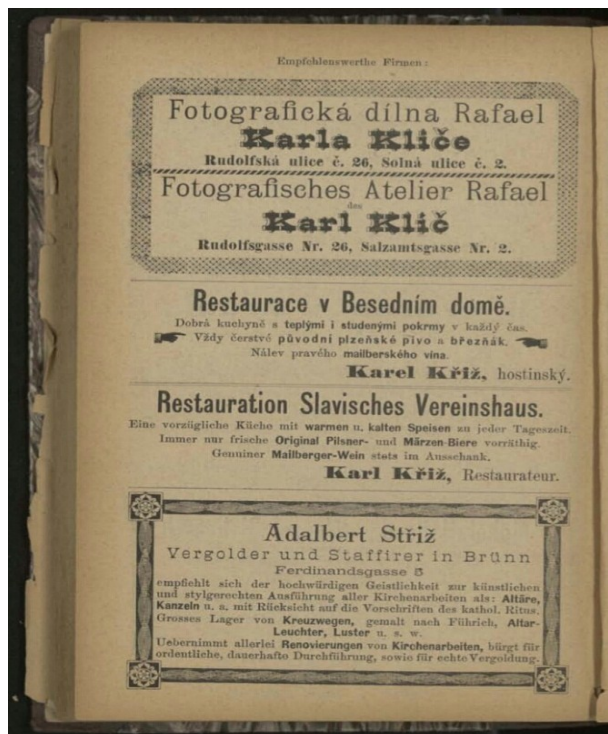
Příloha č 59 Červená ulice. První dělnická kolonka, rok 1906. (Sirovátka, 1993)

Příloha č 60 Malý byt vícečetné rodiny na brněnském předměstí z počátku 20. století. (Sirovátka, 1993)

Příloha č 61 Pavlačový brněnský dům. Krátce po roce 1900. Jeho zchátralost vypovídá o snížené hygieně a bezpečnosti bydlení. (Sirovátka, 1993)

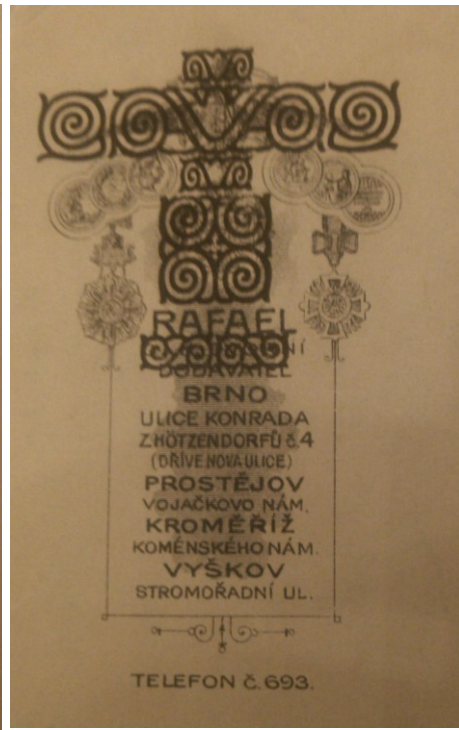
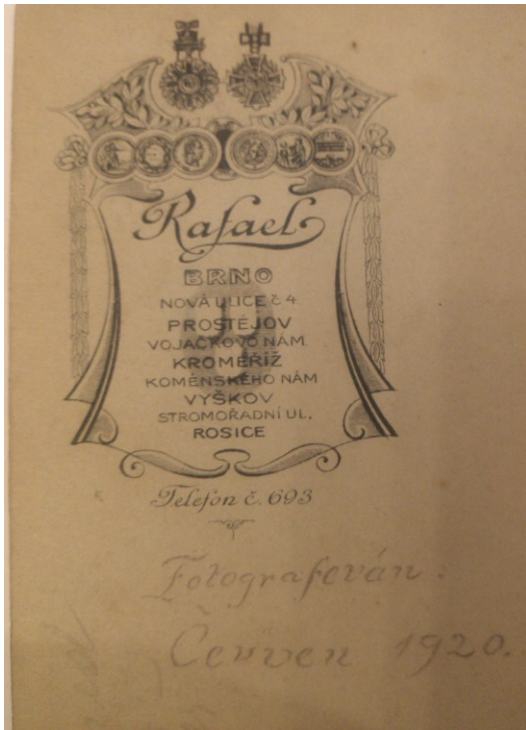
Příloha č 62 Inzerce ateliéru Rafael fotografa Karla Kliče. Adresář města Brna 1881.

(AMB, Fond. H 23, inv. č. 144, rok 1881)

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1881a.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

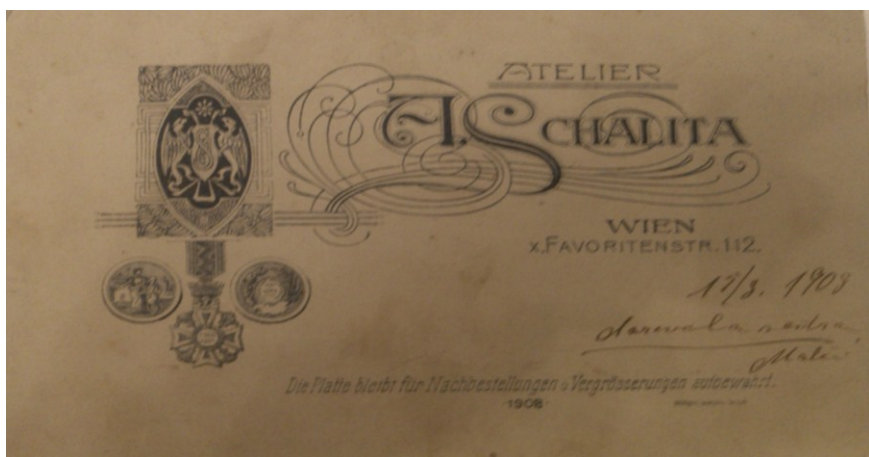
Příloha č 63 Inzerce ateliéru Rafael a český zaměřené restaurace *Besední dům*. (Altman, 1993)

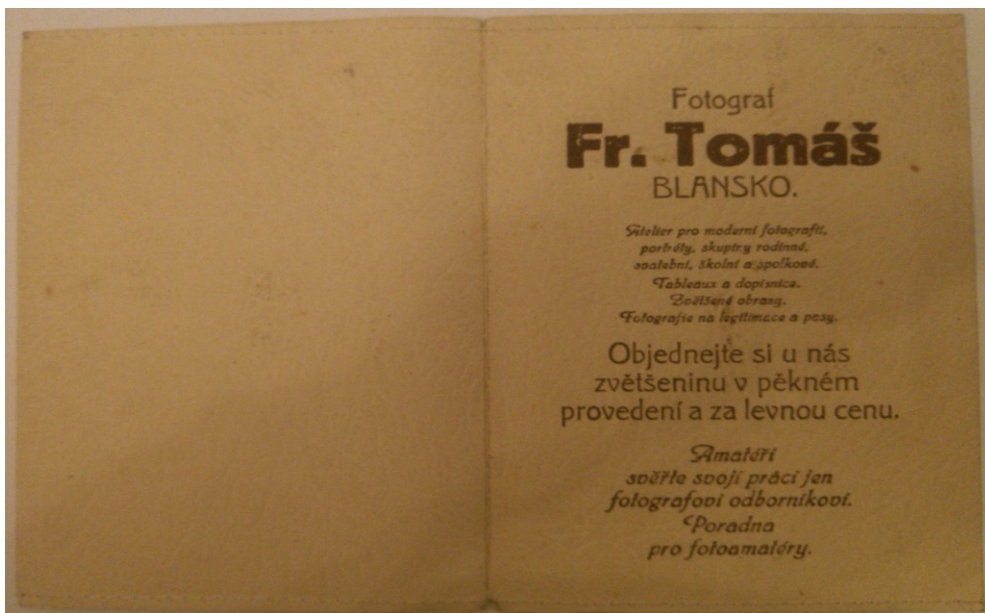
Příloha č 64 Revers vizitkových fotografií ateliéru Rafael, rok 1920 a 1923. (Soukromý fond Miloslavy Pourové)

Příloha č 65 Revers fotografie firmy Strauss a spol Brno, rok 1917. (Soukromý fond Miloslavy Pourové)

Příloha č 66 Reversy vizitkových fotografií ateliérů ve Vídni z let 1908-1910. (Soukromý fond Miloslavy Pourové)

Příloha č 67 Papírové rámečky na fotografie s reklamou ateliéru. (Soukromý fond Miloslavy Pourové)

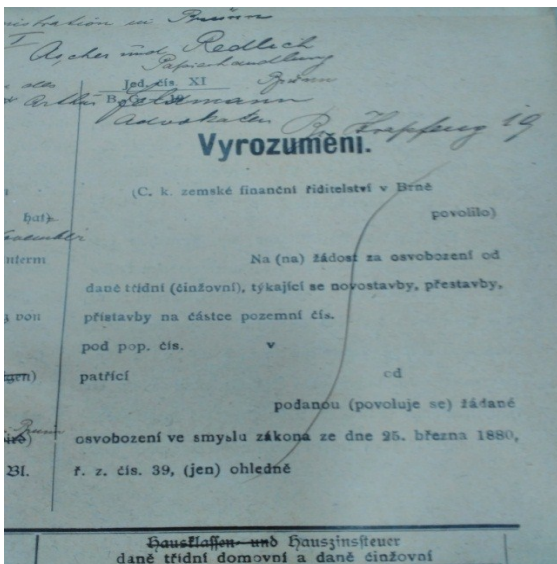
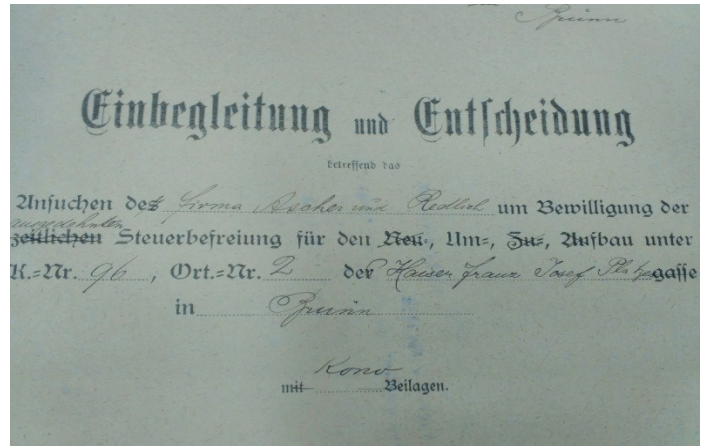
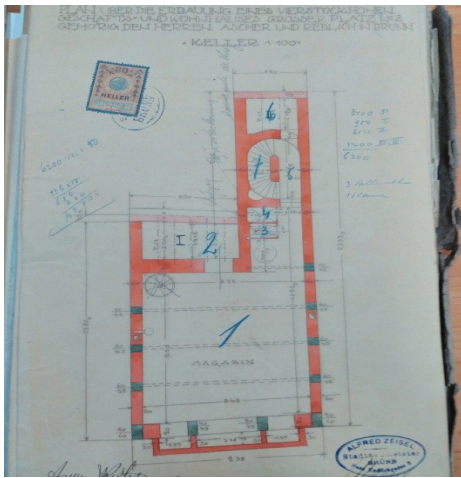
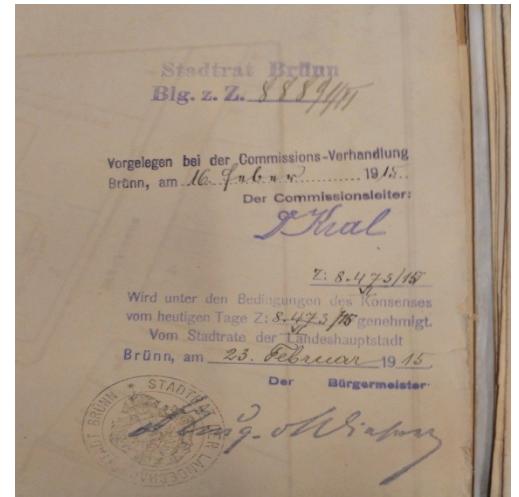

Příloha č 68 Reversy vizitkových fotografií dalších českých ateliérů z let 1910-15.

(Soukromý fond Miloslavy Pourové)

Příloha č 69 Plán úpravy vnitřního města Brna z roku 1861 s plánovanými novostavbami, parky a promenádami.
(Kroupa, 2015)

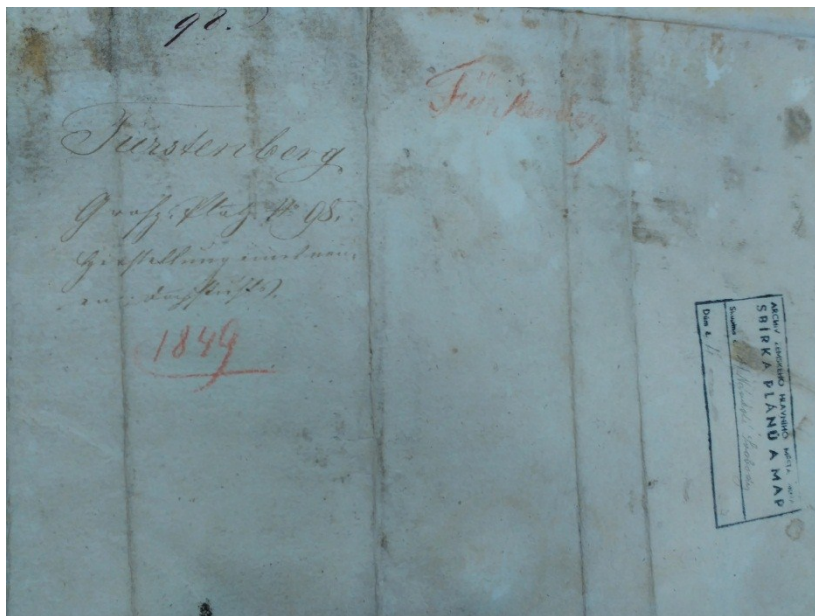

podanou (povoluje se) žádané osvobození ve smyslu zákona ze dne 25. března 1880, ř. z. čís. 39, (jen) ohledně

in der Dauer von Jahren na dobu let	Hausflaßen- und Hauszinssteuer	
	angefangen vom počínaje od Datum	bis einschließlich zum až včetně do datum
18 Jahren	1. Januar 1915	31. Oktober 1933
	1. Januar 1915	31. Oktober 1933
	1. Juli 1916	31. Jänner 1934

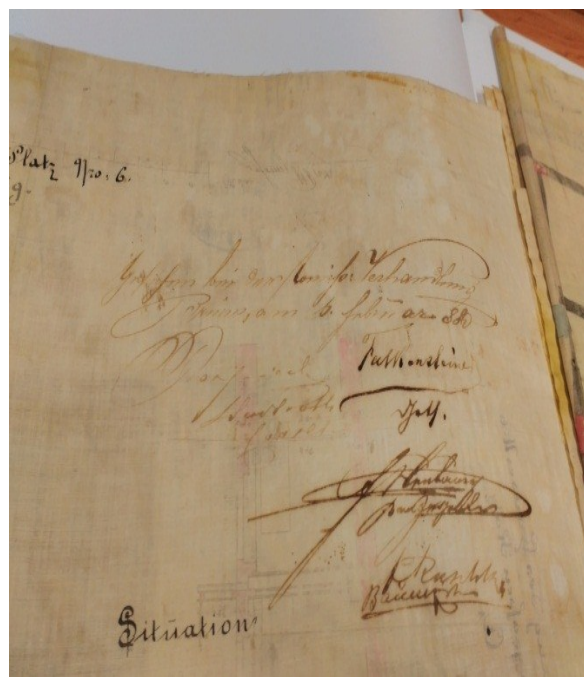
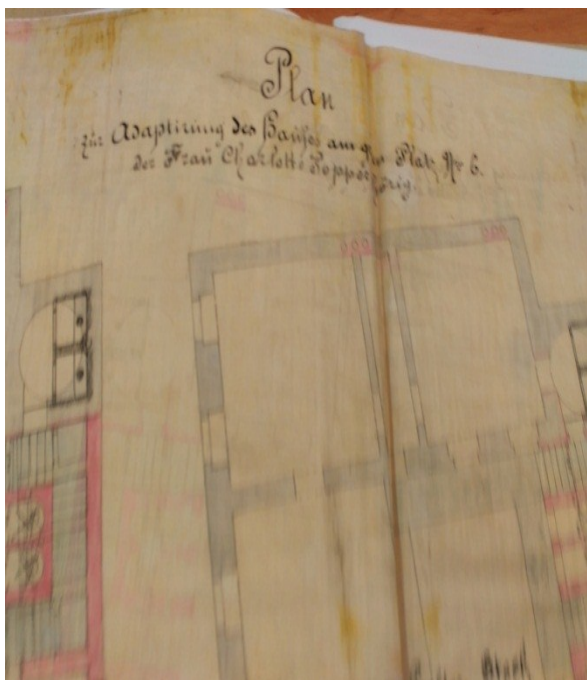
(v ostatním však povolení uděleno nebylo), poněvadž ohledně těchto částí podmínkám zákona bylo vyhověno a (ale) žádost včas (pozdě) a před nastalým užíváním (po nastalém užívání) byla podána.

Príloha č 72 Plán výstavby obchodu v přízemí domu č. p. 2 pro firmu Ascher a Redlich na Kaiser Franz-Josef Platz (dnešní náměstí Svobody). Příložené dokumenty obsahují zápis o osvobození od domovních daní na dobu 18 let. (AMB, Fond U 9, skup. 2)

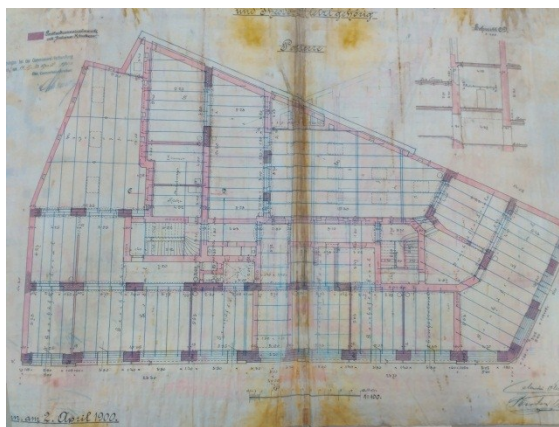

Příloha č 73 Plán stavebních úprav Fürstenbergského paláce, č. p. 98, rok 1849.

(AMB, Fond U 9, skup. 4)

Příloha č 74 Plán adaptace domu č. p. 6 Charlotty Copperové po jednotlivých patrech. Bývalý palác hraběte Belcrediho, rok 1880. (AMB, Fond U 9, skup. 5)

Příloha č 75 Plán nového bloku činžovního domu na místě Belcrediho paláce. Majitelé byli Martin Fleischhac a Theodor Kletzl. Rok 1900. Plán byl pak v rámci asanace změněn a rozšířen na pozemek zbořeného domu č. p. 7 i 8 a paláce Mitrovských. Na plánu je vyprojektována novostavba Vzájemné moravskoslezské pojišťovny.

(AMB, Fond U 9, skup. 5)

Příloha č 76 Pohlednice s vojenským motivem z období První světové války. (Marco, 1995)

Příloha č 77 Návštěva Adolfa Hitlera v Brně dne 17. března 1939. Fotografování na schodech Nové radnice na Dominikánském náměstí je i po mnoho dalších let oblíbeným místem fotografování, např. pro svatební události. (Filip, 2011)

Příloha č 78 Pomník *Rudoarmejec* na místě zbořeného Německého domu. (Aufgeweckt, 1978)

Příloha č 79 Budova brněnského Hlavního nádraží kolem roku 1912. Pohlednice s kolorovanou fotografií. (Soukromý fond Miloslavy Pourové, propagační kalendář společnosti AK Signal Brno a.s. pro rok 2017)

Příloha č 80 Hlavní nádraží zničené spojeneckými bombami při náletech. Fotografie, rok 1945. Zasažená hodinová věž již nebyla znovu vystavena. (Filip, 2013)

Příloha č 81 Zničená skleněná fasáda Moravské banky po spojeneckých náletech. Fotografie, rok 1944. Také je vidět poškození stavby brněnského hřibku a tramvajového vozu na náměstí Svobody. (Filip, 2013)

Příloha č 82 Německý dům zasažený spojeneckými nálety a odstřelováním, rok 1945. V popředí hroby rudoarmějců. Jako symbol germanismu byl Německý dům stržen a na jeho místě vystavěn pomník *Rudoarmějce*. (Filip, 2013)

Příloha č 83 Stržení budovy obchodního domu JEP A. Fotografie, 1988. Snímek je zde doplněn pro celistvost náhledu na popisovanou východní stranu náměstí Svobody a také za účelem retrospektivy důsledků dějinných událostí v této brněnské lokalitě. (AMB, Fond U 5, III b, inv. č. 162 a inv. č. 163)

Zakreslení polohy kaváren a vybraných fotografických ateliérů v Brně

Kavárny:

A U modrého lva (přesné místo je krátce za rámem mapy, roku 1910 na Klosterplatz / Gregor-Mendel-Platz...Mendlovo náměstí)

B Hotel Neuhauser

C Café Spranz

D Černý Medvěd-Thonethof-Svoy

E Národní kavárna hotelu Slavia

F Hotel Grand

G Hotel Padowetz

H Francouzská kavárna

J Hotel Evropa + Café Schopp

K Café Stadt Theater – Kavárna Opera

L Café Adria

M Zemanova kavárna

N Tomanova kavárna

O Brichtova kavárna

P Německý dům

Q Bellevue

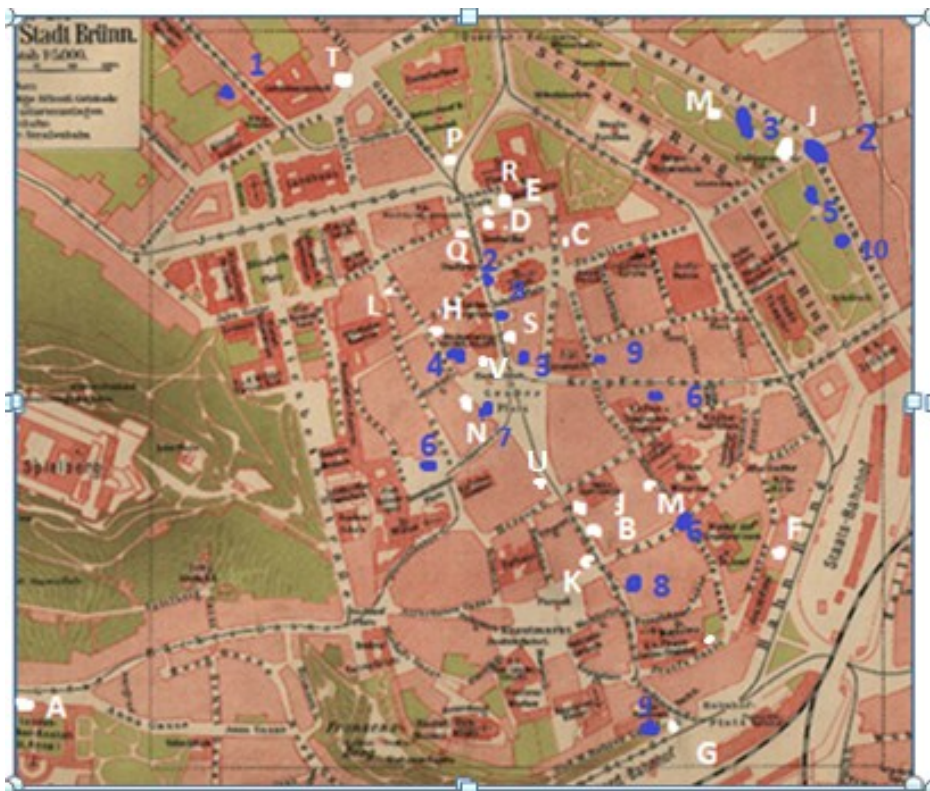
R Café Biber

S Café Avion

T Zemský dům

U Hofferovská kavárna

V Café Braun

Příloha č 84 Topografie kavárenských podniků a fotografických ateliérů. Mapa Brna kolem roku 1910.²⁸⁹

Fotografické ateliéry:

1 Karel Absolon	6 Ferdinand Antonín Brožek
2 Anton Mayssl	7 Ateliér Skácel
3 Quido Trapp	8 Ateliér Müller & Wagner
4 Karel Klíč	9 Ateliér de Sandalo
5 Josef Kunzfeld	10 Ateliér Vladimír Lehký

²⁸⁹ <http://vilemwalter.cz/mapy/> [online]. [cit. 2017-04-23].

Zdroje

Archivní prameny:

AMB:

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, inv. č. H 23, [1644], rok 1779+1818

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, //inv. č. H 23, [152], rok 1806

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, //inv. č. H 23, [3368], rok 1862

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, //inv. č. H 23, [153], rok 1867

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, //inv. č. H 23, [144], rok 1881

Archiv města Brna, Adresáře města Brna 1779-1946, //inv. č. H 23, [1517], rok 1946

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1779-1818.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1806.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1862.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1867.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1881a.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Digitalizovaný fond http://www.archiv.brno.cz/download/archiv/Adresar_1946a.pdf [online]. [cit. 2017-02-11].

Archiv města Brna, Fond U 5 Sběrka fotografií

Archiv města Brna, Fond U 7 Sběrka nových fotografií

Archiv města Brna, Fond U 9 Sběrka map a plánů

Archiv města Brna, Fond U 22 Sběrka pohlednic Brna

Archiv města Brna, Fond U 25 Sběrka grafík, kreseb a reprotisků

MZA - Sběrka map a plánů:

Moravský zemský archiv, Fond D 22, inv. č. 275, sign. 364

Moravský zemský archiv, Fond D 22, inv. č. 470, sign. 569

Moravský zemský archiv, Fond D 22, inv. č. 1659

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-275.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-470.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d22/docs/d0022-1659.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

MZA - Sbíрка rytin a obrazů:

Moravský zemský archiv, Fond G 126, inv.č. 42

Moravský zemský archiv, Fond G 126, inv.č. 47

Moravský zemský archiv, Fond G 126, inv.č. 48

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-42.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-47.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Digitalizovaný fond <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/g126/docs/G0126-48.htm> [online]. [cit. 2017-04-17].

Soukromé sbírky:

Fond paní Miloslavy Pourové

Edice:

URBÁNKOVÁ, Kateřina a Veronika WIHODOVÁ. Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století. Brno: Matice moravská, 2008. Prameny dějin moravských. ISBN 9788086488516.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. 10. vyd. (8. přepr.). Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 8085810077.

Literatura:

ALTMAN, Karel, Lenka KUDĚLKOVÁ a Vladimír FILIP. Zmizelý svět brněnských kaváren: Verschwundene Welt der Brünnner Cafés. Brno: Nakladatelství "Josef Filip 1938", 2008. Bruna Aeterna. ISBN 978-80-254-3346-1

ALTMAN, Karel. Krčemné Brno: o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 8085765128.

ALTMAN, Karel a Vladimír FILIP. Brno: zájezdní hostince a hotely = Brünn: Gasthäuser und Hotels. Brno: Josef Filip, 2012. Bruna Aeterna. ISBN 978-80-905166-0-1.

AUFGEWECKT, Čeněk. Brno: průvodce, informace, fakta. Praha: Olympia, 1978.

BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH. Česká fotografie 20. století: průvodce. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2005: ISBN 8071010413.

BIRGUS, Vladimír a Pavel SCHEUFLER. Fotografie v českých zemích 1839-1999: chronologie. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 8071699020.

BRETHOLZ, Bertold. Geschichte der Stadt Brünn. Brünn: Verlag des Vereines, 1911.

BRODESSER, Slavomír. Brněnský Palác šlechtičen v proměnách času. Vlastivědný věstník moravský, 2001, roč. LIII, čís. 1.

BRUMMER, Alexandr a Michal KONEČNÝ. Brno nacistické: průvodce městem. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-956-4.

BŘEZINOVÁ, Andrea a Tomáš ZAPLETAL, ed. Brno - moravský Manchester. V Brně: Moravská galerie v Brně, 2014. ISBN 978-80-7027-277-0.

BUDÍK, Miloš a Eva. SAMKOVÁ. Brno: (v 80 barevných fotografiích). Praha: Orbis, 1976.

ČAPKA, František a Květoslava SANTLEROVÁ. Procházka Brnem: stručný průvodce po památkách města. Vyd. 2. opr. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004. ISBN 80-7204-322-6.

ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. Sedmkrát o Brně. Brno: Kulturní a informační centrum, 1999.

ČTVRTNÍK, Pavel. Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Liberec: Knihy 555, 2008. ISBN 9788086660233.

DĚDINA, Václav. Česká vlastivěda. Praha: Sfinx, 1929, díl VI.

DŘÍMAL, Jaroslav a Václav PEŠA. Dějiny města Brna. Brno: Blok, 1973. Díl 2

EISLER, Otto, PELČÁK, Petr, Jindřich. ŠKRABAL a Ivan WAHLA, ed. Otto Eisler: 1893-1968. Brno: Obecní dům, 1998.

FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ, ed. Moravské vyrovnání z roku 1905 - možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10. - 11. listopadu 2005 v Brně. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 80-86488-36-5.

FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945 : Jahre

in Unfreiheit. Přeložil Mette DVORSKÁ. Brno: Josef Filip, 2011, 2012, 2013. Bruna Aeterna. ISBN 9788026012658. I.,II.,III. díl

FLODROVÁ, Milena a Blažena GALASOVSKÁ. Seznam ulic města Brna: (s vývojem jejich pojmenování). Brno: Archív města Brna, 1982.

HORVÁTHOVÁ, Jana. Devleskere čhave: svedectvom starých pohľadníc. Přeložila Eva POTOČNÁ, přeložila Jana KRAMÁŘOVÁ, přeložil Radovan BINAR, přeložil Tichomír TÁČIK. Poprad: Region Poprad, 2006. ISBN 8096934406.

HOZÁK, Jan a Pavel SCHEUFLER. Krásné časy: Rudolf Bruner-Dvořák, momentní fotograf. Praha: Grafoprint-Neubert, 1995. ISBN 8085785218.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

CHVOJKA, Jiří. Morava a Slezsko na starých pohlednicích: Mähren und Schleisen auf alten Ansichtskarten = Moravia and Silesia on old postcards. Praha: Libri, 2001. ISBN 8072770500

JAN, Libor, ed. Dějiny Brna. Brno: Statutární město Brno, 2013. ISBN 978-80-86736-36-5.

KARPAŠ, Roman. Pohlednice: historie lístků, které zmenšily svět. Liberec: Nakladatelství RK, 2005. ISBN 8090303358.

KOPECKÝ, František. Bitva u Slavkova a Morava v letech 1805-1806. Tvarožná: Onufrius, 2001. ISBN 8090205453.

KOUSEK, Jaroslav. Brno: umělecké pohlednice. Brno: J. Kousek, 1935.

KROUPA, Jiří. Dějiny Brna. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015. ISBN 9788086736464.

KUČA, Karel. Brno: vývoj města předměstí a připojených vesnic. Praha-Brno: Baset, 2000. ISBN 8086223116.

KUČERA, Otto. Pošta a telegraf ve starověku, středověku a novověku. V Praze: F. Šimáček, 1913

KUSÁK, Dalibor a Marie DOHNALOVÁ. Brno a okolí; foto: Dalibor Kusák; texty: Marie Dohnalová. [et al.]. Praha: Pressfoto, 1991. Má vlast (Pressfoto). ISBN 80-7046-047-4.

MARCO, Jindřich. Pozdrav z Prahy: Gruss aus Prag = Greetings from Prague. Přeložil Derek PATON, přeložil Thomas HAUPENTHAL. Praha: Práce, 1995. ISBN 8020803351.

MAREK, Aleš. Mezi Svratkou a Svitavou: brněnské pověsti a legendy v hantecu/ve spisovné češtině. Tišnov: Sursum, 2005. Brunensia. ISBN 8073230976. Díl I.

MAREK, Jaroslav. České a československé dějiny. Praha: Fortuna, 1991. Díl 1, 2.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý Kompas, 1931. Díl 5, svazek N-Q.

MATES, Pavel. Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848 - 1989. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1996. ISBN 8070798467.

MOUCHA, Josef. Obrazy z dějin fotografie české: eseje o umění a klasicitě. Praha: Josef Moucha, 2011. Texty Archivu výtvarného umění. ISBN 9788090502604.

MULLIGAN, Therese a David WOOTERS. Dějiny fotografie: od roku 1839 do současnosti. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. Praha: Slovart, 2010. ISBN 9788073914264.

Nemovitě kulturní památky jižní Moravy. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Bibliografie a prameny k vývoji Moravy. ISBN 8072750348.

NOSKOVÁ, Jana a Jana ČERMÁKOVÁ. "Měla jsem moc krásné dětství": vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století = "Ich hatte eine sehr schöne Kindheit" : Erinnerungen von Brüner Deutschen an ihre Kindheit und Jugend in den 1920er - 1940er Jahren. Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2013. Brno v minulosti a dnes. ISBN 9788087112748.

NOZAR, Eugen. Kapitoly z dějin poštovníctví. Blansko: Obchodnická knihtiskárna, 1928. Odborná poštovní knihovna.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1890, díl 4.

PAKOSTA, Petr. Procházka Brnem: troška historie Brna hrou. Ilustroval Blanka PONÍŽILOVÁ. Brno: Rezekvítek, 2001. ISBN 80-902954-5-2.

PETRÁŠ, René. Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1.

PRACHAŘ, Augustin. Velké Brno. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1925.

SGOURDEOU, Franc. Řečtina, praktický jazykový průvodce. Bučovice: Nakladatelství Ro-To- M, 1998

SCHEUFLER, Pavel. Galerie c.k. fotografů. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 8024790440.

SCHEUFLER, Pavel. Jindřich Eckert. Praha: Odeon, 1985. Umělecká fotografie.

SCHEUFLER, Pavel. Jan Langhans. Přeložil Derek PATON. Praha: Torst, 2005. Fototorst. ISBN 8072152513.

SCHEUFLER, Pavel. Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013. ISBN 9788073311124.

SCHEUFLER, Pavel. Teze k dějinám fotografie do roku 1914. Praha: Akademie múzických umění, 2000. Studijní texty. ISBN 8085883570.

SIROVÁTKA, Oldřich. Město pod Špilberkem: o lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 8085765101.

SKOPEC, Rudolf. Sto let fotografie: historický přehled vývoje fotografie. Praha: Beaufort, 1939.

SKOPEC, Rudolf. Dějiny fotografie v obrazech od nejstarších dob k dnešku. Praha: Orbis, 1963.

STEHLÍK, Miloš. Brno historické. Brno: Památkový ústav, 1992. ISBN 8085032155.

ŠMOK, Ján. Úvod do teorie fotografického obrazu. Praha: SPN, 1967. Díl 1.

ŠPIRITOVÁ, Alexandra. K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930). Praha: Národní archiv, 2007. ISBN 9788086712468.

ŠUJAN, František. Dějepis Brna. 2. vyd., doplněné do r. 1925. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1928. Vlastivěda moravská.

TAUSK, Petr. Dějiny fotografie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

UHLÍŘ, Dušan. Brněnský pitaval. Brno: Rovnost, 1992. ISBN 8090135420.

URLICH, Petr a Jan BALÁČEK. Slavné pošty Čech, Moravy a Slezska. Praha: Foibos Books, 2013. ISBN 9788087073520.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Jak se žilo za časů Františka Josefa I. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 802050088X.

WITTLICH, Filip. Fotografie - přímý svědek?!: fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), sv. 3. ISBN 978-80-7308-403-5.

ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Praha: Orbis, 1962. Malá moderní encyklopedie.

Internetové zdroje:

<http://www.arch.cz/kuba.pilar/?1100330004160023020005452> [online]. [cit. 2017-03-07].

<http://www.brunn.cz/velka-asanace-1896-1916/> [online]. [cit. 2016-11-27].

<https://books.google.cz/books?id=SGUxAQAAMAAJ&pg=PA129&lpg=PA129&dq=%C4%8Desk%C3%A1+w%C4%8Dela+8.+b%C5%99ezna+1839&source=bl&ots=bGe-DFnTQz&sig=-pgnAGpffQRn86KsM2TkkpshZlG&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjJo8Hp-6vTAhWM1ywKHcwyAJlQ6AEIKjAB#v=onepage&q=%C4%8Desk%C3%A1%20w%C4%8Dela%208.%20b%C5%99ezna%201839&f=false> [online]. [cit. 2017-04-17].

<http://edu.techmania.cz/cs/encyklopedie/fyzika/svetlo/opticke-zobrazovani/fotoaparát> [online]. [cit. 2017-03-05].

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3715 [online]. [cit. 2017-02-15].

<http://www.filokartie.cz/litograficke-pohlednice-firmy-schwidernoch-r-16-c-173-tisk> [online]. [cit. 2016-11-13].

http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno/Brno_-_Svobody_R/Default.aspx [online]. [cit. 2017-03-04].

<http://www.langhans.cz/cz/dum/> [online]. [cit. 2016-10-09].

<http://www.mzm.cz/palac-slechticen/> [online]. [cit. 2017-02-10].

<http://www.mzm.cz/palac-slechticen/> [online]. [cit. 2017-02-10].

<http://www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/fotografove,r.html> [online]. [cit. 2017-02-11].

<http://www.ustrcr.cz/cs/srpen-1968-chronologie> [online]. [cit. 2016-11-03].

<http://vilemwalter.cz/mapy/> [online]. [cit. 2017-03-03].

Seznam obrázků

Obr. 1: Výřez Velkého náměstí se starými popisnými čísly. Severní strana je vlevo. Mapa města Brna se soupisem majitelů, rok 1794. (MZA, Fond D 22, inv. č. 1659)	72
Obr. 2: Kresba pohlednice náměstí s dobovou kresbou z roku 1780. Pohled je na severovýchodní část náměstí směrem od jihu. Autor Leopold Misura. (AMB, Fond U 25, XVIIIa, inv. č. 4050) 73	
Obr. 3: Fotografie kresby náměstí z roku 1829. Pohled je na severní část náměstí směrem od jihu.	74
Obr. 4: Velké náměstí kolem roku 1819. Kresba. (Osobní fond Miloslavy Pourové, propagační kalendář k výročí Spořitelny zemského hlavního města Brna z roku 1939.)	74
Obr. 5: Reprodukce obrazu Františka Richtera. (AMB, Fond U 25, L 111, inv. č. 2226)	75
Obr. 6: Pohledy na kostel sv. Mikuláše.	76
Obr. 7: Pohled na morový sloup zezadu. (AMB, Fond U 22, XVIIIb 8, inv. č. 4060)	77
Obr. 8: Dům s nárožní kaplí Ústavu šlechtičen (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 639).....	78
Obr. 9: Nárožní dům s lékárnou U zlatého orla. (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 816).....	79
Obr. 10: Dnes již zmizelé paláce na severní straně náměstí. Fotografie. (AMB, Fond U 5, L 114, inv. č. 639)	80
Obr. 11: Velké náměstí, fotografie 1866. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 70)	80
Obr. 12: Lichtenštejnský palác Obr. 13: Belcrediho palác po přestavbě.....	81
Obr. 14: Mitrovského palác s detailem vstupního portálu.....	82
Obr. 15: Palác Mitrovských. (AMB, Fond U 7, IIIb, inv. č. 114)	83
Obr. 16: Výkladní skříň hodinářského obchodu v přízemí paláce Mitrovských č. p. 8, fotografie kolem roku 1890.	83
Obr. 17: Pohlednice s fotografií Velkého náměstí po roce 1870 a před rokem 1895. Úhel pohledu je od jihu, z dnešní Masarykovy ulice. (Marco, 1995)	84
Obr. 18: Detail prvního bloku domů Velkého náměstí před rokem 1890 směrem od jihu. Fotografie.....	84
Obr. 19: Fotografie Velké náměstí před rokem 1890 směrem od jihu.	84
Obr. 20: Morový sloup v pohledu na severozápadní roh Velkého náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 168)	85
Obr. 21: Úprava dláždění náměstí. Fotografie kolem roku 1901. (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 2521).....	86

Obr. 22: Pohled do severovýchodního koutu Velkého náměstí. Detail panoramatické pohlednice.	87
Obr. 23: Zbourání paláce Belcredi v rámci asanace, po roce 1896. Pohlednice. (Zdroj Filip, 2007)	88
Obr. 24: Probíhající asanace. Fotografie Josef Kunzfeld, rok 1896. (Kroupa, 2015)	88
Obr. 25: Panoramatická fotografie Velkého náměstí. Pohlednice.....	89
Obr. 26: Úprava náměstí a výstavba tramvajové tratě. Fotografie, krátce před rokem 1900.	89
Obr. 27: Pohlednice datovaná rokem 1900. (AMB, Fond U 22, XVIIIa/31, inv. č. 4054)	90
Obr. 28: Fotografická pohlednice ve stejném směru pohledu.	90
Obr. 29: Tramvajová trať ve směru na dnešní Moravské náměstí. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 2677)	91
Obr. 30: Pohlednice Velkého náměstí po dokončené asanaci. (Sirovátka, 1993)	92
Obr. 31: Novostavba na místě bývalých paláců Žerotína a Lichtensteina. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 111)	93
Obr. 32: Velké náměstí směrem od jihu. Fotografie. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 107).....	93
Obr. 33: Fotografie náměstí z roku 1933. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 167)	94
Obr. 34: Příjezd Adolfa Hitlera do Brna dne 17. března 1939. (Filip, 2011)	95
Obr. 35: Silně poničený dům Moravskoslezské pojišťovny po prvním zásahu z listopadu 1944.	96
Obr. 36: Náměstí po spojeneckých náletech, rok 1945. (Filip, 2013)	97
Obr. 37: Fotografická pohlednice náměstí z roku 1951. (www.fotohistorie.cz)	98
Obr. 38: Silně poničený dům U zlatého orla č. p. 1 po náletech v roce 1944-1945.	99
Obr. 39: Pohled na západní část náměstí. Daguerrotypie, 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 164)	100
Obr. 40: Pohled na starý Kounicův palác. Daguerrotypie, 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 165)	101
Obr. 41: Pohled na jihozápadní stranu náměstí, fotografie rok 1903. (AMB, Fond U 7, L 115, inv. č. 758)	101
Obr. 42: Detail starého nájemního domu č. p. 26 před asanací. (AMB, Fond U 22, L 111, inv. č. 1791)	102
Obr. 43: Merkurova kašna a současná kašna s verši.....	102
Obr. 44: Kounicův palác po přestavbě a na jeho místě později postavená Moravská banka.	103

Obr. 45: Novostavba na místě tzv. Královského paláce.....	104
Obr. 46: Kounicův palác po požáru v roce 1868. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 248).....	105
Obr. 47: Pohled na severozápadní část náměstí. Fotografie rok 1904. (Zdroj AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 2226).....	106
Obr. 48: Bližší pohled do severozápadního rohu náměstí, do Rudolfovy ulice. (AMB, Fond U 7, L 116, inv.č. 738).....	106
Obr. 49: Moravská banka. Fotografie firmy de Sandalo, rok 1938. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 86).....	107
Obr. 50: Pohled do jižního cípu Velkého náměstí. Kolorovaná fotografie, kolem roku 1915. ...	108
Obr. 51: Pohled na náměstí od jihu. Pohlednice, rok 1912. (www. fotohistorie.cz).....	109
Obr. 52: Slavnost Božího těla. Fotografie, rok 1914. (AMB, Fond U 5, L 116, inv. č. 2882)...	109
Obr. 53: Návštěva A. Hitlera v Brně. Fotografie, 17. 3. 1939. (Filip, 2011)	110
Obr. 54: Nároží obchodního domu Dressler v době velkolepé slavnostní přehlídky ze dne 4. dubna 1939 s vyvěšenými nacistickými prapory z oken v prvním patře a na nároží. (Filip, 2011)	111
Obr. 55: Dresslerův obchodní dům po zásahu leteckou bombou. (Filip, 2013).....	111
Obr. 56: Pohled do jižního cípu náměstí. Pohlednice 1909. (Filip, 2007)	112
Obr. 57: Čelní fasáda Kleinova domu. (AMB, Fond U 7, L 116, inv. č. 723).....	113
Obr. 58: Fasáda Schwanzova domu. Obr. 59: Dvůr Schwanzova domu, rok 1901.....	114
Obr. 60: Poškozený Schwanzův dům po náletu. (Filip, 2013).....	116
Obr. 61: Poškozený dvůr Schwanzova domu po spojeneckém náletu. (Filip, 2013).....	117
Obr. 62: Pohled na jižní cíp Velkého náměstí. Daguerrotypie 1867. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 166).....	118
Obr. 63: Záběr z balonu na východní část náměstí, ústící do dnešní Masarykovy ulice.....	119
Obr. 64: Nový nadační dům U čtyř mamlasů, rok 1914 (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 809) .	120
Obr. 65: Stavební proměna parcely domu dnešního č. p. 9.....	121
Obr. 66: Nárožní dům Říkovských. (AMB, Fond U 22, XVIIIa, inv. č. 116).....	122
Obr. 67: Heringův dům na Velkém náměstí. (AMB, Fond U 7, L 116, XVIIIc22, inv. č. 601)	123
Obr. 68: Pohled na severovýchodní roh náměstí. Obr. 69: Pohled směrem ke Koblížné ulici. Fotografie, 1901.....	124
Obr. 70: Pohlednice Velkého náměstí s pohledem do dnešní Koblížné ulice.	124

Obr. 71: Východní část náměstí s pohledem směrem k jihu do dnešní Masarykovy ulice, rok 1900.	125
Obr. 72: Pohled na jižní cíp náměstí Svobody. Fotografie, rok 1933. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 67)	126
Obr. 73: Severovýchodní kout Velkého náměstí. Fotografie 1866. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 406)	127
Obr. 74: Pohled na jižní cíp náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 120)	127
Obr. 75: Pohled na východní stranu náměstí k jižnímu cípu. Pohlednice kolorované fotografie, kolem roku 1915.	128
Obr. 76: Fotografie k jižnímu cípu náměstí. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 122)	128
Obr. 77: Nárožní dům hotelu Evropa.....	129
Obr. 78: Východní část náměstí. Kolorovaná pohlednice datovaná rokem 1902. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 146)	130
Obr. 79: Průjezd německých vojsk náměstím Svobody dne 15. 3. 1939. (Filip, 2011)	131
Obr. 80: Přehlídka nacistických vojsk na náměstí Svobody. Fotografie, 16. 3. 1939. (Filip, 2011)	132
Obr. 81: Příjezd A. Hitlera k návštěvě Brna. Fotografie, 17. 3. 1939. (Filip, 2011)	133
Obr. 82: Brněnský hřibek na náměstí Svobody. (AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 80)	134
Obr. 83: Slavnostní přehlídka v Brně na Freiheitplatz, náměstí Svobody, dne 4. 4. 1939. (Filip, 2011)	134
Obr. 84: Fotografie z odklizení trosk po náletu z listopadu 1944. (Zdroj Filip, 2013).....	135
Obr. 85: Pohled z rohu náměstí, dnešní ulice České. Fotografie, listopad 1944. (Filip, 2013)...	135
Obr. 86: Fotografie na východní blok domů, 50. léta. (AMB, Fond U 7, L 116, IIIb, inv.č. 102)	136

Seznam přílohových pohlednic a fotografií

Pohlednice I: Narození hříběte	141
Pohlednice II: Na dovolené s manželkami	143
Pohlednice III: Císař František Josef I.....	145
Fotografie 1: Manželé Frankovi	147
Fotografie 2: Manželé Pourovi	149

Seznam dalších příloh

Příloha č 1 Vnitřní Brno s městskými branami, hlavními kostely a ulicemi kolem roku 1600. (Pakosta, 2001)	150
Příloha č 2 Rytina Brna s hradem Špilberkem a předměstím, autor C.Cappi a M.Merian ml., kolem roku 1645.	150
Příloha č 3 Výřez z mapy Brna. Velké náměstí se starými popisnými čísly.	151
Příloha č 4 Výřez z legendy Mapy města Brna z roku 1784. (MZA, Fond D 22, inv. č. 275, sign. 364)	151
Příloha č 5 Plán města s popisným značením domů z roku 1858.....	152
Příloha č 6 Veduta Brna kolem roku 1700 od J. Ch.Laidiga. (Stehlík, 1992).....	153
Příloha č 7 Pohled na Brno 1820, rytina Josef Eisner. (MZA, Fond G 126, inv. č. 42).....	153
Příloha č 8 Brno, příjezd prvního vlaku <i>Ferdinandovy Severní dráhy</i> dne 7. 7. 1839, rytina F. X. Richter.....	154
Příloha č 9 Pohledy na Brno, rytina J. Winkler. (MZA, Fond G 126, inv. č. 47).....	154
Příloha č 10 První brněnská tramvaj z roku 1869. Pohlednice. (Dřímál, 1973).....	155
Příloha č 11 První korespondenční lístek, A. Schwarz, 1870. (Čtvrtník, 2008).....	155
Příloha č 12 Poštovní dostavník, konec 19. století. Příloha č 13 Poštovní schránka, do roku 1918.	156
Příloha č 14 Pohlednice se symboly Brna, kresba J. Kousek. (MZK, sign. 1-0738.601, Kousek, 1935).....	156
Příloha č 15 Pohlednice Velké náměstí, 1901, kolorovaná fotomontáž. (Marco, 1995).....	157
Příloha č 16 Pohlednice 1904, kolorovaná fotomontáž. (Marco, 1995).....	157

Příloha č 17 První barevná fotografie s názvem <i>Stužka</i> .	Příloha č 18 Louis
Daguerre, autorská	158
Příloha č 19 Snímek <i>Pohled z okna</i> od J. Niepce.	Příloha č 20 Snímek <i>Řez</i>
<i>stonkem rostliny</i>	158
Příloha č 21 Optický přístroj <i>panoráma</i> .	Příloha č 22 Stereoskopická fotografie s kukátkem.
(Skopec, 1963)	159
Příloha č 23 Slavnost Božího těla na Zelném trhu v Brně. Daguerrotypie, Bedřich Franz 1841.	
(Scheufler, 2013)	159
Příloha č 24 Článek o vynálezu daguerrotypie v příloze novin <i>Česká včela</i> z roku 1939.....	160
Příloha č 25 Porovnání původního Daguerrova fotografického přístroje z roku 1839 a Contax III	
z roku 1950.	161
Příloha č 26 Fotografické vybavení z roku 1910. (Scheufler, 2013).....	161
Příloha č 27 Ateliér Langhans, plzeňská filiálka. Kolem roku 1890. (Skopec, 1963)	161
Příloha č 28 Prof. Karel Absolon na dně Macochy, rok 1903. (Scheufler, 2013).....	162
Příloha č 29 Návštěva císaře F. J. I. při otevření mostu 1901. (Scheufler, 2013).....	162
Příloha č 30 Stylizovaný ateliérový snímek dámy. Fotograf M. Klempfner, 1880. (Scheufler,	
2013).....	162
Příloha č 31 Adresář města Brna z roku 1779-1818. Seznam v oddíle <i>Velké náměstí</i>	163
Příloha č 32 Výřez z mapy Brna. Seznam majitelů domů na Velkém náměstí se starými	
popisnými čísly, rok 1794.....	164
Příloha č 33 Adresář města Brna z roku 1806. Zápis oddílu <i>Velké náměstí</i>	165
Příloha č 34 Adresář města Brna z roku 1867. Novodobé přečíslování domů je téměř shodné	
s dnešním.	166
Příloha č 35 Ukázka ze seznamu adres v oddíle <i>Velké náměstí</i> z roku 1862. Adresář města Brna	
z roku 1862.	167
Příloha č 36 Reklama fotoateliéru Müller & Wagner v Nové ulici č. 23. Adresář města Brna	
z roku 1867.	168
Příloha č 37 Seznam adres kaváren z roku 1867. Adresář města Brna z roku 1867.	168
Příloha č 38 Seznam adres fotografů z roku 1881. Adresář města Brna z roku 1881. (AMB, Fond	
H 23, inv. č. 144)	169

Příloha č 39 Seznam adres kaváren 1881. Adresář města Brna z roku 1881. (AMB, Fond H 23, inv. č. 144).....	169
Příloha č 40 Výběr ze seznamu adres fotoateliérů se zaměřením na náměstí Svobody z roku 1946.	170
Příloha č 41 Štíty nalezené při přestavbě tzv. <i>Královského domu</i> na Velkém náměstí. (AMB, L 112, inv. č. 2247).....	170
Příloha č 42 Merkurova kašna na Velkém náměstí. (AMB, Fond U 25, inv. č. 111)	171
Příloha č 43 Sněhová kalamita na Velkém náměstí v roce 1900. Kresba, pohlednice.....	171
Příloha č 44 Realita nedlážděných ulic, dnešní Křenová ulice. Chrám na Petrově je ještě bez obou věží.....	172
Příloha č 45 Dvůr Lichtensteinova domu na Velkém náměstí, rok 1898. (AMB, Fond U 22, L 114, inv. č. 796).....	172
Příloha č 46 Severovýchodní roh Velkého náměstí, fotografie rok 1901. (AMB, Fond U 7, L 114, inv. č. 785).....	173
Příloha č 47 Hostinec U modrého lva. Snímek je z doby, kdy ještě stál mimo městský obvod. (Pakosta, 2001).....	173
Příloha č 48 Snímek pořízen v době krátce před demolicí ve 30. letech 20. století. Domovní znamení modře glazurovaného lva nad vchodem hostince. (Altman, 2012).....	173
Příloha č 49 Reklamní fotografická pohlednice vyhlášené restaurace na Hlavním nádraží. Rok 1905 a 1915.....	174
Příloha č 50 Německý dům a pomník císaře Josefa II. na Lažanském (dnešním Moravském) náměstí, rok 1891. Pohlednice s fotografií. (Filip, 2007).....	175
Příloha č 51 Interiér kavárny Německý dům s biliárem, rok 1891. Reklamní fotopohlednice. (Filip, 2007).....	175
Příloha č 52 Hotel Evropa. Reklamní pohlednice, interiér, po výbuchu.(Altman 2008)	176
Příloha č 53 Interiér kavárny Thonethof na německém korzu v dnešní Běhounské ulici. Muž v knírku uprostřed je majitel kavárny Leopold Wetterchneider, rok 1914. Reklamní pohlednice. (Filip, 2007).....	177
Příloha č 54 Inzerce hotelu a kavárny Slavia. (Altman, 2013).....	177
Příloha č 55 Strážnice u kostela sv. Mikuláše. Pruská stráž. Fotografie, 1866.(AMB, Fond U 5, IIIb, inv. č. 58).....	178

Příloha č 56 Výkladní skříň obchodu J. Butschowitzera v přízemí Kleinova domu č. p. 15.	178
Příloha č 57 Demolice kostela sv. Mikuláše, 1869. Kresba. (AMB, Fond U 22, L116, inv. č. 2142)	179
Příloha č 58 Presbytář kostela sv. Mikuláše před demolicí. Fotografie Q. Trapp, 1869.	179
Příloha č 59 Červená ulice. První dělnická kolonka, rok 1906. (Sirovátka, 1993).....	180
Příloha č 60 Malý byt vícečetné rodiny na brněnském předměstí z počátku 20. století. (Sirovátka, 1993)	180
Příloha č 61 Pavlačový brněnský dům. Krátce po roce 1900. Jeho zchátralost vypovídá o snížené hygieně a bezpečnosti bydlení. (Sirovátka, 1993)	181
Příloha č 62 Inzerce ateliéru Rafael fotografa Karla Klíče. Adresář města Brna 1881.....	182
Příloha č 63 Inzerce ateliéru Rafael a česky zaměřené restaurace <i>Besední dům</i> . (Altman, 1993)	182
Příloha č 64 Revers vizitkových fotografií ateliéru Rafael, rok 1920 a 1923. (Soukromý fond Miloslavy Pourové).....	183
Příloha č 65 Revers fotografie firmy Strauss a spol Brno, rok 1917. (Soukromý fond Miloslavy Pourové).....	183
Příloha č 66 Reversy vizitkových fotografií ateliérů ve Vídni z let 1908-1910. (Soukromý fond Miloslavy Pourové).....	184
Příloha č 67 Papírové rámečky na fotografie s reklamou ateliéru. (Soukromý fond Miloslavy Pourové).....	185
Příloha č 68 Reversy vizitkových fotografií dalších českých ateliérů z let 1910-15.....	186
Příloha č 69 Plán úpravy vnitřního města Brna z roku 1861 s plánovanými novostavbami, parky a promenádami.	187
Příloha č 70 Plán přestavby tzv. Královského domu z roku 1884. Na plánu jsou vidět v prvním patře středověké prvky. (AMB, Fond U 9, skup. 1)	188
Příloha č 71 Plán přestavby paláce Mitrovských 1858, první patro.(AMB, Fond U 9, skup. 4). 188	
Příloha č 72 Plán výstavby obchodu v přízemí domu č. p. 2 pro firmu Ascher a Redlich na <i>Kaiser Franz-Josef Platz</i> (dnešní náměstí Svobody). Příložené dokumenty obsahují zápis o osvobození od domovních daní na dobu 18 let. (AMB, Fond U 9, skup. 2)	189
Příloha č 73 Plán stavebních úprav Fürstenberského paláce, č. p. 98, rok 1849.	190

Příloha č 74 Plán adaptace domu č. p. 6 Charlotty Copperové po jednotlivých patrech. Bývalý palác hraběte Belcrediho, rok 1880. (AMB, Fond U 9, skup. 5).....	191
Příloha č 75 Plán nového bloku činžovního domu na místě Belcrediho paláce. Majitelé byli Martin Fleischhac a Theodor Kletzl. Rok 1900. Plán byl pak v rámci asanace změněn a rozšířen na pozemek zbořeného domu č. p. 7 i 8 a paláce Mitrovských. Na plánu je vyprojektována novostavba Vzájemné moravskoslezské pojišťovny.	192
Příloha č 76 Pohlednice s vojenským motivem z období První světové války. (Marco, 1995)..	193
Příloha č 77 Návštěva Adolfa Hitlera v Brně dne 17. března 1939. Fotografování na schodech Nové radnice na Dominikánském náměstí je i po mnoho dalších let oblíbeným místem fotografování, např. pro svatební události. (Filip, 2011).....	194
Příloha č 78 Pomník <i>Rudoarmejec</i> na místě zbořeného Německého domu. (Aufgeweckt, 1978)	194
Příloha č 79 Budova brněnského Hlavního nádraží kolem roku 1912. Pohlednice s kolorovanou fotografií. (Soukromý fond Miloslavy Pourové, propagační kalendář společnosti AK Signal Brno a.s. pro rok 2017).....	195
Příloha č 80 Hlavní nádraží zničené spojeneckými bombami při náletech. Fotografie, rok 1945. Zasažená hodinová věž již nebyla znovu vystavena. (Filip, 2013)	195
Příloha č 81 Zničená skleněná fasáda Moravské banky po spojeneckých náletech. Fotografie, rok 1944. Také je vidět poškození stavby brněnského hříbků a tramvajového vozu na náměstí Svobody. (Filip, 2013).....	196
Příloha č 82 Německý dům zasažený spojeneckými nálety a odstřelováním, rok 1945. V popředí hroby rudoarmějců. Jako symbol germanismu byl Německý dům stržen a na jeho místě vystavěn pomník <i>Rudoarmejec</i> . (Filip, 2013)	196
Příloha č 83 Stržení budovy obchodního domu JEPa. Fotografie, 1988. Snímek je zde doplněn pro celistvost náhledu na popisovanou východní stranu náměstí Svobody a také za účelem retrospektivy důsledků dějinných událostí v této brněnské lokalitě. (AMB, Fond U 5, III b, inv. č. 162 a inv. č. 163)	197
Příloha č 84 Topografie kavárenských podniků a fotografických ateliérů. Mapa Brna kolem roku 1910.	199

Seznam grafů

<i>Graf č. 1: Rok 1880.</i>	49
<i>Graf č. 2: Rok 1900.</i>	50
<i>Graf č. 3: Rok 1921.</i>	50
<i>Graf č. 4: Rok 1930.</i>	51
<i>Graf č. 5: Rok 1941.</i>	51
<i>Graf č. 6: Vývoj v letech 1930-1949.</i>	52